

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol.10

Sayı/Issue

1

Ocak/January 2024

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays

Cilt/Vol. 10 • Sayı/Issue 1 • Ocak/January 2024 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Prof. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin BULUT
Funda TEKİN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

REDAKTÖR/Redactor
Ömer KARABAYIR

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 Nolu Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No2Şahinbey27070Gaziantep

TarihKritik Dergisi, tarihsahasındayıldadört kez Ocak, Nisan, TemmuzveEkimaylarında yayımlanankitaptanıtımiveincelemeleridergisidir.Yazılar, derginindeğilyazısahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleriakademikvehukukularakyazılarındansorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

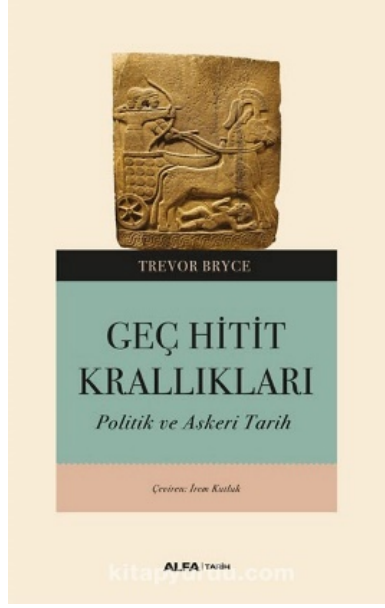
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	4
Geç Hitit Krallıkları: Politik ve Askeri Tarih, Trevor Bryce, Çev. İrem Kutluk Mehmet Can FINDIKÇI	5
Kara Ölüm Orta Çay Dünyasını Yok Olmanın Eşiğine Getiren Yol, Tolgahan Karaimamoğlu Ümit YANIK	9
Ortaçağ Avrupası'nda Gündelik Yaşam, Pınar Ülgen Zehra Betül DOVAN	12
Coğrafi Keşifler, Murat Hanılçe Alper YAVUZ	16
Sultan ve Kraliçe: Elizabeth'in İslam Dünyasıyla İlişkilerinin Antatılmamış Hikayesi, Jerry Brotton, Çev. Ali Karatay İnci ÇAMOĞLU	19
Arapların Tarihi, Dominique Sourdel, Çev. Işık Ergüden Gülseri Begüm OKUDAN	22
Osmanlı Kudüs'ü: Kent Kimliği, Nüfuz ve Meşruiyet 1703-1789, Alaattin Dolu Deniz GÜRKAN	26
Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908), Yüksel Çelik, Fatih Yeşil Furkan UÇAR	30
Osmanlı'nın Para ile İmtihanı, Mehmet Kuru Ahmet Faruk FİYAZ	33
Osmanlı Sarayı'nda Bir Macar Piyanist: Geza Hegyei, Evren Kutlay, Gabor Fodor Ayşegül ERSİN	36
Osmanlı Aidiyetleri ve Türk Kimliği: 14-17. Yüzyıllarda ve Yakın Geçmişte Bir Gezinti, Salih Özbaran Deniz ARICI	39
19. Yüzyılın Başlarında Kudüs, Abdullak Çakmak Emin KARATAŞLIOĞLU	43
Son Osmanlı Kuşağı ve Modern Ortadoğu'nun Oluşumu, Michael Provence, Çev. Okan Doğan Betül KARAASLAN	46
Yıldız'da Yalnız Bir Sultan II. Abdülhamid Han, Uğur Korkmaz, Vahdettin Engin Yusuf Teoman İNCE	51
Süleyman Askeri Bey: Teşkilat-ı Mahsusa'nın İlk Başkanı, Süleyman Tekir Işılak BAKKALOĞLU	54

Zamandaki Kırılma: Osmanlı Filistin'ine Veda, Raja Shehadeh, Çev. Gülçin Tunalı Hikmet YURTERİ	58
Yusuf İzzeddin: İkbâl, İdbar, İntihar, Ali Akyıldız Samet YILDIZ	62
The Turkish War of Independence: A Military History, 1919-1923, Edward J. Erickson Mekki ULUDAĞ	66
Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak, Hasip Saygılı Umut ANIL	70
Cumhuriyet'in Emniyeti Ankara Polis Enstitüsü, Orçun İmga Sena BAYKAL	74
Saltanattan Demokratik Türkiye'ye Kemalizm Tarihinin Ana Hatları, Georgiy A. Astahov, Çev. Hazal Yalın Necmi ÇELİK	79
Diplomasi, Henry Kissinger, Çev. Elif Berkeş Mücahit DİZMAN	84
Hesaplaşma, Vahdettin Engin Ömer KARABAYIR	92
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI GUIDELINE FOR REVIEW	95

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Geç Hitit Krallıkları: Politik ve Askeri Tarih

Trevor Bryce, Çev. İrem Kutluk

İstanbul, Alfa Yayınevi, 2023, 480 sayfa, ISBN: 978-625-449-807-7.

Mehmet Can FINDIKCI*

İncelediğimiz eserin yazarı Hititolog Trevor Bryce, Hititler hakkında birçok akademik çalışmaya imza atmış ve Akdeniz dünyası kültürlerinin anlaşılmasında etkin bir otorite olmuştur. Yazarın bu yayınında ise genel olarak Geç Tunç Çağı krallıklarının çöküşüne sebep olan olayların Hititlere etkileri ve bu etkiler sonucunda Hitit Devleti'nin dağılması anlatılmıştır. Ardından Güneydoğu Anadolu ve günümüz Suriye topraklarında ortaya çıkan Geç Hitit kent devletlerinin ortaya çıkışı ve çevresindeki kültürlerle olan politik ve askerî mücadelesi ele alınmıştır.

Yazar, kitabı üç bölüme ayırarak, birçok alt başlık altında; giriş, gelişme ve sonuç yöntemine sadık kalarak konuyu bir bütün hâlinde, detaylıca ele almıştır. Kitapta öncelikle, Geç Tunç Çağı'nda genel olarak sistemin çöküşüne sebep olan Yunanistan ve üzerinden gelip Mısır'a kadar bir yıkım tabakası bırakan Deniz Kavimleri Göçlerinin Hititlere etkisi ve krallığın dağılmasındaki rolleri anlatılmaktadır. Bununla birlikte, çöken Hitit Devleti'nin ardından geriye kalan soyluların veya elitlerin ister istemez göç yönüne doğru hareket ederek veya göreceli olarak Anadolu'dan daha az zarar görmüş Güneydoğu Anadolu ve Suriye topraklarına geçerek, burada irili ufaklı kurdukları krallıkları (Geç Hitit kent devletleri) anlatılmaktadır. Genel olarak Medinet-Habu gibi Mısır kaynakları başta olmak üzere Klasik Dönem ve Roma Dönemlerinde yazılmış antik kaynaklardan yola çıkarak, materyal kültür dışında Geç Tunç ve Erken Demir Çağı Hitit dünyası anlatılmıştır. Bununla birlikte konu, epigrafik belgeler ve Geç Tunç Çağı ile sınırlandırıldığından, var olan Hitit kültürünün bu aşamaya kadarki gelişim ve

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Tarih Bölümü, Çorum, mcanfindikci@gmail.com

değişimi tam olarak anlatılamamış ve bir anlam bütünlüğü oluşturulamamıştır.

Yazar, Güneydoğu Anadolu'da bulunan Kargamış ve Tabal gibi merkezlerin çok önceden beri Hitit Valiliği olmasından dolayı, bu coğrafyanın krallık merkezleri için uygun olduğunu belirtmiştir. Bu kısımda genel kanının aksine, Hitit Devleti ve Geç Hitit krallıkları arasındaki kültürel bağlantının aslında, sanılandan daha az olduğunu, bunun yerine MÖ 8. yüzyılda Orta ve Batı Anadolu'da etkili olan Frig kültürünün Geç Hitit kent krallıklarında daha etkili olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte yazar, modern kaynaklarda bahsedilen Geç Hitit kent krallıkları ile Eski Ahit'te bahsedilen Geç Tunç Çağı halkları veya deniz kavimleriyle birlikte gelen milletlerle nasıl bir bağlantısının olup olmayacağını ele almaktadır. Geç Hitit krallıklarının kuruluşunda deniz kavimlerinin etkisine değinmektedir. Deniz kavimlerinin ilk saldırılarından itibaren Anadolu'dan hareket etmek zorunda kalan yerli halkın zamanla Güneydoğu Anadolu ve Suriye bölgelerine gelmesi ve buralarda daha sonra kurulacak olan Geç Hitit krallıklarına nüfus ve kültürel anlamda bir zemin hazırladığı görüşü ise oldukça makul bir bakış açıdır. Zira Hititler, daha kuruluşlarından itibaren Güneydoğu Anadolu ile Batı Anadolu'ya göre çok daha fazla ilişki hâlindeydi.

Bir başka konu ise, yazarın, kendisi de bir Hititolog olmasına rağmen, epigrafik veya filolojik belgeler dışında yapılan arkeolojik çalışmalarda ele geçen materyal kültüre ait buluntuları ele alarak tam anlamıyla bir tarih okuması ve bütünlemesi yapmadığı görülmektedir. Zira en azından çok ciddi bir kültürel envanteri olan ve düzenli, sistemli bilimsel kazılar yapılan Karkamış, Tabal, Gurgum ve Sam'al-Samal Krallıklarına ait materyal kültür incelendiğinde çok ciddi bir Hitit etkisi görülmektedir. Bununla birlikte bir devletin, bulunduğu coğrafya ve ilişkide olduğu kültürleriyle benzer bir materyal kültürünün olması da kaçınılmazdır. Ancak bu aşamada ele almamız gereken konu, krallıkların idari, askerî ve dinî kültürleridir. Zira bu öğeler, değiştirilmesi ve düzenlenmesi genellikle tabu olarak görülen kültürlerin izlerini taşır. İşte bu aşamada, yazarın çok ciddi bir materyal ve kültürel bilgi birikimini görmezden gelerek, yazılı kaynaklar ışığında kültürler arasındaki ilişkilere odaklanması bir eksikliktir ve Geç Hitit krallıklarının kimliklendirilmesi için tek yönlü bir bakış açısı oluşturmuştur. Ayrıca ilk tarım toplumlarından beri sürekli kültür hareketliliği olan Verimli Hilal ve Güney kesimi için bir kimlik tanımlaması yapmak ne derece doğrudur?

İkinci bölümde ise, Hitit Devleti'nin ardından kurulan Geç Hitit krallıklarını oluşturan hanedanlıklar, bu krallıkların kurulduğu bölgeler ve çevreleri ile olan ilişkileri incelenmiştir. Bu aşamada Fırat Bölgesi, Batı Suriye-Levant Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasında kurulan krallıklar ele alınmıştır. Bu krallıkların çevresinde bulunan Arami, Asur ve Babil gibi diğer bölge insanları ile olan kültürel ve siyasal ilişkilere değinilmiştir. Yazar bu bölümde de özellikle modern araştırmacıların ele aldığı, Luwice ve Karataş-Arslantepe'de ele geçen hiyeroglif ve Fenike alfabesiyle yazılmış metinlerden yola çıkarak, Geç Hitit kent krallıklarını anlamlandırmaya çalışmıştır. Bununla birlikte yazar, taraflı Asur yazılı belgelerini kronolojik açıdan bütünleyici şekilde değerlendirmiştir. Bu kültürlerin birbiriyle ilişkisinin kronolojik ve adı bilinen krallar veya kimseler üzerinden anlatılması

ise dönemin kültürünün anlaşılması açısından oldukça açıklayıcı olmuştur.

Neo-Asur olarak da anılan Yeni Asur Krallığı'nın ve Arami Krallığı'nın etkisi altında kalan kent krallıklarının, zamanla nasıl bir kültürel gelişim gösterdiği ve nasıl asimile olarak kendi kimliklerini kaybettiği anlatılmıştır. Bu bölüm, temel referans olarak alınabilecek bir kaynak durumundadır. Bölümde, yazılı kaynaklardan yola çıkılarak, ayrı başlıklar hâlinde tüm Geç Hitit krallıklarının kültürleri hakkında bilgiler verilmiştir. Buna ek olarak çevresinde var olan irili ufaklı tüm krallıklara ve onlarla alakalı yazılı kaynaklara da değinilmiştir. Ele alınan tüm krallıklar ve krallar, epigrafik kaynaklara dayanan veriler, kitabın sonunda EK-I, EK-II ve EK-III hâlinde verilmiştir. Bu açıdan kitap, okuyucu için oldukça tatmin edici ve orijinaline sadık kalınan temel bir akademik referans kaynağı olmuştur.

Üçüncü bölümde ise genel olarak MÖ 11. yüzyıldan itibaren varlığını MÖ 8-7. yüzyıla kadar sürdüren Geç Hitit kent devletlerinin genel tarihi, sosyolojik ve askerî yapısı bir bütün hâlinde yeniden ele alınmıştır. Kent krallıklarının kuruluşu, Asur'un egemen bir güç olarak ortaya çıkması, coğrafi ilişkileri ve Asur hegemonyası altında krallıkların mücadele süreci anlatılmaktadır. Sonunda da koalisyon oluşturan bu kent krallıklarının boyun eğişi ve Asur eyalet sistemine dâhil oluşu ele alınmaktadır. Özellikle Asur ve Arami baskıları altında kimliklerini koruma veya kimliklerindeki değişimlere değinerek egemen güçler altında nasıl yok oldukları ele alınmıştır. Asur kralı Tiglat Pileser ile birlikte Geç Hitit krallıklarının iyice baskı altına alınmasına ve zamanla, II. Sargon ile birlikte Kummuh'un 708 yılında yok olarak, Geç Hitit krallıklarının tamamen Asur eyalet sistemine entegre edilip tarih sahnesinden çekilişine değinilmiştir.

Bu bölümde yazar, tüm Geç Hitit ve Erken Demir Çağı Hitit krallıklarını kronolojik disiplinden çıkarak, bu sefer de Asur ve Arami Krallıklarının gözünden anlatmaya başlamaktadır. Burada kronolojik ve temel anlamdan bir sapma söz konusu olmaktadır. Ancak eleştirel yaklaşımdan önce söyleyebiliriz ki şüphesiz, farklı coğrafyalarda farklı zamanlarda kurulmuş ve etkin olmuş onlarca krallığın gelişim sürecini tek bir başlık altında, birden fazla krallığın gözünden irdelemek zor olabilirdi. Belki ikinci bölümde krallıkların anlatıldığı kısımda bu eklemeler yapılarak kronolojik bütünlük ve anlam bütünlüğü sağlanabilir, üçüncü bölümde ise sadece Asur gözünden, tek bir başlık altında tüm bu süreç anlatılarak konu sonlandırılabilirdi.

Yazarın bu eseri, yaklaşık 500 yıllık Geç Tunç Çağı Hitit krallıkları ve genel olarak Doğu Akdeniz coğrafyası kültür tarihinin epigrafik belgelerle anlatıldığı önemli bir eser olmuştur. Bununla birlikte, daha geniş bir coğrafya ele alınarak eklenecek somut materyal kültürle, Akdeniz dünyasının Tunç ve Demir Çağları için temel bir akademik kaynağa da dönüştürülebilir. O zaman sormamız gereken şudur: Trevor Bryce, siyasi ve askerî kaos ortamında egemen güçler tarafından yazılmış tarihî kaynakları bugünün perspektifinden ele alıp, neden sonuç ilişkisi içinde, tarafsız bir bakış açısı ile yorumlayabilmiş midir? Bizim kanaatimizce, materyal kültürün sorgulanabilir ve onlarca devletin birbiriyle siyasi, askerî mücadele içinde olduğu bir dönemde, yazılı kaynaklar, olabildiğince aslına

sadık kalınarak veya tutarlı yorumlar eşliğinde, tarafsız bir şekilde anlatmıştır.

Kara Ölüm Orta Çağ Dünyasını Yok Olmanın Eşiğine Getiren Veba

Tolgahan Karaimamoğlu

İstanbul, Kronik Kitap, 2022, 320 Sayfa, ISBN: 978-625-8431-68-1.

Ümit YANIK*

İncelediğimiz eserin yazarı Tolgahan Karaimamoğlu, alanında doktor unvanına sahiptir. Mersin Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Eser toplamda 22 başlıktan oluşmaktadır. Eseri temelde giriş (s.11-20), gelişme (s. 21-278) ve sonuç (s.279-282) olacak şekilde, üç temel bölüme ayırabiliriz (giriş ve sonuç başlıkları eserde kullanılmıştır). Ayrıca yazar, eserinde geniş bir kaynakça (s.283-306) ve dizine (s.307-312) yer vermiştir. Yazar eserin giriş bölümünde (s.11-20) konuya olan ilgisini ve kitabı kaleme alma amacını şu cümlelerle açıklıyor: “Çeşitli nedenlerden dolayı hastalıklara karşı küçük yaşta başlayan merakım, büyük bir keyifle yaptığım mesleğimle bu alana daha da farklı bakmamı sağladı. Öğrencilik yıllarımda özel bir ilgi alanım olmaya başlayan Kara Ölüm, doktora sürecinde yaptığım bu çalışmayla bilimsel bir form aldı... Çünkü yapılan çalışmalarda Büyük Britanya adası için toplu bir değerlendirme söz konusu olmamıştır.”

Kitabın giriş bölümünde (s.11-20) yazar mikropların tarihini ve Doğu ile Batı’da kaydedilmiş olan en eski salgınlara yer vermiştir. Kitabın gelişme bölümünde ise 20 başlık vardır. Öne çıkan başlıklar ise şunlardır: İnsanlık Tarihinin Büyük Biyolojik Felaketlerinden Biri: *Vebaya İsim Verme Süreci*, Ekolojik Bozulma: *Çin’den Avrupa’ya Uzanan Veba Rotası*, Tarihte Yapılan İlk Biyolojik Savaş:

* Lisans Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara, yanik.umit@hbv.edu.tr

Kara Ölüm'ün Avrupa'ya Sıçraması, *Kara Günler Başlıyor: Kara Ölüm'ün Kıta Avrupa'sındaki İlerleyişi* ve *Kara Ölüm'den Önce Büyük Britanya Nüfusu* isimli başlıklardır. Metnin devamında öne çıkan bu bölümlerin kısaca tanıtımını yaptım.

-*İnsanlık Tarihinin Büyük Biyolojik Felaketlerinden Biri: Vebaya İsim Verme Süreci* (s.21-23), isimli başlıkta vebanın çeşitli zamanlardaki Doğu ve Batı medeniyetlerindeki isimleri ile Kara Ölüm'ün kökeni ve ilk kullanıldığı eserden bahsedilmiştir.

-*Ekolojik Bozulma: Çin'den Avrupa'ya Uzanan Veba Rotası* (s.31-40), isimli başlıkta vebanın nerede ortaya çıktığı ve vebaya sebebiyet veren felaketler anlatılır. Yazar eserindeki “Çünkü her şey yolundayken birdenbire bu büyük veba salgını patlak vermiş değildir.” sözü ile vebanın ansızın ortaya çıkmadığını, vebaya ortam hazırlayan başkaca unsurların (felaketlerin) olduğunu dile getirir. Kanaatimce de vebadan önce yaşanan bu felaketler vebanın ortaya çıkmasındaki en önemli unsurlardan bir tanesidir. Ayrıca yazar başlığın sonlarında vebanın Avrupa'ya varmadan önceki durağı olan Kefe (günümüz Feodosya)'ye nasıl ve hangi yollarla geldiği üzerine olan düşüncelerini aktarmıştır.

-*Tarihte Yapılan İlk Biyolojik Savaş: Kara Ölüm'ün Avrupa'ya Sıçraması* (s.41-52), isimli başlıkta vebanın Avrupa'ya olan geçmeden önceki durağı olan Kırım'daki Kefe (günümüz Feodosya)'ye nasıl, hangi yollarla (bir önceki bölüme nazaran daha ayrıntılı), Avrupa'ya nasıl geçtiği, Anadolu'daki yayılışı aktarılmıştır.

-*Kara Günler Başlıyor: Kara Ölüm'ün Kıta Avrupa'sındaki İlerleyişi* (s.53-72) isimli başlıkta vebanın kıta Avrupa'sındaki yayılışı ve aldığı canlar tablolar eşliğinde aktarılmıştır.

-*Kara Ölüm'den Önce Büyük Britanya Nüfusu* (s.73-80), isimli başlıktan kitabın sonuç kısmına kadar (s.73-278) olan kısım da vebanın Birleşik Krallığın en büyük adası olan Büyük Britanya (İngiltere, Galler ve İskoçya)'ya vebanın nasıl ve nereden geldiği, etkileri, öncesinde, sırasında ve sonrasında oluşan sosyo-ekonomik durumlar, değişen statü ve roller, Lollard Hareketi, köylü isyanları vb. konular ele alınmış, detaylı bir şekilde tablolarla desteklenerek anlatılmıştır. Bu kadar fazla konu üzerinde ayrıntılı bilgilere ise zamanın din adamlarının kayıtları, Poll Tax (kafa vergisi) vergi kayıtları, manor kayıtları, vasiyetnameler, ölüm belgeleri ve zamanın vakayinamelerinin iyi bir şekilde muhafaza edilen bu bilgiler, Büyük Britanya'nın en büyük devleti ve kurumlarına sahip olan İngiltere'den gelmektedir.

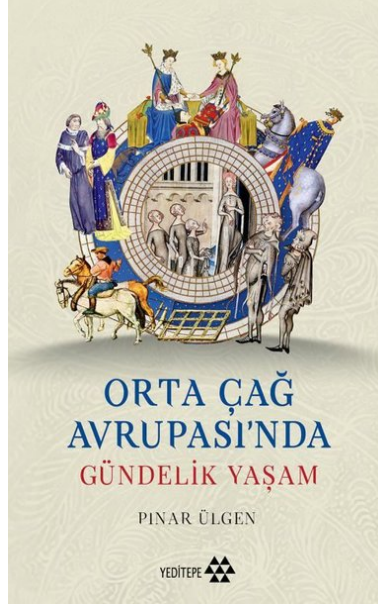
Kitabın sonuç bölümünde ise vebanın özellikle Kara Ölüm'ün hafızalara kazındığından ve bir gün tekrar ortaya çıkabileceğinden bahsedilmiş, aynı zamanda da hızla artan nüfusa oranla doğanın kendini hızlayabilemeyeceği için Kara Ölüm'ün kaynakların sıfır noktasına ulaşmasına engel olduğu söyleyerek hastalıkların geçmişten günümüze kadar uygarlıklar üzerinde hep etkili oldukları ve olmaya devam edecekleri dile getirilmiştir.

Karaimamoğlu, bu kitabı kaleme alarak Kara Ölüm alanında önemli bir boşluğu doldurmuş bunu yaparken ise sade ve yalın bir dil ile zengin bir anlatımı başarı ile harmanlayıp okura sunmuştur.

Ancak dili başarılı olmasına rağmen kitabı ilk elime aldığımda genel olarak Avrupa'daki veba öncesi, sırasında ve sonrasında olan olayların tablo ve resimlerle destekleyeceğini ummuştum; lakin yazarın kitabın giriş bölümünde de (s.19-20) dediği gibi kitabın odak noktası Birleşik Krallık, İngiltere olmuştur.

Yazarın yine giriş bölümünün söylediği (s.19-20) perspektif sadece İngiltere için geçerli olup diğer kıta Avrupa'sı ülkeleri es geçilmiştir. Ne kadar bunu sevmemiş olsam da yazar sanki bu soruyu soracağımı öngörmüş gibi benim bu hoşnutsuzluğuma karşı şöyle diyor: "Vebanın etkilerinin somut şekilde ortaya konulduğu merkez ise Büyük Britanya adasıdır; çünkü yapılan çalışmalarda Büyük Britanya adası için toplu bir değerlendirme söz konusu olmamıştır. Avrupa genelinde Kara Ölüm üzerine tutulan kayıtlarda ve yapılan çalışmalarda en zengin bölge İngiltere'dir." sözleri ile adeta soruma cevap vermesi (bazen de aklımdaki soruları soruyor ve cevaplıyor) beni bu kitapta beni etkileyen en önemli unsur olarak öne çıkarıyor.

Yazar, ne kadar aklıma gelen soruları biliyor ve onlara cevap veriyor olsa da aklımdaki bir soruya cevap vermiyor: Neden kitapta çok az resim var? Kitapta veba sonrası çıkan eserlerden bahsedilmesine (s.269-272) rağmen resimleri olmaması kitabın eksik bulduğum yerlerinden bir tanesi. Ancak kitabın ne kadar eksik ve beğenmediğim yönleri olsa da bu kitabı tüm tarihçilere ve tarih meraklılarına, özellikle ise Birleşik Krallık (Büyük Britanya)'a ilgi duyanların ve bu alanda akademik kariyer yapmayı düşünenlerin kütüphanelerinde bu kitaba yer açmalarını öneriyorum.

Orta Çağ Avrupası'nda Gündelik Yaşam

Pinar Ülgen

İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2021, 198 sayfa, ISBN: 978-625-7477-85-7.

Zehra Betül DOVAN*

Pinar Ülgen, 1980 yılında Elazığ'da doğmuştur. 2004 yılında "Orta Çağ Avrupası'nda Sanayi" adlı yüksek lisans tezini ve 2008 yılındaysa "XI.-XV. Yüzyıllarda Yakınoğu ve Avrupa'da Teknolojik Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Etkileri" adlı doktora tezini bitirerek 2009 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesinde Yrd. Doç. Dr. olarak göreve başlamıştır. 2011-2012 akademik yılında Bilim Sanat Ödülü almıştır. 2014 yılında doçent, 2019 yılında ise profesör olmuştur. Pek çok uluslararası kongrede ödül almıştır. Orta Çağ Avrupa tarihi ve karşılaştırmalı tarihle alakalı çok sayıda ulusal ve uluslararası makalesi vardır. *Doğu-Batı Arasında Teknoloji Transferi, Ortaçağda Avrupa'da Kölelik-Toplum ve Hukuk, Ortaçağ Tarih Yazıları* (editör ve kitap bölümü yazarı olarak), *Orta Çağ Avrupası'nda Ölümle Dans, Kadınlar ve Cadılar, Orta Çağ Avrupa'sında Kölelik, Orta Çağ Avrupa Tarihi, Orta Çağ'dan Kesitler, Orta Çağ Avrupa'sında Aşk, Tutku, Entrika ve Romantizm* adlı kitapları bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk annesi olan yazar, İngilizce, Fransızca, Latince, İtalyanca, orta seviyede de Almanca ve Farsça bilmektedir. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde öğretim üyesidir.

Orta Çağ Avrupası, genellikle Rönesans aydınları tarafından Karanlık Çağ olarak adlandırılmıştır. Yazar bu kitabında, bu düşüncenin doğru olmadığını gündelik hayat üzerinden anlatmak istemiştir. Örnek olarak, Orta Çağ Avrupası'nda gündelik hayat incelenirken, evlerin çürük çarık malzemelerle

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, zehrabetul.dovan@stu.fsm.edu.tr

yapıldığına dair bir iddia ile karşılaşılır ancak yazar, bunun gerçek dışı bir iddia olduğunu ve köy evlerinin profesyonelce, emek verilerek yapıldığını açıklar. Yine yazar, köylülerin efendileri ile aralarındaki sosyal mesafeden bahsederken, Orta Çağ insanının günlük yaşantılarını sadece devlet ve lordların gücüyle temasları ya da onlara direnişleri çizgisinde görmeyi doğru olmadığını belirtir. Buradaki önemli noktanın tam olarak onları daraltan bir gelenek ve hukuk içerisinde olmadığını, insanların kendi seçimlerini ve kararlarını aldıklarını ifade eder. Yazar, hem lordların hem de devletin genelde kendi yöntemlerini kullanırken; toplumun geri kalan kısmının nerede, nasıl yaşadığıyla ilgili ve üretim yöntemleri gibi konularda önemli söz sahibi olduğunu da özellikle hatırlatır.

On üçüncü yüzyıldan itibaren ortaya çıkan hastalıklar ve kıtlık, aynı şekilde on dördüncü yüzyılda başlayan kara vebayla birlikte yaşanan insan kaybı gündelik hayatı oldukça derinden etkilemiştir. Yazar, bu olaylarla meydana gelen değişimlerin, toplumun teşekkülünün merkezini oluşturduğundan bahseder.

Kitapta sekiz bölüm ve ekler bölümü bulunmaktadır. Bölümler sırasıyla; “Çocuk ve Yetişkin Olmak”, “Dini Yaşam”, “Kale Hayatı”, “Kültürel Hayat”, “Köy Hayatı”, “Moda ve Dekorasyon”, “Orta Çağ Evleri” ve “Kent Hayatı”dır.

Birinci bölümde; Orta Çağ’da bir çocuğun nasıl doğduğundan, doğduktan sonra yapılan törenlerden ve yetişkinlerin yaşamlarından bahsedilmiştir. Ardından aile düzenine yer verilmiş; çocukların büyüme evrelerinde neler yaptığından, eğitim ve mesleki gelişimlerinde ilk olarak nelerden başladıklarından söz edilmiştir. Bu esnada kadının rolüne ve kadının evin maddi durumu için önemli bir konumda olduğuna değinilirken yazar, bu bölümde bazı alıntılar yaparak anlatımı güçlü kılmıştır.

İkinci bölüm, kitapta en çok üzerine durulan bölüm olarak göze çarpmaktadır. Bu bölümde dinî yaşamdan bahsedilmektedir. Orta Çağ denildiği zaman akla gelen en önemli unsurlardan biri, dinî yaşamdır. Yazar, bu konu üzerinde ciddi bir şekilde durmuş ve önemli bilgiler aktarmıştır. Kilise hiyerarşisinden ve manastırda günlük yaşamdan bahsetmiş, çok ilgi çeken bir konu üzerinde durmuştur: işaret dili. En önemli manastırlardan biri olan ve Aziz Petrus Bazilikası yapılarına kadar en büyük Hristiyan kilisesi ünvanını taşıyan Cluny’de, keşiş olmayanlarla konuşulması yasak olduğu için, bu işaret dilinin kullanıldığını söylemiştir ve bunu, verdiği örneklerle daha akılda kalıcı hâle getirmiştir. Cluny işaret diline, ekmeğe işaretini örnek verilebilir. Ekmeğe işaretini, başparmak ve işaret parmağının birleşimiyle oluşturulan daire ile gösterilir. Bunun sebebi, ekmeğin genellikle yuvarlak olmasıdır.

Üçüncü bölümde kaledeki yaşama yer verilmiştir. Orta Çağ’da kaleler, lordların topraklarını yönettiği yerler olarak bilinmekteydi ancak daha sonra buralardaki yaşam şekli değişmeye başladı. Orta Çağ’ın ilk dönemlerinde kaleler uzun ve ahşap yapılarıydı. Bu dönemlerde kalelerde şövalyeler, lordun kalesini kontrol etmeye yardım ederlerdi. On ikinci yüzyıldan itibaren bu kaleler taştan yapılmaya başlanmıştır. Buralarda lord ve ailesi, hizmetkârları ve şövalyeler yaşardı. Bu bölümde, Orta Çağ insanların beslenme tarzından da bahsedilmiştir. Yazar, içecek üretiminin Orta Çağ ekonomisine

büyük katkıda bulunduğunu söylemekte ve içecekler hakkında genel bilgiler vermektedir.

Dördüncü bölümde kültürel hayat ele alınmıştır. Zaman ilerledikçe insanların yaşam şekillerindeki değişmeye paralel olarak bilime olan merak, beraberinde üniversitelerin açılmasını getirmiştir. Bu üniversiteler o dönemde kilise kontrolü altındadır ama kilisenin kanunlarından bağımsız yönetilmektedir. Yazar, bu bölümde öğrencilerin üniversite yaşamlarından, buralarda nasıl ders gördüklerinden bahsetmiştir. Yazarın yine bu bölümdeki bol örnekleri, ilgi çekiciliğiyle beraber konu hakkında büyük ölçüde bilgi sahibi olunmasına katkı sağlamaktadır.

Beşinci bölümde köy hayatından bahsedilmektedir. Orta Çağ'ın en alt tabakasını yoksul insanlar oluşturmaktadır. Yazar, bu insanların yaşamları hakkında çok az şeyin bilindiğini söylemekle beraber, ciddi anlamda geniş ve açıklayıcı bilgiler sunmuştur. Bir köyün nasıl bir görünüme sahip olduğundan bahsederken, doğrudan örneklerle konunun ilgi çekiciliğini arttırmıştır. Yalnızca birini burada aktardığımız örnekler, insanın hayal gücünü geliştirip algılamayı daha da güçlendirmektedir:

“Köy, modern bir İngiliz köyünün düzenli görünümünü neredeyse hiç sunmuyordu. Evler asla caddeye bakmıyordu, ancak sokağın önünde bir çit garip açılarda durabilirdi. Çalışan bir tarım sisteminin bağlantı noktası (merkez), karmaşa, dağınıklık, kokular, bakımsızlık ve tozun ya da yılın büyük bir kısmında çamurun yeriye. Sessiz olmaktan çok uzaktı. Fazlaca gürültülüydü. Vaazlar, birçok köy sesini barındırıyordu. Örneğin araba tekerleklerinin gıcırdaması, bebeklerin ağlaması, katledilenlerin bağırsıkları, seyyar satıcı ve tamircilerin bağırsıkları, kilise çanlarının çalması, kazların tıslaması...”

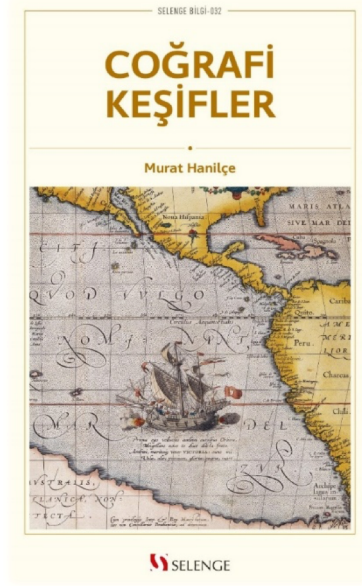
Altıncı bölümde moda ve dekorasyon ele alınmıştır. Bu bölümde genel olarak Orta Çağ'da kullanılan kumaşlardan, bunların yapımından, kadın-erkek kıyafetlerinin bariz farklarından ve bu kıyafetlerin nasıl muhafaza edildiğinden kısaca bahsedilmiş ancak kısaca bahsedilirken dahi ciddi manada açıklayıcı bilgiler sunulmuştur.

Yedinci bölümde ise Orta Çağ evlerinin yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Yazar, asilzadeler ile köylülerin evleri arasındaki farklardan bahsetmiştir. Vebanın ardından gelen nüfus azalmasıyla birlikte sosyal ve ekonomik değişimler de görülmüştür. Bu yeni değişimler lortların ve kiracıların arasındaki etkileşimi de değiştirmiştir. Ne kadar Karanlık Çağ olarak adlandırılrsa da, aydınlanmak için mumun icadı bu dönemde olmuştur. Geceleri insanlar, aydınlanmak için mum kullanmaktadır. Varlıklı evlerde pencereler çok bulunmakta, genelde ışıklar loş durumdadır. Yazar bu bölümde, evlerin içinde nelerin bulunduğunu da açık ve net bir şekilde anlatmıştır. Devamında köy evlerinin ve asillerin evlerinin farklarından bahsetmiştir. Bu bölüm, kitabın en kısa bölümlerinden biri olsa da, yine önemli bilgileri barındırmaktadır

Son bölümde, kent hayatında gelişmekte olan şehirlerden bahsedilmiştir. Yazar buna Londra şehrini örnek vermiş ve anlattıklarını yine akılda kalıcı hâle getirmiştir. Londra şehrinin tipik bir Orta Çağ şehri olduğundan bahsetmiş; genel olarak hayatın sokakta geçtiğini, akla gelebilecek ne varsa sokakta gerçekleştiğini dile getirmiştir. Şehrin kirli ve yoğun olduğu, kasapların dükkânın önünde hayvanları kestiği, tavukçuların kestikleri tavukların kafalarını sokaklara attığı gibi örnekler, Orta Çağ'da bu şehrin zihinlerdeki görüntüsünü daha net bir şekilde canlandırmaya yardımcı olmakta, böylece okumaktan alınan keyif de artmaktadır.

Yazar, şehrin sakinlerinin kırsal kesimde yaşayanlar gibi eğlenceyi sevdiğinden ve oyunlarından bahsetmektedir. Ancak bahsedilen çoğu oyunun çok rahatsız edici davranışları içerdiği görülmektedir. Yazarın verdiği bir örnek olarak kötü kedi oyununda, adam beline kadar çıplak bir şekilde, kediyle beraber bir kafese sokulmuş ve kediyi ellerini kullanmadan, dişleriyle öldürmeye çalışmış. Bu bölümün devamında şehirlerin yapılarından, ticaretinden, ekonomisinden ve yönetiminden de bahsedilmiştir. Kitapta bölümlerin ardından sonuç kısmına, kaynakçaya ve eklere yer verilmiştir.

Ele alınan kitap, okuru önemli bilgilerle tanıştıran, akıcı, ilgi çekici ve kaliteli bir kitaptır. Yazar, sade bir dil kullanarak okuru hiç yormamaktadır. Güçlü bir betimlemeyle verilen örnekler ise anlatılanların akılda kalıcı hâle gelmesini sağlamaktadır. Kitap, Orta Çağ Avrupası'nda gündelik hayatı hakkında anlamaktadır. Okur, kendini ilgili dönemde hissedebilmektedir. Zengin kaynakçasıyla okuru yeni kaynaklarla tanıştırmakta ve farklı bakış açıları kazanmasına kapı aralamaktadır. Bununla birlikte, kitapta bir noktadan sonra gözü yoran, ciddi yazım yanlışlarının olduğunu da belirtmek gerekir. Fakat konuya ilgisi olan herkesin okuması gereken, çok değerli bir eser olduğunu da ifade etmek gerekir.

Coğrafi Keşifler

Murat Hanilçe

İstanbul, Selenge Yayınları, 2022, 128 sayfa, ISBN: 978-625-7459-92-1.

Alper YAVUZ*

Coğrafi Keşifler adlı eserin yazarı, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyesi olan Murat Hanilçe'dir. Lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin Tarih Öğretmenliği Programında tamamlamış olan yazar, yüksek lisans ve doktora derecelerini Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tarih Bölümünden almıştır. Temel çalışma alanları Osmanlı tarihi, Avrupa tarihi, kent tarihi, ulaşım ve haberleşme tarihi, seyyahlar ve seyahatnamelerdir.

Üç ana bölümden oluşan kitap, "İçindekiler" sayfasıyla başlar. Bu sayfayı, yazarın ön sözü takip eder. Ardından, "Öncüller-Nedenler" başlıklı birinci bölüm gelmektedir. İkinci bölüm, "Keşfedener" başlığını taşır. Üçüncü ve son bölümün başlığı ise "Kıtalararası Etkileşimler"dir. Bölüm sonunda yazarın birkaç sayfalık kısa bir değerlendirmesi bulunur. Kitabın sonunda ise "Kaynakça" ve "Dizin" kısımları yer alır.

"Öncüller-Nedenler" başlıklı birinci ana bölüm, üç alt bölüme ayrılmıştır. "İlk Kaşifler, Avrupa'nın Bilgi Kaynakları ve Doğu Algısı" başlıklı birinci alt bölümde, kıtaları aşan ilk gezginlerden söz edilerek, Eski Çağ'dan örnekler verilmiş, Marco Polo ve Sir John Mandeville'in seyahatlerinden bahsedilmiştir. Zheng He önderliğindeki Çin deniz seferleri, Viking deniz yolculukları, 1291'de Hindistan'a gitme amacıyla denize açılan ancak daha sonra kendilerinden haber alınamayan Cenovalı Vivaldi kardeşler, burada kısaca değinilen konulardır. İkinci alt bölümün başlığı, "Keşifler Öncesi Avrupa'da Var Olan Ekonomik Düzen"dir. Bu alt bölümde, Brugge şehrinin ticari önemi, İtalyan

* Doktora Öğrencisi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, İstanbul, alper34yavuz@gmail.com

kentleri, Venedik-Cenova rekabeti, Orta Çağ Avrupa ticaretinde öne çıkan bazı ürünler, Hansa Birliği ve Kuzey Avrupa'daki ticaret ağları bahsedilen konulardır. Üçüncü alt bölüm ise, "Müslümanların ve İtalyanların Keşif Yapamamasında Etkili Olan Faktörler" başlığını taşır. Burada Faslılar ve Memlüklerden örnekler verilmiş, Arap yarımadasının denizciliğe elverişsiz olmasının ve bazı Hint batıl inançlarının Doğu toplumlarının denizcilikte Avrupalılardan geri kalmasında etkili olduğu iddia edilmiştir. Floransalı ve Cenovalıların keşiflere yaptığı finansal katkılara dikkat çekilmiştir. İtalyanların bilim ve teknik birikimlerini Portekizliler, İspanyollar ve İngilizlerle paylaştıkları, İtalyan denizcilerin bu devletlerin hizmetinde çalıştıkları konularına değinilmiştir.

"Keşfedener" başlıklı ikinci ana bölüm, üç alt bölümden oluşur. "Aviz Hanedanı Yönetimindeki Portekiz" başlıklı ilk alt bölümde, İber Yarımadası'ndan, Keşifler Çağı'ndaki gemi teknolojisinden söz edilmiş, dönemin Portekiz Krallığı'nın genel bir durumu verilmiştir. Atlantik adalarındaki şeker üretimine değinildikten sonra, Portekizli prens Denizci Henry'nin (1394-1460) Portekiz keşiflerine katkıları anlatılmıştır. Portekizlilerin Afrika'ya ulaşmaları, Ümit Burnu'nu aşarak Asya'ya ulaşmaları ve bu kıtada izledikleri politikalar, Brezilya'nın keşfi ve Hindistan'daki Portekiz faaliyetleri, bu alt bölümde bahsedilen konulardır. İkinci alt bölümün başlığı, "Ferdinand ile Isabel'in Evlenmesi-Kastilya ve Aragon Krallıklarından İspanya'ya" adını taşır. Burada İspanya'nın tarihçesi kısaca hatırlatılarak, Kastilya kraliçesi Isabel ile Aragon kralı Ferdinand'ın 1469'daki evliliğiyle iki krallığın birleşmesine dikkat çekilmiştir. İspanya'nın o dönemki durumu hakkında bir dizi bilgi verildikten sonra, sıra İspanyol keşifleri ve fetihlerine gelir. Yazar burada, İspanya adına keşifleri başlatan Cenovalı denizci Kristof Kolomb'dan ve onun deniz seferlerinden söz eder. Amerika kıtasına adını veren Amerigo Vespucci'den de kısaca bahsedilir. Ardından, İspanya adına yelken açan, batıya giderek Hindistan'a ulaşmayı amaçlayan Portekizli Ferdinand Macellan'ın dünyanın çevresinde dolaştığı deniz yolculuğu anlatılır. Daha sonra, İspanyolların Hernan Cortez önderliğinde Aztekleri ve Francisco Pizarro önderliğinde İnkaları nasıl fethettiklerinden bahsedilir. İspanyolların Amerika'daki politikaları anlatıldıktan sonra, üçüncü alt bölümde "İspanyol-Portekizli Keşiflerinin Karşılaştırılması" başlığından anlaşılacağı gibi, iki ülkenin keşif politikaları arasında kısa bir karşılaştırma yapılır.

Kitabın üçüncü ve son ana bölümü, "Kıtalararası Etkileşimler" başlığını taşır. Bu bölüm önceki iki ana bölüme göre oldukça kısa olmakla beraber, yine üç alt bölüme ayrılmıştır. "Tarım Ürünleri ve Hayvanların Dolaşımı" başlıklı birinci alt bölümde, sebze, meyve, tütün, kakao gibi tarımsal ürünler ile hindi ve at gibi hayvanların Avrupa ve Amerika ile tanışmaları anlatılır. "Eski Kıta Hastalıklarının Yeni Dünya'ya Yayılması ve Yarattığı Yıkım" adlı ikinci alt başlıkta, iki kıta arasında taşınan mikroplar sonucu ortaya çıkan salgın hastalıkların neden olduğu can kayıplarına dikkat çekilir. Son alt bölümün başlığı ise "Amerikan Gümüşü, Dünyanın Sıfırlanması ve Ürünlerin Değerinin Sil Baştan Belirlenmesi"dir. Burada, Amerika'da işlenen madenler ve bunların Avrupa ekonomisine etkisi hakkında örnekler verilir.

Kitap, duru ve akıcı bir Türkçeyle yazılmış olduğundan hızlıca okunabilmekte ve kolayca

anlaşılabilir. Ancak en büyük eksiği, hiçbir yerinde atıf verilmemiş olmasıdır. Kitabın sonunda kaynakça yer almasına rağmen, hiçbir sayfasında herhangi bir atıf, dipnot veya kaynak gösterimi yoktur. Bu da kitaptaki hangi bilginin hangi kaynaktan elde edildiğinin anlaşılmasını neredeyse imkânsız hâle getirmekte ve bilginin bilimsel açıdan doğru olup olmadığını sınımayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla araştırmacılar bu kitabı kendi çalışmalarında kaynak gösterirken çekimser olacaklardır.

Kitapta doğruluğu kanıtlanmamış, yanlışlığı muhtemel bilgiler mevcuttur. Bazı konularda güncel araştırmalar takip edilmemiş, değişen kanılar gözden kaçırılmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse, Ahmet bin Macit'in Vasco da Gama ile hiç tanışmadığı kabul edilmesine rağmen, kitapta sanki Vasco da Gama ile bizzat tanışmış ve ona deniz yolculuğunda rehberlik etmiş gibi anlatılmıştır. Vasco da Gama, Ahmet bin Macit'in yazdığı notlardan yararlanmış olabilir ancak bizzat onunla tanıştığı ve hatta onu rehber olarak gemiye alıp birlikte sefer yaptıkları iddiası gerçeklikten uzaktır. Kendisinin yanına Malindi hükümdarı tarafından verilen rehber başka biridir. Portekizli prens Denizci Henry'nin Sagres'te bir enstitü kurduğu anlatısı ise eskiden kabul görüyor olmasına rağmen, son yıllarda bunun sadece bir mit olduğu ve öyle bir enstitünün aslında hiç var olmadığı kanısı daha ağır basmaktadır. Ayrıca, Portekizliler Hindistan'a ilk ayak bastıklarında bölgede Babür İmparatorluğu yoktu, çünkü bu imparatorluğun kuruluş tarihi 1526'dır.

Kitabın bir diğer negatif yönü, anlatımda kronolojik sıranın takip edilmemiş olmasıdır. Keşifler tarihi, tarih biliminin en önemli konularından biridir, içeriği çok geniş ve kapsamlıdır. Tarihçilikte kronoloji çok önemlidir. Keşifler tarihi gibi geniş zamana yayılan bir süreç anlatılacaksa, bunun mümkün olduğunca kronolojik sıra takip edilerek yapılması daha doğru olacaktır. Ne yazık ki kitapta kronolojik sıra takip edilmediği için konular çok karışık bir şekilde dağılmıştır. Özel bir konu hakkında bilgi aranırsa, bulmak zorlaşacaktır.

Bazı olumsuz taraflarına rağmen *Coğrafi Keşifler*, sırf Keşifler Çağı tarihi alanında yazılan Türkçe kitapların sayısının çok az oluşu ve son derece uygun fiyatı nedeniyle dahi satın alınmaya değer görülmektedir. Kitabın içeriğinde çoğu konuda fazla detaya girmeyen yazarın, kolay ulaşılabilen, herkes tarafından anlaşılabilen ve bir çırpıda okunabilen bir eser ortaya koyma niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunda da başarılı olduğu söylenebilir. Keşifler Çağı tarihine ilgi duyanlar, bilgilerini tazelemek istediklerinde açıp bakabilecekleri bu kitabı kütüphanelerine rahatlıkla ekleyebilirler.

Sultan ve Kraliçe: Elizabeth'in İslam Dünyasıyla İlişkilerinin Anlatılmamış Hikâyesi

Jerry Brotton, Çev. Ali Karatay

İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2022, 344 sayfa, ISBN: 978-605-7685-92-6.

İnci ÇAMOĞLU*

Kraliçe Elizabeth, tarihin önemli ve farklı figürlerinden biridir. 16. yüzyıl gibi bir dönemde kadın olarak hüküm sürmek zordur. Bunun yanı sıra kendisi evli değildir ve evlenmeyi reddetmektedir. Ataerkil bir düzende sözünü dinletebilen bir kadın olması, Kraliçe Elizabeth'in hayatını çekici kılmıştır. Bu konu üzerine birçok araştırma eseri de yazılmıştır. Bu eserde de asıl konu, Kraliçe Elizabeth dönemi İngiltere'sinin dünyaya nasıl açıldığıdır.

Yazar Jerry Brotton, Londra Queen Mary Üniversitesinde Rönesans Çalışmaları Kürsüsünde profesördür. Elizabeth döneminde Doğu dünyası ile ilişkiler üzerine çalışmalar yapmıştır. Burada incelediğimiz kitabın dışında *A History of the World in Twelve Maps*, *The Renaissance Bazaar: From the Silk Road to Michelangelo*, *The Sale of the Late King's Goods: Charles I and His Art Collection* başta olmak üzere daha birçok kitap yazmıştır. Kitaplarında genellikle ticaret üzerinden kültürel ve sanatsal bir tarih okuması yapmaktadır. İnceleyeceğimiz eserde de Elizabeth'in tahta çıkışından itibaren ticaret üzerine yaptığı çalışmalar ve bu ticaret bağı sayesinde Doğu dünyasına açılması anlatılmaktadır.

Eserin orijinal ismi *The Orient Isle: Elizabethan England and the Islamic World* olarak belirlenmiştir. Kitap, "Dipnotlarda Kullanılan Kısaltmalar", "Görsel Listesi" ve "Teşekkür"

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 200611024.

bölümleriyle başlamaktadır. Ardından giriş bölümü olan “Elçi’nin Varışı” ile konu anlatılmaya başlanmıştır. Daha sonrasında sırasıyla “Tunus’un Fethi”, “Sultan, Çar ve Şah”, “Berberi Ülkesi İçin Savaş”, “Konstantinopolis’te Yetenekli Bir Adam”, “Dindışı İttifaklar”, “İsabel Sultan”, “Londra Türkleşiyor”, “Mahomet’in Güvercini”, “Topkapı Sarayı’ndan Kaçış”, “Sherley Ateşi” ve “Bir Mağribiden Fazlası” başlıkları altında konu işlenmiş; “Sonsöz”, “Notlar” ve “Dizin” kısımlarının ardından kitap noktalandırılmıştır.

Kitabın “Elçi’nin Varışı” adlı giriş bölümünde, İngiltere’ye elçi olarak gelen 42 yaşındaki Faslı Abdülvahid bin Mesud bin Muhammed el-Annuri’den bahsedilmektedir. Farklı ve egzotik görünen bu yabancının sarayda nasıl karşılandığı, halkta nasıl bir intiba uyandırdığı hikâyeleştirilerek anlatılmıştır. Bu da okura hem odaklanmakta hem de anlamakta kolaylık sağlamıştır.

Birinci bölümde, Elizabeth’in meşruiyeti ve evlilikle ilgili yaptığı girişimler anlatılmaktadır. Burada bizim özellikle dikkatimizi çeken, Elizabeth’in evlilik görüşmeleri yaparak siyasi bir denge sağlamaya çalışmasının ardından gücü elinde hissettiği an bu görüşmeleri sonlandırarak *bağımsız* bir İngiltere kurmaya yönelmesi olmuştur. Evlilik görüşmeleri esnasında çevresindeki lortlara, kendisinin, devlet yönetimini yanında herhangi bir erkek olmadan da yapabileceğini ispat etmeye çalışmıştır. Nitekim 44 yıl boyunca devlet yönetiminde sürekli çabaladığı şey de bu olmuştur.

“Sultan, Çar ve Şah” adlı ikinci bölümde ise İngiltere’nin Moskova Kumpanyası’ndan ve yaşadıkları ticari zorluklardan söz edilmiştir. Bu esnada karşımıza çıkan, İngiltere’nin Osmanlı ile ticari ilişkilerinde bir ilk sayabileceğimiz Anthony Jenkinson’ın rolünden bahsedilmektedir. Osmanlı sultanı, İran şahı ve Rus çarı üçlüsünün karşısında Kraliçe Elizabeth’in yaptığı stratejik hamlelere de değinilmiştir.

“Berberi Ülkesi İçin Savaş” adlı üçüncü bölümde ise Faslılarla yapılan ticaret gereği Fas sultanının, Kraliçe Elizabeth’ten Portekizlilere karşı yardım istemesi ve Fas-İngiliz ilişkileri ele alınmıştır.

Hemen ardından gelen, “Konstantinopolis’te Yetenekli Bir Adam” başlıklı dördüncü bölümde, Fas diyarıyla ilişkilerin kötü gitmesi ihtimaline karşı Osmanlı’nın daha kârlı bir ticaret oluşturduğunu düşünen Walsingham’dan, yazdığı ve daha sonraki Türk-İngiliz ilişkileri için baş ucu kitaplarından biri hâline gelecek *Memorandum on the Turkey Trade* (Türkiye Ticareti Üzerine Notlar) adlı eserinden bahsedilmektedir. İngiltere’nin ticaret amaçlı Osmanlı’ya gönderdiği ilk elçi olan William Harborne ve onun anlatılarından da söz edilmektedir.

“Dindışı İttifaklar” başlıklı beşinci bölümde yazar, Elizabeth’in ticaret kurmaya çalışırken yaşadıklarını ve halktan gördüğü tepkiyi dönemin oyun yazarlarının eserlerini merkeze alarak incelemiştir. Bugün *romantik* olarak okuduğumuz Shakespeare gibi yazarların eserlerinin aslında bir yandan da büyük bir eleştiri anlatısı olduğundan bahsederek, okuyucuya yepyeni bir pencere

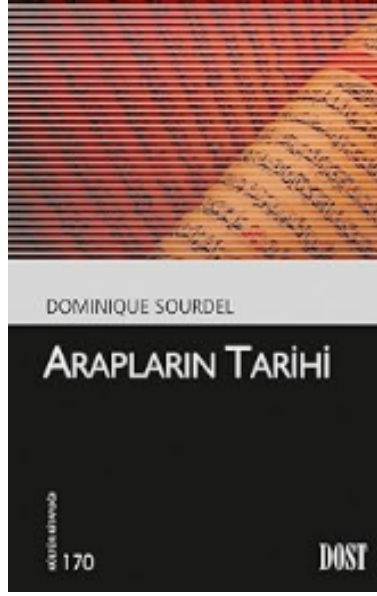
açmaktadır. Burada sadece Shakespeare’i değil, diğer birçok oyun yazarını ve onların oyunlarını açıklayarak, bölümlerinden alıntı yaparak bahseder.

Bir sonraki bölüm olan “İsabel Sultan” bölümünde yazar, 1580’li yılların sonlarından, Elizabeth’in ticaret üzerinden kazandığı zaferlerinden bahseder. Francis Drake’in Amerika yolculuğuna da bu bölümde değinilmektedir. Bölümdeki diğer göze çarpıcı durum ise Elizabeth’in Osmanlı sarayındaki önemli kişilerle yazışmalarına yer verilmesidir. Aynı zamanda, İngiliz Protestanların İslamiyet’e geçişinin hızlanmasının İngiltere’de nasıl karşılandığından da burada bahsedilmektedir. Burada yazarın alıntı yaptığı Thomas Sanders’ın anlatısında, İngiliz miçolarının *gönüllü olarak Türk’e dönüştükleri* söylenmektedir. Burada İslamiyet’i kabul edenleri *Türk* olarak nitelemeleri dikkatimizi çekmektedir.

Ardından gelen, “Londra Türkleşiyor” başlıklı bölümde, Londra’da Türklerin etkisinden ve bunun edebiyata yansımından bahsedilmiştir. “Mahomet’in Güvercini” bölümünde ise yine Elizabeth döneminde yazılmış oyunlar üzerinden İngiltere’deki Türk ve Müslüman algısı anlatılmaya çalışılmıştır.

Bundan sonra gelen bölümlerde de arşiv belgeleri kullanılarak Elizabeth’in Türklerle olan ilişkilerinden bahsedilmiş, esir alınan ve daha sonra Müslümanlığı tercih edip iyi yerlere gelmiş Hassan Ağa anlatılmıştır. Bunların yanı sıra yine oyun ve kitap yazarları, oynanan oyunların sahne dekorları, şarkılar ve şiirler üzerinden dönem okuması yapılmaya devam edilmiştir.

Sonuç olarak, kitap gayet akıcı ilerlemektedir. Yalnız dipnotların kitabın sonundaki “Notlar” başlığı altında verilmesi önemli bir sorundur. Bu durum okumayı zorlaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak İngiltere ve Osmanlı’nın ilişkilerinin başlangıcının açıklanması açısından çok önemli bilgiler içermektedir. Yazar genellikle İngiliz kaynaklarını kullanmıştır. Kitabın sonunda ayrıca bir bibliyografya bölümü verilmemiştir. Kitap, Avrupa’nın, Kraliçe Elizabeth döneminde Türklere ve Osmanlı dünyasına bakış açısını da yansıtması açısından ilgi çekici bilgiler vermektedir. Bunu yaparken dönemin tiyatro yazarlarından ve oyunlarından da bahsedilmektedir. Yazarın, bunu sadece Osmanlı ile sınırlamayıp, Doğu’da ilişki kurulan bütün devletlerden ve elçilerinden bahsetmesi de önemlidir. Kitabın kapağında kullanılan Elizabeth’in portresi, bunun Doğu dünyasından parçalar taşıması ve bu portrenin neden seçildiğinin metin içerisinde açıklanması da güzel bir detaydır.

Arapların Tarihi

Dominique Sourdel, Çev. Işık Ergüden

Dost Yayınları, 2023, 129 sayfa, ISBN: 978-975-298-575-9.

Gülseri Begüm OKUDAN*

Araplar, tarih boyunca pek bilinmeyen bir kavim olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Her ne kadar İslam dininin etkisiyle diğer kavimlerle etkileşime girseler de Araplar hiçbir zaman tam olarak anlaşılammıştır. Birçok eser Arapça kaleme alınmış olmasına rağmen ve dünya nüfusunda önemli bir kesim İslam dinine mensup olsa da toplumların Araplar hakkında bilgileri oldukça kısıtlıdır.

Ele alınan eser, ön söz yerine bir uyarı ile başlamıştır. Yazar, Arapların tarihini araştırmanın zorluğundan, sınırlı kaynaklardan, tartışmalı ırk tanımlarından bahsetmiştir. Arap dünyasının genişleme süreci; diğer ırklar ile olan ilişkileri; Türkler, İranlılar, Moğollar ve Bizans ile olan ilişkileri ve mücadelelerine yer vermiştir. Eserde İslam öncesi Arapların İranlılar, Romalılar ve çevrelerindeki diğer kavimler tarafından nasıl adlandırıldıkları; Arap coğrafyasının konumu ve özellikleri; dili ve Arapların kökenleri hakkında genel değerlendirmelerde bulunan araştırmacı, Araplardaki ulus kavramına da değinmiştir.

Güney Arabistan devletlerinin Sasani ve Habeşler ile olan ilişkilerine değinen müellif, yönetici sınıflar, dinler ve tanrılar, sosyal sınıflar ve İslamiyet'in ortaya çıkışına kadar Orta Arabistan'daki Pers Satraplığı hakkında kısa bilgiler vermiştir. Orta ve Güney Arabistan'da Kuzey Arabistan'da olduğu gibi bir devletin bulunmamasının sebeplerini açıklayan yazar, bölgeden, çoğunlukla vahalarda yaşayan bedevilerin ikamet ettiği bir bölge olarak söz etmiş ve

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Ortaçağ Bilim Dalı, Ankara, gbegumokudan@gmail.com

geleneksel Arap yaşantısının bölgede sürdüğünden söz etmiştir. Kabileler arasında önemli bir yeri bulunan Nebatilere de değinen müellif, Nebatilerin yaşamı, krallıkları, tanrıları ve en önemli şehirleri olan Petra'yı kısaca ele almış, bu dönemde yaşanan Helen-Roma etkisinden de söz etmiştir.

III. yüzyılda Persler ve Roma arasındaki mücadelede Arapların, Suriye Çölü'ne hâkimiyeti ile Sasanilerle olan sınır bağlantısına da değinen müellif, Lahmiler ile Sasanilerin müttefikliklerinden söz ederek, Justinianos'un Roma sınırlarında Perslerin güçlenmesini önlemek için Araplarla yaptığı anlaşmalar ve müttefiklikler üzerinde de durmuştur.

Eser, İslam dininin ortaya çıkışı ve Müslümanlığın devamı için Hz. Muhammed'in 622 yılında Mekke'den ayrılıp Yesrib'e göç etmesi ile başlayan İslami dönemin Araplar açısından önemini de aktarmıştır. Arapların, İslam dininde kedilerine yaptıkları yakıştırmalar ve gerçekler ile Kur'an'ın indirilmesiyle Arapçanın politik ve siyasi gücü üzerinde duran yazar, Arap duygusunun Arap milliyetçiliğine dönüşme süreci hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Müellif, İslam fetihlerinin başlamasıyla başta Sasaniler ve Bizans olmak üzere Türklerin ve Çin Seddi'ne kadar birçok kavmin İslam ile karşılaşması konusuna değinmiştir. Ayrıca Mezopotamya, Persler, Türkistan, Mısır, Kuzey Afrika, İber Yarımadası ve Araplar tarafından fethedilen diğer uluslar hakkında genel değerlendirmelerde bulunmuştur.

Eserde, VII ve VIII. yüzyıllarda dini değiştirilen yerel halklara Araplaştırma politikası uygulayan Arap liderlere, Dört Halife döneminde İslam Devleti'nin ve İslam'ın görüşlerine de yer verilmiştir. Arapların kendi asimilasyon politikalarını geliştirdiklerini belirten müellif, idareci değişimiyle halifelerin ve hanedan değişimiyle Emevilerin kendi stratejilerine göre yönetilen İslam Devleti'nin yaptığı iç ve dış savaşlara değinmiştir.

Emevi rejiminin kuruluşu ve Muaviye'nin hükümdarlığında Emevilerin, Bizans thema sistemi gibi toprak idarelerinden etkilenerek topraklarında benzeri bir yönetim uygulaması ve dinsel tercihlere yönelik bir Arap milliyetçiliği uygulamasının idarenin ve sistemin zayıflamasına neden olduğuna değinilmiştir. Yönetimin liyakatsizliği, Emevilerin başarısızlıkları ve yerel yönetimleri eski Bizans valilerine bırakmaları gibi hatalar, Emevilerin idaresini başarısız kılan sebepler arasında gösterilmektedir. İlk başlarda idareyi kolaylaştıran bu kimseler, zamanla idarenin çökmesine sebep olmuşlardır. Halk arasında vergi toplama usullerinin adaletsiz olması gibi sebeplerin, Abdülmelik döneminde bir isyanın patlak vermesine neden olması gibi siyasi olaylara da eserde yer verilmiştir.

Eserde Arapların, Filistin, Kudüs, Mekke, Şam, Halep ve Mescid-i Aksa'da inşa ettirdikleri mimari eserlerden söz eden müellif, Emevilerin, Roma Bazilika mimarisinden etkilendiklerini belirterek, bu etkinin eserlerdeki yansımalarına değinmiştir. Emevi rejiminin çöküşünü çeşitli sebeplere bağlayan yazar, Emevilerin uyguladığı mevalinin Emevilere karşı oluşan güvensizlik ve nefretin temel sebebi olduğunu düşünmektedir.

Emevi Hanedanlığı'nın son bulmasıyla, yeni bir hanedanlık olan ve 750 yılından 1260 yılına kadar sürecek Abbasi Hanedanlığı, Hz. Peygamber'in yakın akrabası sıfatıyla idareyi ele geçirmiştir. Müellif, Emevi hanedanının bıraktığı çok geniş siyasi coğrafyanın, Abbasiler döneminde daha da genişletilmesiyle beraber; toplumun her kesimi ile kurdukları bağın da Abbasilerin idaresinin farklı olacağını başından gösterdiğini düşünmektedir.

Halifeliğin çöküşü ve Arapların iktidarını kaybetmesiyle, Türk emirlerinin bölgede güçlendiği bir döneme girilmiştir. Türk emirleri geniş bir bölgede nüfuz ve Abbasi Devleti'nin idaresinde söz sahibi olmuşlardır. Kitapta Büveyhiler, Selçuklular, Tahiriler, Samaniler, Tolunoğulları gibi birçok Türk ve Müslüman hanedanı hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Yazar, Türk hanedanlarından Gazneliler ve Selçukluların, İran ve Hindistan'daki askerî ve siyasi faaliyetlerine değinmiştir. Yazar bu dönemi Arap İmparatorluğu olarak değerlendirmiştir.

İber Yarımadası'na geçen İslamiyet'in İspanya'da ve Avrupa'da yayılmasından da söz eden yazar, Mağrib'in ardından İber Yarımadası'nda Arapların hâkimiyeti ve bölgedeki siyasi kudreti hakkında bilgiler vermiştir. Cezayir, Fas ve Malta'da devlet kuran Arap hâkimiyetinin idarecileri arasında Türklerin, İranlıların ve Arapların bulunduğunu belirten yazar, Fâtımîlerle birlikte mezheplerin de ön planda olduğu bir siyasi gelişmenin yaşandığını ifade etmiştir.

Yazar, Abbasi halifeliğinin geliştiği bir dönemde Emevilerin de İspanya'da başlayan faaliyetlerini İslam dünyasının doğu ve batıda çok geniş sınırlara ulaştığı bir süreç olarak değerlendirmenin önemine değinerek, batıda Hristiyan âlemi ile mücadele eden Emevilerin yükselme ve çöküş süreçleri hakkında kısa bilgilere yer vermiştir. Emevilerin batıdaki mirası hakkında da birkaç cümlelik değerlendirmede bulunmuştur.

Selçukluların, Abbasi hilafeti ve İslam dini ile olan bağlantıları hakkında yeterli bilgiler veren müellif, bu süreçte İslam dünyasının siyasi liderliğini üstlenen Türk hanedanlarından Selçukluların, Abbasi hanedanı ile olan ilişkileri kadar Selçukluların kendi iç siyasetleri ve savaşları hakkında da bilgiler vermiştir. Selçuklu sultanlarının başta İran, Irak ve daha sonra Anadolu'da kurdukları Türk-İslam devletleri ve İslam dünyasının Türk idarecilerle yaşadığı yüzyıl hakkında bilgilere de burada değinilmiştir.

Selçuklularla birlikte atabeylikler, Selahaddin Eyyubi ve Haçlılar hakkında kısa bilgiler veren yazar, kısa bir tarih anlatımında bulunmuş ve Türk-İslam tarihi konularından da söz etmiştir. Türk-İslam coğrafyasının, İslam dininin temsilcisi olarak Türklerin Haçlılarla giriştiği mücadelelere de yer ayırmıştır. Moğolların ve Memluklerin İslam dinine girişi, iki tarafın savaşları ve Osmanlı Devleti ile Memluklerin halifelik mücadelesine de yüzeysel olarak değinen yazar, eserini XIX ve XX. yüzyılda İslam dünyasında yaşanan çalkantılar konusuyla devam ettirmiştir.

Eserin son bölümü, XIX. yüzyıl siyasi tarihine ayrılmıştır. Mehmet Ali Paşa Olayı; Arap ve Orta Doğu kavramları; Sultan Abdülhamid ve 1908 Devrimi ile Orta Doğu'nun gelişimi; 1914

sonrasında Arapların faaliyetleri ve Türklerle, İngilizlerle, Fransızlarla olan ilişkilerine değinilerek eser tamamlanmıştır. Eserin sonunda bir de kaynakça bölümü mevcuttur.

Sonuç olarak *Arapların Tarihi* adlı bu eser, İslam öncesi Araplara az da olsa değinmekle birlikte, çoğunlukla İslam sonrası Araplar ve komşuları hakkında bilgilere yer vermektedir. Eser, İslam tarihi ve Arap tarihi çalışmak isteyen araştırmacılar için başlangıç eseri olarak okunabilecek düzeydedir.

ALAATTİN DOLU

**OSMANLI
KUDÜS'Ü** KENT KİMLİĞİ
NÜFUZ VE
MEŞRUIYET

Osmanlı Kudüs'ü: Kent Kimliği, Nüfuz ve Meşruiyet 1703-1789

Alaattin Dolu

İstanbul, Küre Yayınları, 2020, 292 sayfa, ISBN: 978-605-764-621-7.

Deniz GÜRKAN*

Alaattin Dolu, Atatürk Üniversitesi Radyo-TV Yayıncılığı Bölümünden 2001, Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümünden ise 2007 yılında mezun olmuştur. Akademik kariyerine Hacettepe Üniversitesinde devam eden yazar, “Osmanlı Kudüs’ünde Toplum ve Siyaset 1703-1789” başlıklı bütünlük doktora çalışmasını Prof. Dr. Mehmet Öz danışmanlığında, 2017 senesinde tamamlamıştır. Doktora süreci devam ederken Kahire Üniversitesi (2008), Ürdün Üniversitesi (2009-2010), Kudüs İbrani Üniversitesi ve Filistin Vakıflar Bakanlığı Arşivleri (2012-2013) ve son olarak New York Columbia Üniversitesinde (2014) hem dil öğrenimi hem de araştırmaları için bulunmuştur. 2023 yılından itibaren Kastamonu Üniversitesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Anabilim Dalında doçent doktor olarak görev yapmaktadır. Çalışmalarına Kudüs tarihi, ulema siyaseti, vakıflar ve fetva literatürü konularında devam etmektedir.

“Osmanlı Kroniklerinde Kudüs Algısı”, “Kudüs’ün Son Bahtiyar Günleri: Kudüs’te Osmanlı İdaresi”, “Bâbüssaâde Ağası Yakup Ağa ve Kastamonu’daki Külliyesi”, “Osmanlı İzmir’inde Ekmek Fabrikası Kurma Girişimleri”, “Osmanlı Kudüs’ünde Bir Arada Yaşama Modeli” ve “18. Yüzyıl İstanbul’unda Mahallelilik Bağlamında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri” isimli makaleleriyle çok sayıda çalışmaya imza atan yazarın aynı zamanda, yazdığı kitap bölümleri de bulunmaktadır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, deniz.gurkan@stu.fsm.edu.tr

Ele alınan *Osmanlı Kudüs'ü: Kent Kimliği, Nüfuz ve Meşruiyet 1703-1789* isimli kitap, “Giriş” kısmıyla beraber beş bölümden meydana gelmektedir. 18. yüzyılda Osmanlı Kudüsünü konu edinen yazar, çalışma içerisindeki harita, grafik ve fotoğraflarla da anlatımını güçlendirmiştir. Okuyucu açısından ise kullanılan harita, görsel ve grafikler, eserin detaylarının anlaşılabilirliği hasebiyle önem arz etmektedir.

Yazar, kitaba bir teşekkür metni ile başlamıştır, devamında ise “Giriş” bölümüne geçilmiştir. Burada genel hatlarıyla, Kudüsün Osmanlı'nın eline geçmesiyle beraber gelişen süreç aktarılmıştır. Bu noktada ayrıntılı girizgâha başlayan yazar, Kudüs topraklarında Osmanlı Devleti öncesinde geri plana atılan bazı detayların, Osmanlı fethi sonrasında tekrar gündeme gelmesinin Kudüslüler için belli bir Osmanlı algısının ortaya çıkmasında etkili olduğunu ifade eder. Yazarın bu duruma örnek olarak gösterdiği konulardan biri ise vakıflar olur. Kudüs'te Osmanlı Devleti öncesinde bulunan, İslam devletlerinin giderek göz ardı ettiği vakıflar, Osmanlı'nın ardından büyük bir canlanma göstermiş ve yeni bir Osmanlı şehrinin kuruluşuna yardımcı olarak sosyal hayatı canlandırmıştır. Giriş kısmı daha genel bir çerçevede yazar tarafından ele alınırken, son olarak kullanılan kaynaklara değinilmiştir. Yazar burada “Kaynaklar” başlığı altında alt başlıklar da açarak, çalışmasında kullandığı kaynakları tasniflemiştir. Bu tasnif, “Modern Araştırmalar” ve “Arşiv Kaynakları ve Yazma Eserler” şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Yazar, kitabının birinci bölümünde Kudüsün şehir oluşumunu aktarmıştır ve bu noktada kitabın ilk bölüm başlığı “Kent Kimliği” olarak belirlenmiştir. Bu bölümde yazarın üzerinde durduğu konu, Kudüs şehrinin sadece fiziki şartlar içerisinde aldığı biçim değil, dinî olarak bu şehrin nasıl bir görünüme büründüğü ve şehrin imajının nasıl şekillendiğidir. Yazar, bu bölümde bir karşılaştırmaya giderek, İslamiyet öncesinde kurulan Kudüs kenti ile İslamiyet sonrasında kurulan Bağdat ve Basra gibi kentleri bir değerlendirme süzgecinden geçirir. Yapılan değerlendirmenin ise okuyucular açısından önem arz ettiği kanaatindeyim. Bir şehrin tarih sahnesine çıkışıyla beraber yavaş yavaş bir kimlik kazanması mühim bir olgudur ve bu olgunun okuyucular tarafından karşılaştırmalı olarak kavranılmasını bir kent tarihinin önemini anlaşılabilirliği açısından değerli görmekteyim. Yazarın ilerleyen satırlarda dikkat çektiği bir diğer konu ise Kudüs kentinin Osmanlı Devleti ile gösterdiği değişim, gelişim ve kazanımlardır. Memluk Devleti'nden Osmanlı eline geçen şehirde inşa faaliyetlerinin hız kazanmasıyla beraber Kudüsün siyasi, askerî ve sosyal açıdan önem kazandığı belirtilmiştir. Yazar burada bir Osmanlı kentinin oluşumuna da vurgu yaparak, yenileşme ile beraber şehirde ekonomik canlanmanın yaşandığını belirtmiştir.

Yazar, ikinci bölümde, bir sancak şehri olan Kudüsün idari yapısını okuyuculara aktarmıştır. Konu ile bağlantılı olarak ikinci bölümün başlığı, “Kudüs Şehri ve İdaresi” adıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde yazarın ilk olarak üzerinde durduğu konu, Kudüsteki dinî ayrımdır.

Bununla birlikte yazar, aynı dinî inanca mensup kişilerin kendi aralarında etnik olarak ayrıldığını ve bu ayrılığın farklı cemaat oluşumlarını beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Yazar, ilerleyen satırlarda ise çalışmanın esas konusunu oluşturan tarih olan 18. yüzyıl idaresine değinmektedir. Bu noktada öncelikli olarak, idari teşkilat içerisinde sancak beyleri ele alınır. Kudüs'te 18. yüzyılda görev yapan sancak beyleri ve onların faaliyetleri aktarılır. Konuyla bağlantısından dolayı Cerde başbuğluğu da bu bölümde değerlendirilmektedir.

“Meşruiyet, Nüfuz ve Servet” adı verilen üçüncü bölümde ise Kudüs kentinin siyasi varlığı, şehirde yaşayan zenginlerin durumu ve toplumsal açıdan Kudüs surresi aktarılır. Yazar, kaleme aldığı bu bölümde ek olarak, 18. yüzyıl Osmanlı vakıf sistemini Kudüs açısından değerlendirir. Kudüs şehrinde 18. yüzyılda vakıfların işleyişinden zengin olan ulema ve şeyhlerden bahseden yazar, bu kişilerin, vakıflar üzerinden sağladıkları maddi varlıklarını kaybetme korkusu yaşadıklarını da belirtir. İlerleyen satırlarda Kudüs şehrinde sermaye sahibi olan ailelerle ilgili bilgiler veren yazar, bu ailelerin Memluk Devleti'nin idaresi döneminde yönetici sınıfla maddi ilişkiler kurduklarını ifade eder.

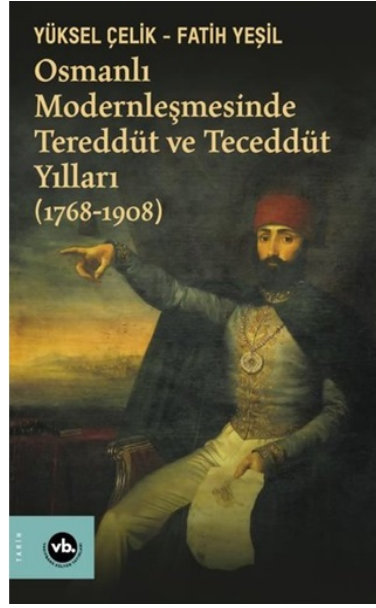
Yazarın üçüncü bölümde üzerinde durduğu bir diğer konu ise Kudüs kentinin ekonomisidir. Sabun ve zeytinyağı üretimiyle Kudüs'ün 18. yüzyılda ön plana çıktığını ve bu ürünleri dışarıya ihraç edebildiğini aktaran yazar, Avrupalı tüccarlar tarafından bu durumun dikkat çekici olduğunu ifade eder.

Yine bu bölümde ele alınan bir diğer konu ise Kudüs mahkemesi kayıtlarıdır. Bu mahkeme kayıtlarından yola çıkan yazar, Kudüs'teki gelir dağılımı konusuna eğilmek ister. Okuyucu açısından bu mahkeme kayıtlarının önemli yanı ise 18. yüzyılda mühim bir Osmanlı sancağı olan Kudüs kentinin ekonomik yapısı hakkında fikir verebilmesidir. Yazarın burada tereke kayıtlarından yola çıkarak kadın ve erkek arasındaki ekonomik gelir dağılımını da araştırdığını ve bunu grafik üzerinde göstererek cümlelerini daha da anlaşılır kıldığını belirtmek isterim.

Kitabın son bölümü olan dördüncü bölüm, “Yönetim, Toplum ve Hukuk” başlığıyla değerlendirilir. Burada daha çok sosyal hayat üzerinde duran yazar, Osmanlı hukukunun Kudüs şehrindeki yansımalarını ele almıştır. İlk olarak Kudüs halkının mahkemelere başvurma şekline değinen ve bunu grafik üzerinden de gösteren yazar, daha sonra mahkemeye sunulan dilekçelerde kullanılan dillerden bahseder. Yazarın ilerleyen satırlarda dikkati çektiği başka bir durum da Kudüs kentinde mahkemeye neden başvurma ihtiyacının duyulduğudur. Bu noktada, mahkeme kayıtlarındaki şikâyetlerin hangi konularda yoğunlaştığını araştıran yazar, kayıtlarda yer alan şikâyetlerin daha çok vakıflardan kaynaklı olduğunu ifade eder.

Alaattin Dolu'nun kaleme aldığı *Osmanlı Kudüs'ü: Kent Kimliği, Nüfuz ve Meşruiyet 1703-1789* isimli eser, 18. yüzyıl Kudüs tarihini ele alan kapsamlı bir çalışmadır. Yazar, çalışmasında öncelikli olarak bir kentin oluşumunun detaylarından bahsederek, İslam kenti kimliğini kazanan Kudüs'ün Osmanlı fethinden sonraki değişimini aktarır. İlerleyen sayfalarda ise artık bir

Osmanlı şehri olan Kudüs'ün idari yönetim şekli ve bu yönetimde rol oynayan kişilerden, görevlerinden, şehre edilen hizmetlerden bahseder. Okuyucu açısından, 18. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin önemli bir sancağının idaresi net olarak anlaşılacaktır. Bununla beraber, bir şehrin kurulumu, gelişimi, şehre kazandırılan kimliğin devam ettirilmesinde idarecilere düşen görevler de yine bu kitabın kazandırdıkları arasındadır. Yazar, çalışmasının devamında ise Kudüs şehrinde yaşayan Osmanlı vatandaşlarının durumuyla ilgili bilgiler aktarır. Burada daha çok siyasi ve ekonomik vaziyetin resmini çizen yazar, oluşturduğu grafiklerle de anlatımını destekler. Son olarak hukuk ve yönetimin Kudüs sancağındaki durumuna değinen yazar, bu bölümde kullandığı arşiv belgeleriyle araştırmasını ön plana çıkarır. Bu noktada yazarın, çalışması boyunca kullandığı mahkeme kayıtlarının okuyucu açısından yararlı olabileceği kanaatindeyim. *Osmanlı Kudüs'ü: Kent Kimliği, Nüfuz ve Meşruiyet 1703-1789* isimli kitap, hem 18. yüzyıl Osmanlı hayatının ekonomik, siyasi ve sosyal yönlerinin bir sancak şehri olan Kudüs üzerinden anlatılmasıyla hem de Kudüs'ün Osmanlı açısından dinî öneminin aktarılmasıyla dikkate değer bir eserdir.

Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)

Yüksel Çelik-Fatih Yeşil

İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2023, 417 sayfa, ISBN: 978-625-6385-26-9.

Furkan UÇAR*

Öncelikli olarak yazarların hayatlarından bahsetmek istiyorum. Yazarlarımızdan biri olan Yüksel Çelik, Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünden mezunu olmakla beraber yüksek lisansını da aynı üniversitede yapmıştır. Doktorasını ise İstanbul Üniversitesinde yapan yazar, 2017 yılında profesör olmuştur. Yurt dışında da birçok çalışma yapan yazarımızın ilgi alanları ise Yakınçağ Osmanlı tarihi ve modernleşmedir. Diğer yazarımız Fatih Yeşil ise Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü mezunudur. Aynı üniversitede yüksek lisans ve doktorasını tamamlayan Fatih Yeşil, 2019 yılında profesör olmuştur. Fatih Yeşil'in temel ilgi alanlarını ise 18. yüzyıl Osmanlı askeriyesi ve siyaseti oluşturmaktadır.

Kitapta genel olarak anlatılan konu, isminden de anlaşılacağı üzere 1768 ve 1908 arası Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu vakalardır. Bu vakaların neden ve sonuçları ayrıntılı şekilde incelenmiş ve akademik bir dille yazıya dökülmüştür. Kitap, temel olarak iki bölüme ayrılrsa da genelde Osmanlı'nın modernleşme sürecinde yaşadıkları kronolojik olarak aktarılmıştır. İlk bölümde, 1768-1839 yılları arası anlatılmıştır. Yazarlar önce Osmanlı ile Rusya savaşları üzerinde durmuş ve III. Selim ile II. Mahmut dönemlerini anlatarak ilk bölümü bitirmişlerdir. Burada değinmek gerekir ki padişahların kişisel merakları veya karakterleri anlatılmamıştır. Yalnız dönemlerinde yaşanan olaylar neden ve sonuçlarına bağlı olarak, titiz bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle Osmanlı'nın yüzyıllardır sürdürmüş olduğu tecrit politikasını terk ederek

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, furkan.ucar@stu.fsm.edu.tr

denge politikasına nasıl geçtiği ve ayanların ortaya çıkışı yoğun bir şekilde anlatılmıştır. Bu bölümde son olarak, Osmanlı topraklarında çıkan milliyetçi isyanlardan ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanından bahsedilmiş, böylece ilk bölüm sona ermiştir.

Kitabı ortadan ikiye bölen olay, Tanzimat Fermanı olarak görülmüş ve Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile ikinci bölüm başlamıştır. Bu bölümde, özellikle Tanzimat Fermanı ve onun getirdikleri hakkında ayrıntılı bilgiler vardır. Daha sonra 19. yüzyılın en mühim olaylarından olan Kırım Savaşı'ndan bahsedilmiş ve buna bağlı olarak da Islahat Fermanı'ndan söz edilmiştir. Yine Islahat Fermanı'nın sonuçları yoğun şekilde işlenmiştir. Sonrasında Abdülaziz devri ve onun tahttan indirilişi ile Sultan Hamid'in tahta çıkışından bahsedilmiştir.

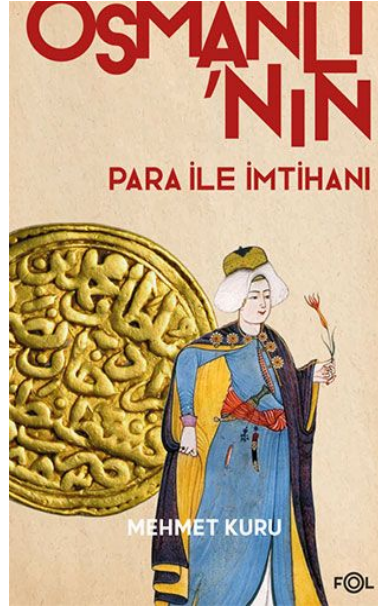
Kitapta özellikle Sultan II. Abdülhamid devrine daha ayrıntılı değinilmiştir. Çünkü bu dönemde ortaya çıkan 93 Harbi, imparatorluğun dağılmasındaki en önemli etkenlerden olmuştur. Bu harbin çıkışı, süreci ve nasıl sona erdiği anlatılmakla beraber, savaş sonrasında imzalanan antlaşmalar da ele alınmıştır. Özellikle Berlin Kongresi ve onun getirdiği sonuçlara titizlikle değinilmiştir. 93 Harbi'nin getirdiği Balkan muhacirleri konusu da ayrıntılı ve güzel bir şekilde okuyucuya aktarılmıştır. Ayrıca, yine 93 Harbi sonrası Osmanlı Devleti'nin yaşadığı toprak kayıplarından da kitapta bahsedilmiştir. Abdülhamid devrinin en mühim olaylarından olan 1897 Yunan Harbi de kitapta söz edilen konulardandır. Son olarak, Abdülhamid devrinin özelliklerinden bahsedilmiş ve ona karşı Jön Türkler denen muhalif grubun nasıl oluştuğuna da kitapta yer verilmiştir. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyetinin nasıl kurulduğu ve Abdülhamid-i Sani'ye meşrutiyeti nasıl ilan ettirdikleri de kitapta açıklanmıştır.

Ele aldığımız kitap, bir siyasi tarih kitabı olduğundan, kültürel ve sosyoekonomik tarih meraklıları okurken sıkılabilecektir. Diğer taraftan, Osmanlı'nın son yüzyılını ve modernleşme sürecinde yaşananları merak eden siyasi tarihçiler için vazgeçilmez bir kitaptır. Kitapta, Osmanlı tarihinin önemli basamakları olan Tanzimat ve Islahat kavramları üzerinde durulmuş ve bu dönemlerde yaşananlar bir bir işlenmiştir. Kitapta Avrupalı devletlerin politikalarına da vurgu yapılmıştır. Bu açıdan, sadece Osmanlı meraklıları değil, Avrupa tarihini merak edenler de bu kitabı okumalıdır. Düvel-i Muazzama denen devletlerin Osmanlı'ya ve birbirlerine karşı oynadıkları siyasi oyunlar ve yaptıkları hamleler bir romanı andırır gibi anlatılmıştır. Kitabı bir siyasi tarih kitabı olarak tanımlamış olsak da, savaşlarda yaşananlardan ziyade savaşların nedenlerinin ve sonuçlarının neler olduğu anlatılmıştır. Dolayısıyla, normalde savaş tarihinden sıkılanlar da bu kitabı keyifle okuyabileceklerdir. Ancak padişahların karakterlerini ve kişisel zevklerini merak edenler için aynı şeyi söyleyemeyiz. Yani kitap, padişah merkezli değil, daha çok dönem merkezlidir. Son olarak, özellikle diplomasi ve siyaset meraklılarının bu kitabı kesinlikle okumaları gerektiğini düşünüyorum. Bu nedenle, kitabın sadece tarihçilere değil, siyaset bilimine yoğunlaşan kişilere de hitap ettiğini söyleyebiliriz.

Kitap, baştan aşağı akademik ve çok önemli bir eser olmakla beraber, eleştirdiğim birkaç husus

vardır. Resim ve harita olmaması, kitabı sade kılmıştır. Bu durum okuyucuyu da yorabilmektedir. Ayrıca, bahsedilen Tanzimat ve Islahat Fermanlarının nüshalarına da kitapta yer verilmemiştir. Fermanların kitapta yer almasıyla, okurların fermanlara dair bilgisinin daha da artması sağlanabilirdi. Bunun dışında, kitapta ayrıntılı verilmesini beklediğim noktalar kısa geçilmiştir. Özellikle Sultan Mahmut'un tahta çıkarken yaşadıkları daha ayrıntılı şekilde anlatılabilirdi. Rivayet ve hikâye sayısının azlığı da bazen okuyucuyu sıkabilecektir. Ne var ki akademik bir kitap olduğundan, sözünü ettiğim şartları sağlamasının gerekmediğini de söylemek gerekir. Yalnız bu hususlar sağlansaydı, okuyucu ile kitap arasındaki bağ daha da kuvvetlenebilirdi.

Kitapta birçok dipnota yer verilmiştir. Bir eserin güvenilirliği için bu husus çok önemlidir. Bununla beraber, kitabın sonunda ise dolu dolu bir kaynakça verilmiştir ve bu, kitabı akademik açıdan önemli bir mevkiye taşımaktadır. Birçok siyasi tarih kitabına göre oldukça akıcı bir dilin kullanıldığını da söylemek mümkündür. Ayrıca anlatılan dönemde yaşanan siyasi olayların da hepsine değinilmiş ve böylece okurun hem bilgilenmesi sağlanmış hem de kitaptan sıkılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Zaten kitap, herkese hitap etmesinden ziyade, konu hakkında bilgisi olanların okuyabileceği bir kitaptır. Özellikle bu alanda akademik çalışma yapacak olanların kesinlikle okuması gereken bir kitap olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı'nın Para ile İmtihani

Mehmet Kuru

Ankara, Fol Yayınları, 2022, 192 sayfa, ISBN: 978-625-8242-10-2.

Ahmet Faruk FİYAZ*

Yazar Mehmet Kuru, Galatasaray Üniversitesinde 2007 yılında aldığı lisans eğitiminin ardından yüksek lisans eğitimini 2009'da Sabancı Üniversitesinde, doktorasını da 2017'de Toronto Üniversitesi Tarih Bölümünde Natalie Rothman'ın danışmanlığında yapmış ve "Locating an Ottoman Port-City in the Early Modern Mediterranean: İzmir 1580-1780" başlıklı teziyle doktor ünvanını almıştır. Akdeniz tarihi, çevre ve şehri çalışmalarıyla ilgilenen yazar, Sabancı Üniversitesinde Tarih Bölümünde dersler vermektedir.

Eser, çalışmanın temelini, yazarın 2017 yılında Toronto Üniversitesinde tamamladığı doktora tezinin "Osmanlı Piyasalarının Parasallaşma Süreci" başlığına dayandığı bilgisinin de paylaşıldığı "Teşekkür" bölümü ile başlamakta; ardından çalışmanın kapsamı, analitik çerçevesi ve kaynaklarından bahsedilen "Giriş" bölümü ile devam etmektedir. Eser, dokuz bölümden sonra "Kaynakça", "Sonuç" ve "Dizin" bölümlerinin ardından noktalanmaktadır.

Yazar, kitabında parasal krizlerin neden ve sonuçlarını etraflıca açıklamaktan ziyade para tarihi ve klasik dönem ekonomisinin portresini çizmektedir. Faydalandığı ana kaynaklar Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), İbnül Emin Darphane (İ.E DRB), Maliyeden Müdevver (MAD) ve Mühimme Defterleri (MHM) olarak sıralanabilir. Bunların dışında, ilgili döneme yakın yazma eseler, nümismatik eserleri gibi yardımcı kaynaklarla karşılaşmak da mümkündür. Kaynak kullanımıyla oldukça tatmin eden eserin, dili kullanımını da başarılı bulduğumu söylemek

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, ahmetfaruk.fiyaz@stu.fsm.edu.tr

istiyorum.

Kitabın “Giriş” kısmında, genel tarihi incelendiğinde Osmanlı Devleti için *krizler imparatorluğu* tanımının çok uygun olduğu ancak bir o kadar da *krizleri aşan imparatorluk* tanımının verilebileceği yani yaşadığı krizler, sıkıntılar karşısında imparatorluğun reaksiyonlarının konu edileceği ve elbette 16-17. yüzyıllardaki ekonomik krizlerin merkezinde bir yazımın ön bilgileri aktarılmıştır.

Eserin ilk bölümü “Modern Öncesi Dünyada Çift Metalli (Bimetalik) Piyasalar ve Para Politikaları” serlevhası altında düzenlenmiş olup, bölüm içeriğinde Osmanlı erken dönem maliye tarihine ilgi duyup araştırma yapacak araştırmacıların karşılaştıkları zorluklara ve dikkat edilecek hususlara dair tavsiye-bilgi niteliği taşıyan paragraflar bulunmaktadır. Bunun yanında sikkenin basımı, kıymetli madenlerin çıkarımı çağdaş devletlerle kıyas edilerek aktarılmıştır. Ayrıca kitabın ilerleyen bölümlerinde çokça bahsi geçecek olan tağşiş uygulamasından da ilk defa burada bahsedilmiş, genelgeçer bilgiler verilmiştir.

Kitabın “15. ve 16. Yüzyıllarda İmparatorlukta Para Darbı ve Doğu’ya Gümüş Akışı” adlı ikinci bölümünde ise iki metalli para piyasasına geçişin ardından Avrupa ve Osmanlı’da yaşanan parasal durum aktarılmış; Avrupa’da gümüş yataklarının ve çıkarılmasının azlığından arzda ciddi sıkıntılar yaşanırken, Osmanlı’da II. Mehmet’in fethettiği Balkan topraklarındaki zengin gümüş madenlerinden kaynaklanan bolluk anlatılmıştır. Burada ayrıca Venedik ve Memluk üzerinden Akdeniz ticari durumu ve paranın ilgili ülkelerdeki durumu da karşılaştırmalı anlatılmıştır. Yine bu bölümde imparatorluğun doğu sınırı komşuları ile parasal durumları aktarılmıştır.

Üçüncü bölüm olan “1566 Tağşişi ve İki Bölgeli Para Piyasasına Geçiş” başlıklı bölüme, daha önce ismi geçen 1566 Tağşiş Uygulaması’ndan bahsedilerek başlanmış ve tağşiş yani paranın madenî durumdaki değişim sürecinin detayları aktarılmıştır. Yine bu bölümde de Safevi Devleti ile karşılaştırmalı tağşiş ve para basım politikalarını görmek mümkündür.

Yazarın “Gresham Yasası Yahut ‘Ak Akçe Kara Gün İçindir’” başlığını verdiği dördüncü bölüm ise başlığa adını veren Gresham Yasası hakkında bilgileri içerir. Ayrıca yasaya adını veren Thomas Gresham’ın “*İyi para, kötü parayı kovar*” sözü üzerinden uzun bir anlatım barındırır.

“Avrupa’nın Fiyat Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Para Krizi” ismi verilen beşinci bölüm ise fiyat devrimi kavramı, Avrupa ve Osmanlı’da görülen para arzı merkezli olup, genel muhtevası sebep-sonuçlarıyla arz krizidir. Zannımca eserin ana bölümü burasıdır.

Altıncı bölümde “Başarısız Bir Ekonomi Politikası Olarak 1585 Tağşişi” başlığı ile muhteva hakkında fikir verilmiştir. Bu bölümde, 1585 Tağşişi hakkında nedensel ve sonuçsal açıdan etraflı bir inceleme yapılmıştır.

Kitabın “1589 Sikke Tashihi ve Beylerbeyi Vakası” adlı yedinci bölümünde yazar, bir önceki bölümde müstakil bir başlık altında değindiği 1585 Tağşişi’ne burada da değinir. Bu tağşişin

sebepe olduğu ekonomik durgunluk, askeri ayaklandırır ve Beylerbeyi Vakası denilen hadiseler cereyan eder. Bu olayda, daha sonraki isyanlarda çokça gördüğümüz kelle isteme yaşanacak ve Sultan III. Murad'ın emriyle Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın idamı gerçekleşecektir. Tüm bu olaylar kronolojik ve kaynaklara dikkat edilerek akıcı bir şekilde aktarılmıştır.

Mehmet Kuru, kitabın sekizinci bölümü olan “Parasal Krizin Son Evresi ve İmparatorluğun Para Piyasalarının Entegrasyonu” adlı bölümde, parasal krizlere aranan çözüm arayışları ve yapılan çözüm uygulamaları çerçevesinde görülen az çok toparlanma emareleri ile gurusun önemi üzerinden bir anlatım yapmıştır. Ayrıca yazar, tek tip para politikasının daha iyi olacağı düşüncesini de bu bölümde aktarmıştır.

Dokuzuncu ve son bölüm olan “17. Yüzyılda Avrasya Para Piyasalarının Entegrasyonu” bölümünde ise 17. yüzyıl Avrupa ve Asya piyasalarındaki parasal entegrasyondan; ayrıca Safevi ve doğusunda yer alan Babür İmparatorluklarında, daha önceki bölümlerde anlatılan dönemlerdekine benzer bazı para reformları ve Avrasya pazarlarında arbitraj fırsatlarının ortadan kalkması meselesinden etraflı bir biçimde bahsedilmektedir.

“Sonuç” bölümünde ise para piyasasının küresel ve hükümetler üzerindeki bölgesel, küresel etkilerine yer verilmekte olup, bir devletin güçlü altyapısının oluşmasında ekonomi politikalarının önemi gözler önüne serilmiştir.

Sonuç olarak yazar, eserinde çok fazla irdelenmemiş ancak hem devletin çöküşüne giden sebepleri daha iyi anlamamızı hem de birçok sosyal sorunu daha iyi açıklamamızı sağlayacak para krizleri üzerinde oldukça özveri ve hassasiyetle çalışmış, bu alandaki araştırmacılara ve meraklılara bir baş ucu eseri ortaya koymuştur. Sadece krizler üzerinden kurgulanmayan; krizlerin sebep-sonuçları, çözümleri için harcanan çabalar ve para basımı gibi iktisadi unsurların bir tarihçi perspektifiyle irdelendiği, interdisipliner bir çalışma ortaya çıkmıştır. Eser, okuyucularına parasal kriz ve dalgalanmaların toplumsal sonuçları üzerinden bir sosyoekonomik ve tarihsel bakış vadetmekte ve Osmanlı Devleti'nin görece daha muktedir olduğu yıllarda da ekonomik problem ve para arzı gibi sıkıntılar çekebildiği ve bu sıkıntılara nasıl çözümler ürettiği gibi çıkarımları içermektedir. Osmanlı iktisat tarihi, özellikle para arzı ve krizler alanında başvurulacak ilk eserlerden biri olması; alana dair eksikleri kapatabilecek tarzda olması ve sadece alanın araştırmacıları için değil, umum için de okunabilir, merak uyandırabilir olması, eserin genel ehemmiyetini özetler niteliktedir.

Osmanlı Sarayı'nda Bir Macar Piyanist: Géza Hegyei

Evren Kutlay-Gábor Fodor

Bonn, Max Weber Stiftung-Deutsche Geisteswissenschaftliche Institute, 2023, 153 sayfa, ISSN (online) 2192-5291, ISSN (Print) 2192-6816.

Ayşegül ERSİN*

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki kozmopolit yaşamı, geçmişten günümüze araştırmacıların ilgisini çeken bir saha olmuştur. Bununla beraber küresel ölçekte devletler arası ilişkiler bağlamında bu döneme farklı bir bakış açısı getirecek yeni çalışmalara ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Akademisyen-müzikolog Prof. Dr. Evren Kutlay ve tarihçi Dr. Gábor Fodor'un birlikte kaleme aldığı bu eser, biyografilerin tarihi daha erişilebilir kıldığı bir dönemde, 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürünü, uluslararası ilişkilerini ve çok sesli müziğini anlamak için İstanbul'da ömrünün 39 yılını geçirmiş Macar piyanist Géza Hegyei'yi çevreleyen tarihsel olaylar ve belgeler ışığında daha kapsamlı bir bakış açısı sunuyor.

Üç bölümden oluşan kitap, daha sonra anlatılacak konuların tarihsel ve kültürel arka planını oluşturmak için Osmanlı ve Macar ilişkilerinin tarihiyle başlar. Kökleri 17. yüzyıla dayanan Macarların özgürlük mücadeleleri, Osmanlı'ya sığınan mülteciler vesilesiyle iki devletin ilişkilerini kuvvetlendirmiş ve Macarların üzerinde Mohaç'tan sonra Türklerin imajını değiştirecek büyük bir etki yaratmıştır. Tarihî arka planın verildiği bu bölümde, Türk-Macar ilişkilerinin geçmişten günümüze değişen dinamiği ve iki kültürün birbirine yakınlaşmasında önemli roller oynayan meşhur isimlere dair önemli bilgiler yer alır. Ayrıca bu bölümde, Géza

* Doktora Adayı, Szeged Üniversitesi Modern Tarih Programı, Szeged, aysglersn@gmail.com

Hegyei'nin İstanbul'a gelişinin en önemli nedeni ve Macarların ulusal kimliğinin temsilcilerinden biri olan hocası Franz Liszt'in, ekol hâline gelmiş kendine has tarzıyla iki devlet arasındaki ilişkilerin müzikal altyapısına etkisinden bahsedilir.

İkinci bölümde, Macar ulusal ekolüne katkı sağlayan Franz Liszt'in hayatına dair ayrıntılar ve Osmanlı çok sesli müziğine yaptığı katkılar ele alınır. Okuyucu, 19. yüzyılda öne çıkan ulusçuluk fikrinin müzikteki etkilerini Liszt'in kariyerinde takip ederek, Macaristan'daki klasik müziğin kurumsal ve kültürel gelişimine dair önemli bilgiler edinir. 1847'de İstanbul'a seyahat eden Liszt'in müzikal çalışmaları, öğrencilerinin de kariyerleri için Osmanlı topraklarına gitmesini ve burada kendi müzikal anlayışını temsil etmelerini sağlamıştır. Eser, özellikle 19. yüzyılda yaygınlaşan bu akımın önemli temsilcilerinin kariyerleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunar. Bu bölüm, Franz Liszt ekolünün Macaristan'daki ve Türkiye'deki etkilerine, iki kültürden ünlü isimlerin bu ekol doğrultusundaki etkileşimlerinin ve Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'si'ne uzanan ilklerin ayrıntılı bilgisine ayrılmıştır.

Eserin en hacimli bölümü olan üçüncü bölümde, Géza Hegyei'nin hayatı, eğitimi, İstanbul'a gelişi ve evliliği, Osmanlı Sarayı'ndaki prestijli kariyeri, İstanbul ve Budapeşte'deki konserleri, İstanbul'daki Macar cemiyeti ile ilişkileri, Türk ulusunun gelişimine yaptığı katkılar, ilk modern kadın şair Nigâr Hanım'ın anılarındaki temsili, adına yazılmış kartlar, mektuplar ve davetlere dair ayrıntılı bilgiler bulabileceğimiz başlıklar yer alır. Aslen Musevi olan Hegyei, tüccar bir babanın oğludur ve gençliğinde piyanoya olan ilgisi ailesi tarafından hoş karşılanmamıştır. Buna rağmen gayretleri sayesinde piyanoda yeteneğini kanıtlamış, uluslararası anlamda üne kavuşarak birçok sanatçıyı etkilemiştir. 1887'de İstanbul'a geldikten sonra Rum-Ortodoks bir tüccarın kızı Katharina ile tanışır. Katharina ile evlendikten sonra İstanbul'da yaşamayı tercih eden Hegyei'nin aile hayatına dair müzikal ayrıntılar, imparatorluğun şehir hayatını temsil eden üst tabaka diyebileceğimiz Osmanlı aile hayatına farklı bir açıdan bakmamıza olanak sağlar. Alman ve Macar gazetelerinde Hegyei'nin hayatı hakkında yer alan haberler, Osmanlı'nın son dönem eğlence ve kültür hayatına dair önemli ayrıntıları okuyucuya iletir. Bu bölümde, Hegyei'nin başta Nigâr Hanım olmak üzere Osmanlı kadınlarının kültürel gelişiminde oynadığı rol bizzat kadınların kaleminden takip edilebilmektedir. Babası Macar asıllı olan ve bu sayede Hegyei ile tanışan Nigâr Hanım, yakın zamanda Latin harflerine aktarılan, 1887-1918 arasında kaleme aldığı günlüklerinde Hegyei'den piyano öğretmeni ve manevi destekçisi olarak sık sık bahsetmiştir. Kitabın bir bölümü, dönemin entelektüellerinin yaşamları hakkında yapılabilecek bir değerlendirmeyi daha mümkün kılacağı için günlükten alınan parçalardan oluşur; müzik ve tarihin birlikteliğine edebiyatın sesi de girer. Eserin bu bölümü Macar cemiyetine dair ayrıntılar, Hegyei'nin besteleri ve bağış için yaptığı konserlerle Türk ulusuna yaptığı katkılardan bahsetmektedir ve okuyucuya 19. yüzyıl Batı etkisinde gelişen müzik hayatına dair önemli gelişmeleri aktarır.

Elimizdeki eserin en önemli özelliklerinden biri kuşkusuz öne sürülen arşiv belgelerini, Macar ve Alman gazetelerinden haberleri, dönemin kültürel hayatını daha iyi tanımak için kullanılan Şark Ticaret yıllıklarını, aile arşivlerinde yer alan belgeleri ve Macar tarihi kaynaklarını hem tarihe meraklı, hem de imparatorluğun son döneminde gelişmeye başlayan çok sesli Batı müziğine ilgi duyan okuyucular ile buluşturmasıdır. Macar asıllı olarak Osmanlı Sarayı'nda görev yapmış tek sanatçı Géza Hegyei, kitapta kişiliği ve sanat hayatıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin hanedanlıktan demokrasi rejimine geçişinin bir temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Okur, Hegyei'nin biyografisinin imkânları dâhilinde sunulan bilgi ve belgelerle, Batı'nın çok sesli müziğinin Türk topraklarında nesilden nesile aktarılan müzikal mirasının gelişimine tanık olur.

Kitabı öne çıkaran bir diğer nokta, Macar-Türk müzik tarihi ve iki ülke arasındaki ilişkilerin tarih literatürünü bir araya getirmesidir. Eser, Géza Hegyei'nin, İstanbul'a seyahat etmeden önce Musevilerin yaşadığı Orosháza şehrinde ikamet ederken 1848-1849 Macar Özgürlük Savaşı askerlerinden biri olan Klapka ile tanışmasından ve burada İstanbul'a davet edildiğinden bahseder. Bu noktada okura, 1848 yılında Avrupa'yı etkisi altına alan ulusçuluk akımının ve iki ülke arasındaki siyasi etkileşimlerin müziğin gelişimine nasıl etki ettiğine dair bir fikir verir. Macar halk müziği öğelerini rapsodilerinde kullanan hocası Franz Liszt'in etkisinde, Hegyei de ulus sevgisini Atatürk'e ithafen bestelediği *Millî Marş* ile göstermiştir.

Genel olarak kitaba baktığımızda, disiplinler arası bir bakış açısından resmî belgeler, mektuplar, aile arşivleri, gazeteler yardımıyla yazılan başarılı bir biyografi ve aile tarihi ile karşı karşıyayız. Eser, Géza Hegyei odağında, 19. yüzyıldaki Osmanlı Batı müziğine ve iki ülke arasındaki ilişkilere dair farklı bir bakış açısı sunarak önemli bir boşluğu dolduruyor. Son olarak, Osmanlı sanatçıları ve müzik hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgiler bulabileceğimiz, titizlikle ve özenle hazırlanan bu eser, müzikseverler ve tarihseverler için, yalnızca Osmanlı'daki değil, Avrupa'daki müzik tarihine dair bilgileri de okuyucuya sunuyor.

Osmanlı Aidiyetleri ve Türk Kimliği: 14-17. Yüzyıllarda ve Yakın Geçmişte Bir Gezinti

Salih Özbaran

İstanbul, Tarihçi Kitapevi, 2023, 176 sayfa, ISBN 978-975-2466-53-1.

Deniz ARICI*

Değerlendirmesini yaptığımız eserin yazarı Salih Özbaran, 1940 yılında Manisa, Turgutlu'da doğmuştur. 1963'te İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun olduktan sonra Londra Üniversitesinde Tarih Dalında doktorasını yapmıştır. Özbaran; İstanbul, Ege, Dokuz Eylül ve Cambridge Üniversitelerinde dersler vermiştir. Osmanlı'nın güneyde yayılması, tarih öğretiminin problemleri ve tarih yazıcılığı, ana ilgi alanlarıdır. Çok sayıda makalesi bulunmakla birlikte başlıca kitapları şunlardır: *The Ottoman Response to European Expansion* (1994); *Tarih, Tarihçi ve Toplum* (1997); *Yemen'den Basra'ya: Osmanlı Sınırı* (2004); *Bir Osmanlı Kimliği* (2004); *Osmanlı'yı Özlemek ya da Tarih Tasarlamak* (2007); *Ottoman Expansion Towards the Indian Ocean in the 16th Century* (2009); *Tarihçilik Zor Zanaat* (2015); *Portekizli Seyyahlar* (2017); *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı* (2019); *Tarihçi ve Doğa* (2021).

Salih Özbaran, kimlik konusunun son zamanlarda ve günümüzde sıklıkla dile getirilen, gereklisiz hatırlatmalarla devreye sokulan ve özellikle de politik ve medyatik ortamlarda kullanılan bir konu olduğunu, kimlik tanımına çeşitlilik arandığını, bazen de yağmalandığını ifade ederek kitabını; dalgalandırılmış bir konu olan kimlik üzerine hazırlanmış, *yeniden bir giriş* ile mahiyetini aşmayan tanımlamaları içermek niyetiyle derlediğini ifade etmiştir. Kimlik konusunda, bilimsellikle ve tarihçilikle bağdaşmayan, basın ve iletişimde yer almış olan hamasi sözlerin tarihçilikle bağdaşmadığını belirterek, her şeyden önce tarihi iktidar sevdası için

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, denizarici0@gmail.com

kullanma heveslerini taşıyanların karşısında, bilimsel temellere dayalı yaklaşımları dile getirmiştir.

Yazar, kitabının bir başka amacını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Özellikle akademik ciddiyetin en çok darbe yediği, Türkiye Cumhuriyeti'nin kazandırdığı çağdaş uygarlığa ulaşma çabaları konusunda 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yoğunlaşan oç alma hirsına kapılanlara karşı -yaşamlarını sürdüren ve ebediyete intikal etmiş- kimi tarihçi ve sosyal bilimcilerin emeklerini de dile getirmek.”

Salih Özbaran'ın *Osmanlı Aidiyetleri ve Türk Kimliği* kitabı, bir giriş ve 7 bölümden oluşmaktadır. Yazar öncelikle, aidiyet ve kimlik konusunu, oldukça önemli ve nazik bir konu olarak görmektedir. Giriş bölümünde (s. 15-41) kimlik üstüne önemli akademisyenlerin çalışmalarından kesitler alarak, kimliği tanımlamaya çalışılıp bazı değerlendirmeler yapmış; aynı zamanda böyle önemli ve nazik bir konuda, siyasetçilerin ve çevrelerinin, özellikle iktidardakilerin topluma yön vermek istediklerinde kimliği bilimsellikten uzak şekilde işlediklerini, tarihçiliği bir orta malı olarak kullananların ve politik iştahlarını sürdürmek isteyenlerin bu bilgi dalının tahrifatından hiç çekinmediklerini eleştirmiştir.

Türk'ün Osmanlı için ne ifade ettiğine ilişkin, İlber Ortaylı, Sina Akşin, Metin Kunt, Bernard Lewis, Mustafa Akdağ, Zeki Velidi Togan, Faruk Sümer, Halil İncalcık gibi tarihçilerin görüşlerini yansıttıktan sonra yazar, kendi yaklaşımını ifade ederek, birçok sıfatlarla yüceleştirilen Osmanlı'yı nasıl tanımlayacağımız sorusuna ve karşılaşılabilecek zorluklar olduğuna dikkat çekerek, tarihçilerin konuya nasıl yaklaşması gerektiğini ve kendi istatistiğini ifade etmiştir. Yazar, *Türkiyelilik* üstüne de E. Fuat Keyman'ın ve Şükrü Hanioglu'nun yazılarından alıntılarda bir değerlendirme ve eleştiri yaptıktan sonra Türkiyeli kelimesine bakış açısını belirtip, *Türk*'ün kimlik tanımını yaparak giriş bölümünü sonlandırmıştır.

Birinci bölümde (s. 42-51) yazar, tarihin tanımı, işlevi, doğası ve öğretimi konuları üstüne deneyimlerine dayanarak yazdığı, kitaplarında vardığı sonuçlardan örnekler vererek, içinde bulunduğumuz zamana; tarihçilik, onun işlevi ve kullanılması bağlamında nelerin miras kaldığına ilişkin düşüncelerini özetlemiştir.

İkinci bölümde (s. 52-64) yazar, tenkit edip bir kenara bırakmamız gereken bazı bakış açılarından ve izini bırakmamız gereken ilkelerden bahsederek, evrensel ölçütler çerçevesinde, bilimin ve etiğin yol göstericiliğinde çalışmalar yapmamız gerektiği üzerinde durarak bu konuda önemli vurgulamalar yapmıştır. Yine bilim dışına çıkmadan, kimliğimizi ararken, ulaştığımız uygarlık düzeyini gözden geçirmemizi tavsiye etmiştir ve bu çerçevede Şerafettin Turan, Carter Findley, İsenbike Togan, Taner Timur, Bülent Tanör, Nuri Bilgin gibi akademisyenlerden bilgi kümeleri vererek onların kimlik arayışları konusundaki çalışmalarından bahsetmiştir.

“Osmanlı İmparatorluğu ve İslam” başlıklı üçüncü bölümde (s. 65-87) yazar, Ahmet Yaşar Ocak'ı konuşturup onun konu ile ilgili çalışmalarını ele alarak değerlendirmiştir. Yazar, Ocak'ın “Osmanlı tarihçiliği bugüne kadar imparatorluğun tarihine dair pek çok mesele üzerine uğraşmakla beraber onun İslam'la ilişkisi konusuna dokunmamıştır ve Osmanlı tarihçileri,

imparatorluk bağlamında bu mühim konuyu tasavvuf, İslam hukuku ve medrese tarihçilerine bırakmıştır” ifadesinden tarihçiliğimizdeki önemli iki eksiği hatırlatarak, yurt içindeki ve yurt dışındaki çalışmaların yetersizliğine değinip, Osmanlı tarih yazıcılığının devasa sorunsalı olarak nitelendirilen bu mühim konuda tartışma ortamının yaratılmadığını açığa vurmuştur. Yazar, Ocak’ın Osmanlı kimliği, devlet ve siyasallaşmış İslam, medrese ve ulema, halk İslam’ı ve Osmanlı’da içki, afyon, zina, homoerotizm gibi konularda yazdıklarını masaya yatırarak, sorgulanması eksik kalmış bir konunun, teolojik bir bağlılığa kapılmadan bir tarihçi tarafından nasıl işlenebileceğine işaret etmiştir.

Dördüncü bölümde (s. 88-102), Rum/Rumi kelimesinin tanımındaki çelişkiler, kelimenin tarihçilerimiz tarafından dahi otomatige bağlanarak alışkanlık hâline getirdikleri yanlış kullanımlar ifade edilerek, konu ile ilgili bilimsel çalışmalar verilir, *Rum* sözcüğünün tarihimizde ne ifade ettiği ve *Rum* coğrafyasının niteliği ortaya konulmuştur. Bölüm, Cemal Kafadar’ın tarihçiliğimiz adına bir temennisiyle de sonlandırılmıştır.

Beşinci bölümde (s. 103-123), “*Türk kimdi, Türkiye neresiydi?*” sorularına Avrupalıların gözünden bakarak cevaplar verip, Türk imgesinin İspanya’da, Portekiz’de, Fransa’da, Almanya’da ve İngiltere’de ne ifade ettiği ele alınarak Batı dünyasındaki Türk imajı (Türklerle karşı ortak ön yargıları), Türklerle Avrupalıların etkileşim kurdukları tarihsel süreç içerisinde değerlendirilip okuyucuya sunulmuştur.

Altıncı bölümde (s. 124-133) yazar, “*Osmanlıca nedir, kim öğrenir, kim öğretir?*” çerçevesinde, Osmanlıcanın tartışma konusu olduğu, liselerde öğretilmesini amaçlayan politik kararı ve *mezar taşı okuyamayan nesiller* yaklaşımını, Osmanlıca’yı özümsemiş biri olarak akademik bağlamda değerlendirmiştir. Bölüm sonunda ise bir tarihçi tavsiyesi olarak, öğrenciye yansıtılması gereken tarih bilgisinin ilkelerini vermiştir.

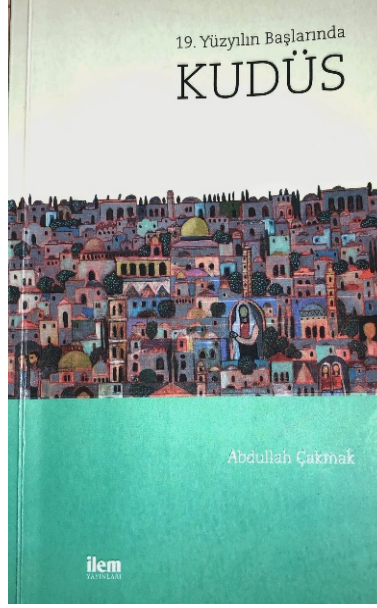
“Atatürk, Tarih ve Türk Tarih Kurumu” başlıklı 7. bölümde (s. 134-163) yazar, tarihi yıllardır kendi çıkarları uğruna oyuncak yapanlara karşı, 82 yaşında, bu mesleğe sahip çıkma misyonu üstlenerek; “Atatürk ve Türk Kimliği”, “19 Mayıs’ta Tarih”, “Tarihte 19 Mayıs”, “10 Kasım’da Konumuz Osmanlı”, “Gelelim Ayasofya’ya” başlıkları altında, yılların bilgi birikimi ile kimlik konusunun tekrar tekrar altını çizip, tarihe nasıl yaklaşmamız gerektiği, akademisyen tarihçinin tarih bilinci, Atatürk’ün cumhuriyetin inşa sürecinde yarattığı üst kimliğin özü, Atatürk ve cumhuriyet değerlerine karşı saldırılar, tarihçiliğin ciddiyeti, tarihteki yapay bölünmelere karşı olması gereken bakış açısı gibi konular, yazarın tarihçi perspektifinden, adı geçen başlıklardaki konuların içine serpiştirilip değerlendirilmiştir. Ayrıca medyatik arenada ve iktidar koltuğunda oturanlarca, akademik süzgeçten geçmiş tarih bilgisinin yok sayıldığı bir dönemin yaşatıldığı ifade edilip eleştirilmiş, akademik disiplin içinde çalışan tarihçi ile tarihi kendi çıkarları için kullanmak isteyenler arasındaki yaklaşım farkına da değinilmiştir. Yazarın bu bölümde ele aldığı son konu başlığı “Atatürk ve Türk Tarih Kurumu (Tarihte Söndürülmüş Bir Işık)” olup, bu

başlık altında Türk Tarih Kurumunun kuruluşundaki amaç ortaya konulmuş ve günümüzdeki durumu değerlendirilmiştir. Özellikle kurumun 1980’li yıllarından ve sonrasındaki kısırlığından, bürokratik bir kuruluş durumuna getirilmesinden bahsedilmiştir.

Sonuç bölümünde (s. 165-169) yazar, Cemal Kafadar’ın kimlik üzerine vurgulamalarından ve Nuri Bilgin’in *Kimlik İnşası* kitabından bahsetmektedir. Türk toplumu denilince anlamamız gereken tanımı ve Türkçe ile ilgili şu sözleri de dile getirmiştir:

“‘Türk halkı’ veya ‘Türk toplumu’ tanımlamaları, -artık bilinmektedir ki- kesif bir Türk ırkını değil, tarihin yoğurduğu duygu ve geleneğe ortak olmuş, aynı uyruğu paylaşan, aynı vatanda yaşayan topluluğu ifade etmektedir ve içinde bulundurduğu Kürt, Rum, Çerkez, Arnavut, Boşnak vb. ırk çeşitliliklerini ve dini inanışlarda ortaya çıkan farklılıkları da kucaklamaktadır. Ve Türkçe, yüzyıllardır tarihe damga vurmuş yapılanmaların ortaklıklarına, sürekliliklerine ve anlamlandırılmalarına tanık olmuştur. Onun felsefi ve bilimsel yetersizliğini dile getirenler haksızlık etmektedirler. Biraz tarih okuyarak ve ön yargısız olmaya çaba göstererek bu evrensel ve güzel dilin Cumhuriyet sürecinde gösterdiği gelişmelere sırt çevirmek tam bir cehalet göstergesidir; bilgisizliktir ve gafilliktir.”

Yazar, kitabını, belirlediği amacın kapsamından çıkarmadan, bilimsel temellere dayalı yaklaşımlar çerçevesinde tamamlamıştır. Böylelikle kimlik gibi önemli bir konuda akademik bilgilerden oldukça uzak, gelişigüzel söylemlere karşı, akademik çalışmalarını bir araya getirip harmanlayarak Türk kimliği tanımına bilimsel cevaplar verilip alana önemli bir katkı sağlanmıştır. Kitap, dili ve anlatımı bakımından hem akademik çevrelerce basit kalmayacak hem de halk tarafından anlaşılabilir ölçüde kaleme alınmıştır. Üslup bakımından hedef kitleye uygundur. Yazar, yılların verdiği tecrübe ve ustalıkla dili etkili ölçüde kullanarak, verilmek istenen ana fikri okuyucuya oldukça güzel bir şekilde sunmuştur. Kitap, konu ile ilgili yeni bir akademik araştırmadan ziyade bu konuda daha önce yapılan bazı önemli çalışmaların ışığında, yazarın da bilgi ve tecrübesiyle yeni bilgiler aktarmasıyla oluşturulmuştur.

19. Yüzyılın Başlarında Kudüs

Abdullah Çakmak

Ankara, İLEM Yayınları, 2020, 200 sayfa, ISBN: 978-625-7800-05-1.

Emin KARATAŞLIOĞLU*

Abdullah Çakmak, lisans eğitimini Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamlayıp aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını yapmıştır. Dört yıl Osmanlı Arşivinde görev almasının ardından atandığı Afyon Kocatepe Üniversitesi öğretim görevliliği sürecinde “Osmanlı Kudüs’ünde Devlet ve Toplum (1798-1841)” başlıklı doktora çalışmasını tamamlamıştır. Hâlen Afyon Kocatepe Üniversitesinin Fen Edebiyat Fakültesinde Tarih Bölümünde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Tanıtmakta olduğumuz eser; giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşur. Ayrıca “Kaynakça”, “Ekler” ve “Dizin” bölümleri de bulunur. Dipnotların ise her sayfanın alt kısmında okuyucunun istifadesine sunulduğunu görüyoruz.

Kitap, 1798’den 1841’e kadar cereyan eden olayları kapsadığından, giriş bölümünde Yavuz Sultan Selim’in doğu seferinden Napolyon’un Levant bölgesini işgaline kadar hızlı bir girizgâh yapılıyor. Filistin bölgesinin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle beraber Kudüs şehrinin idaresi ve imarı ele alınıyor. Üç semavi dinin yaşadığı bu kutsal şehirde zaman zaman çeşitli sebeplerle isyanların çıktığına değiniliyor. Ayrıca kitabın kapsam alanı, yazılma amacı ve bölümlerde işlenecek konulara yer veriliyor. Son kısımlarda ise İsraili tarihçilerin, 1950’li yıllardan itibaren Osmanlı Kudüs’ünü yoğun bir şekilde çalıştığını ancak Türkiye’de bu türden çalışmaların tedricen ilerlediğini öğreniyoruz.

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, muhammetkarataslioglu@gmail.com

Birinci bölümde, Fransa'nın Mısır'ı işgali anlatılırken işgale sebep olarak iki mesele göze çarpmaktadır: İlki Kölemenler, ikincisi ise İngilizler. Fransa'nın nihai amacının Akdeniz'deki hâkimiyetini güçlendirmek olduğunu görmekteyiz. Bu minvalde Napolyon'un Mısır ve havalisinde giriştiği muharebeler ve Cezzar Ahmet Paşa ile karşılaşması ele alınırken, Fransa'nın Mısır'ı işgali karşısında Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemler teferruatıyla anlatılmaktadır. Bu dönemde ve devamında bölgesel önlemlerin alınmaya çalışıldığını ve bölgede bulunan valilere birden çok sorumluluk yüklenerek meseleleri çözüme kavuşturmalarının istendiğini görmekteyiz. Nitekim Bâb-ı Âli tarafından bölge yöneticilerinin birbirlerine alternatif olarak kullanılacağını, okuyucular göreceklerdir.

Kitabın ana konusu Kudüs şehri olduğundan; Kudüs'ün idari yapısındaki değişim, ayrıca Müslim ve gayrimüslimlerce gerçekleştirilen isyanlar, sebepleri ile ele alınmaktadır. Bu çerçevede Kudüs şehrinin ne denli kozmopolit bir yapıya sahip olduğunu gözlemleme fırsatı elde etmekteyiz. Ta Mora'da çıkan bir isyanın Kudüs'te etkisinin olduğu ve olabileceği görülmektedir.

Kudüs denince akla gelecek isimlerden biri Mehmet Ali Paşa'dır, namıdiğer Kavalalı. Onun Mısır'da gerçekleştirdiği reformlar, Kölemenleri idareden uzaklaştırması, İngiliz işgalinin önüne geçmesi ve Avrupa'ya öğrenci göndermesi anlatılmaktadır. Nitekim zaman zaman Osmanlı merkezî idaresinin Mehmet Ali Paşa'dan yardım isteğiyle de karşılaşmaktayız. Bu yardımın karşılığı olarak Kavalalı'nın, oğlu ve kendisi için çeşitli valilikler istediği görülmektedir. Sultan II. Mahmud'un bu isteklerin tamamını kabul etmemesi ve yaşanan kimi hadiseler sonucunda, Osmanlı ordusu ile Mısır kuvvetleri karşı karşıya gelecektir...

İkinci bölümde ise genel manada seçkin ailelerden, vakıf müessesesinden, yerel mahkemelerden ve Divan-ı Hümayun'a taşınan davalardan bahsedilmektedir. Ayrıca İstanbul'da tertip edilip Mekke, Medine ve Kudüs istikametinde yola çıkarılan *Surre Alayı* teferruatıyla ele alınmaktadır. Diğer yandan, Kudüs kadısının nasıl atandığı ve Süleymaniye medreseleri ile olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

Osmanlı Devleti ve İslam medeniyeti açısından önemli bir kurum olan vakıf müessesesi anlatılırken, kaç türlü vakfın olduğu, yerel eşraf olarak tabir edilen ailelerin bu müessese ile ilişkisi ve mahkeme kayıtlarına yansıyan davalardan bahsedilmektedir.

Üçüncü bölüm, Yahudilerin ve Hristiyanların bu şehirdeki tarihsel geçmişini anlatmaktadır. Yahudilerin ilk defa Kudüs'e gelişi, Babil ve Roma sürgünleri ele alınırken, yakın tarihte Kudüs'e göç eden Yahudi grupların adları, göç ettikleri ülkeler ve sebeplerine değinilmektedir. Nitekim Mehmet Ali Paşa döneminde bu göçlerin yeni bir boyut kazandığı zikredilmektedir.

Bir diğer gayrimüslim tebaa olan Hristiyanların on bir farklı zümreden oluştuğu, ibadetlerinin kilise temelli olduğu ve her zümrenin ayrı ayrı kiliselerinin bulunduğu anlatılmaktadır. Hristiyanlar için son derece önemli olan *Kamame/Kutsal Kabir* Kilisesinin hizmetleri bu

muhtelif gruplar arasında görülmektedir. Her bir grubun ayrı hizmet mahalli vardır ve zaman zaman bu hizmetleri yapma konusunda ihtilafa düştükleri görülmektedir. Böyle durumlarda direkt olarak padişahın ferman gönderdiği, kitapta çeşitli örneklerle anlatılmaktadır.

Hukuki dayanaklarına gelecek olursak, Kur'an-ı Kerim'in belirlediği ölçüde cizye veren gayrimüslimler, kendilerine tanınan haklar çerçevesinde yaşamlarını sürdürmektedir. İslam geleneğinde *ahitnameler* verildiği, yazarımız tarafından Hz. Ömer ve Yavuz Sultan Selim örnekleri ile açıklanmaktadır. İkinci bölümde Müslümanların vakıf ve mahkeme davaları üzerinde durulduğundan, bu bölümde de gayrimüslimlerin vakıf ve davaları anlatılmaktadır. Yerel mahkemelerde çözülemeyen davaların şikâyet mekanizması gereğince *Divan-ı Hümayun*'a taşınması hakkı, Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde de vardır. Çeşitli dava örnekleri yazarımız tarafından okuyucunun istifadesine sunulmaktadır.

Sonuç bölümünde yazarımız, Osmanlı Devleti'nin dört yüzyıl boyunca Kudüs'te hâkimiyetini devam ettirebilmesinin; Müslim ve gayrimüslimlere uyguladığı politikalarla mümkün olduğu çıkarımında bulunmaktadır.

Kitabın ele aldığı zaman diliminde Kudüs'ü etkileyen başlıca olaylar şunlardır: Fransa işgali, Vahhabi Ayaklanması, Mora İsyanı ve Mehmet Ali Paşa'nın merkezî idare ile giriştiği savaş sonucunda şehri Mısır'a bağlaması. Gerçekleşen bu elim hadiselerin Kudüs şehrinde bıraktığı izler, yazarımız tarafından üç bölümde kaleme alınmıştır.

Kitapta grafik ve tablolarla konuların daha açık hâle getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Dipnotlarda, verilen kaynağın yanı sıra bazı kelimelerin açıklanması faydalı olmuştur. Ekler bölümünde görülen, kitap için son derece kıymetli olan arşiv belgelerinden faydalanılması kitaba bir ayrıcalık durumu kazandırmaktadır. Bölümlerin akıcılığı konusunda ise birinci bölümün ikinci ve üçüncü bölüme nazaran daha akıcı olduğunu söyleyebilirim. Bu durum, yazarın üslubuyla değil, anlatılan konu ile ilgilidir.

Kitap, okuyucusunu sunduğu belgeler ve verdiği örneklerle bir menzile ulaştırmaya çalışmaktadır. Üçüncü bölümün ilk sayfasında "*Müslümanların, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi diğer dinlere mensup insanlarla bir arada yaşayamayacağı, onları hoş göremeyeceği ya da onlarla iş birliği yapamayacağı gibi İslam hakkında bir ön yargı oluşturmaya çalışan bazı görüşler de vardır.*" diyen yazarımız, bu görüşün mesnetsiz olduğunu vurgulamakta ve aksini anlatmaktadır. Arşiv dairesinde geçirdiği dört senenin birikimini de bu kitap vesilesi ile literatüre kazandırmak istemiştir.

Sonuç olarak, mukaddes bir şehir olan Kudüs'ü ele alan bu eserin ilk olarak, alana yönelik araştırma yapmak isteyen kişiler için uygun olduğu çıkarımında bulunabilirim. Kudüs'le ilgili literatürü hiç karıştırmamış kişilerin bu kitabı daha ileri bir tarihte okuması daha faydalı olacaktır.

Son Osmanlı Kuşacağı ve Modern Ortadoğu'nun Oluşumu

Michael Provence, Çev. Okan Doğan

İstanbul, Kronik Kitap, 2021, 445 sayfa, ISBN: 978-625-7631-38-9.

Betül KARAASLAN*

Michael Provence, California Üniversitesi Tarih Bölümünde Orta Doğu tarihi profesörüdür. Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve 20. yüzyıl başı sömürge Orta Doğu'su üzerine çalışmaları bulunmaktadır. *Büyük Suriye İsyanı ve Arap Milliyetçiliğinin Yükselişi* adlı kitabı 2005 yılında Türkçeye çevrilmiştir. 2021'de Türkçeye kazandırılan bir diğer eseri *Son Osmanlı Kuşacağı ve Modern Ortadoğu'nun Oluşumu* bu çalışmada incelenecektir.

Kitap; görseller, haritalar, tablolar, teşekkürler, kısaltmalar, son Osmanlı kuşacağına mensup askerî ve sivil figürler, tablolar ve giriş kısımlarıyla başlamaktadır. Kitaptaki altı bölüme ek olarak sonuçlar ve son söz kısımları yer almaktadır. Bölüm başlıkları sırasıyla “Uzun 19. Yüzyılda Osmanlı Modernleşmesi: Memur Yetiştirmek, Vatandaş Yaratmak”, “Osmanlı Sonrası Ortadoğu’da Kolonyalizmin Teorisi ve Pratiği”, “Kaybedilmiş Savaş ve Savaş Sonrasının Düzenlemeleriyle Savaş: Osmanlı Sonrası Ortadoğu Şekilleniyor, 1918-1922”, “Milletler Cemiyeti’nde Umutlar ve Hüsrانlar: Osmanlı Sonrası Dönemde Silahlı Mücadelenin Dönüşü 1923-27”, “Sömürge Anayasaları ve Sözleşmeleri: Osmanlı Sonrası Dönemde Militarizm 1927-36”, “Son Osmanlı Kuşacağıın Son Günleri, 1936-38” şeklindedir.

Kitabın sonlarında seçilmiş kaynakça ve dizin yer almaktadır. Haritalar “Osmanlı İmparatorluğu 1908”, “Osmanlı İmparatorluğu 1914”, “Savaş Zamanı Bölme Planları”, “Osmanlı Sonrası Ortadoğu, 1921-3” şeklinde verilmiştir. Ayrıca tablolar bölümünde subaylar, sivil görevliler ve

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yakınçağ Anabilim Dalı, İstanbul, karaaslann.betul@gmail.com

Osmanlı uyruğundan olmayan figürler detaylı olarak sunulmuştur. Her bölüm kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmış ve her bölümün başında olaylar kronolojik olarak sıralanmıştır.

Provence, kitabını üç argüman üzerine inşa etmiştir. Bunlar; son dönem Osmanlı modernleşmesi, Orta Doğu'daki sömürgeci miras ve sömürgecilik tecrübesidir. Yazar, kitabın tamamında ulusal tarih yazım anlayışını bir kenara bırakarak, bu bölgelerin (Suriye, Filistin, Irak vd.) ortak tecrübe perspektifinden anlaşılmasını amaçlamıştır. Kitap, iki dünya savaşı arası dönemde, *Avrupa medeniyeti* tarafından yeniden şekillendirilen Orta Doğu'da son Osmanlı kuşağının mücadelesini anlatmaktadır.

Birinci bölüm, on altı başlıktan oluşmakta ve Osmanlı'da modern eğitim sürecini ele almaktadır. Yazar bu bölümde, Osmanlı modernleşmesini kaçınılmaz olarak 19. yüzyılın gelişen olayları sonucu ortaya çıkan bir mesele olarak görürken; Osmanlı Orta Doğu'sunun 19. yüzyıl modernleşmesinden, militarizminden ve milliyetçiliğinden soyutlanmasına dikkat çekmiştir. Bu bakımdan Provence, Osmanlı modernleşmesinin Orta Doğu'ya etkisini şöyle yorumlamıştır:

“Askerî eğitim projesi, Ortadoğu'da devletin giriştiği en geniş ölçekli eğitim projesi ve kasti olarak toplumsal tabakaları eşitlemek yönünde kullanılmış bir motordur; bu itibarla Türkiye'de ve Ortadoğu'nun Arap ülkelerinde bugün bile yaprak yaprak açılan sonuçlar meydana getirmiştir. Gelgelelim hepsi de geç dönem Osmanlı sisteminin mahsulü olan Mustafa Kemal, Enver Paşa, Cemal Paşa, İsmet İnönü ve Nuri es-Said ve sayısız başka insanın etkisine karşın askerî okullar tarihçilerin dikkatini çok nadiren çekebilmiştir. Ayrıca subayları siyasetle tanıştıran şey de modern askerî eğitim olmuştur ve bu miras bölgeyi etkilemeye devam edegelmıştır.” (s. 54-55)

Devamında yazar, askerî devlet okullarının ve seçkin mülki okulların şekillendirdiği Osmanlı evlatlarının Suriye, Filistin, Irak gibi yerlerdeki mücadelelerini Türk veya Arap milliyetçiliği olarak değil; yüzyıllardır süregelen imparatorluk bilincinin muhafızlarının bir ürünü olarak görmemizi sağlamıştır.

Kitabın ikinci bölümü dokuz alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde sömürge Orta Doğu'sunun oluşumundaki önemli olaylara yer verilmiştir. 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında yapılan Sykes-Picot Antlaşması, Osmanlı Orta Doğu'sunu din, mezhep, ırk ayrımına göre yeniden şekillendirmiştir. İngiltere bunu yaparken Osmanlı İmparatorluğu'nun hiçbir zaman benimsemediği etnik kimlik usulünü uygulamıştır. Bu bağlamda *Arap İsyanı* ve *Siyonizm* İngiltere'nin bölgeyi kontrol etmesindeki en büyük aracı olmuştur. Provence, kitapta bu konuyla ilgili şunları söylemiştir:

“Tıpkı Hüseyin'i Osmanlı karşıtı bir Arap halifesi olarak işe koşma çabası Balfour Deklarasyonu da Amerikalı ve Avrupalı Yahudilerin siyasi bilincine ilişkin bazı basit intibalara yaslanıyordu. Başka bir deyişle, surf 'kavm-i necipten' alternatif bir halifeyi himaye etmek suretiyle Osmanlı Suriyelilerinin Osmanlı'ya olan sadakatini ortadan kaldıracaklarını düşünen İngiliz politika geliştiricileri, aynı şekilde, Rusya'daki Bolşevik Yahudilerin, Alman Yahudilerin ve Amerikalı Yahudilerin diğer bütün önceliklerden evvel dinlerine sadakat borcuyla hareket edeceklerini tahayyül ediyorlardı.” (s. 120)

Devam eden sayfalarda, Woodrow Wilson'ın *evrensel haklar, milletlerin ve halkların eşitliği*

gibi kavramları içeren *on dört ilkesinden* söz edilmiştir. Bu ilkelerin özellikle XXII. maddesi büyük tartışmalara konu olmuştur. Provence, bu konu hakkında Milletler Cemiyeti'ne bazı eleştirilerde bulunmuş ve bölge sakinlerinin kendilerine danışılmadan hazırlanan gizli antlaşmalara itiraz eden telgraflarından örnekler sunmuştur. Bölümün devamında Milletler Cemiyeti ve Mandalar Birimi tartışma konusu olmuş ve sistemin vatandaşların *kendi kaderini tayin* hakkını imkânsız hâle getirdiği ortaya çıkmıştır.

Üçüncü bölüm on beş başlık altında toplanmıştır. Bölüm genel olarak 1918 sonrasında sınırları yeniden belirlenen Orta Doğu'ya odaklanmaktadır. Provence, bu bölümde Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı ordusu hakkında önemli tespitlerde bulunarak daha fazla araştırmaya kapı aralamıştır. Provence'e göre Osmanlı ordusu savaştan sonra mağlup olduğu hâlde hiç beklenmedik bir şekilde hayatta kalmaya devam etmiş ve tamamen terhis edilmemiştir. Ayrıca yazar, İngiltere ve Fransa'nın savaştan önceki planlamalarında Osmanlı ordusunu küçümsediklerine dikkat çekmiştir. Böylece Provence, Osmanlı İmparatorluğu'nun çabucak yıkıldı algısını yıkıp yeni tartışmaların önünü açmıştır. Devamında yazar, Osmanlı ordusunun Birinci Dünya Savaşı'ndaki en son direnişi olan 1918 Nablus hezimetini konu alır. Burada okuyucuya sanki o yılları yaşatırcasına bir anlatım sergiler. Nablus'taki yenilgiden sonra aktif görevdeki Osmanlı subaylarının kaldığı ikilem de anlatılmaktadır. Ülkenin 1918'de bölünmesiyle askerî okul mezunlarının birçoğu, daha sonra kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti ordusunda görev almış; diğer bir çoğunluk ise ülkenin dışında kalan Suriye, Irak, Filistin vd. topraklarda kendilerine sivil ve askerî sistemde yer bulmuşlardır.

Diğer bir taraftan Provence, popüler tarihte yer alan "*Araplar ihanet etti*" argümanına farklı bir yorum getirmiştir. Yazar bu konuda, oran vererek Arap Osmanlı subaylarının Faysal Hüseyin'i destekleme durumlarına değinmiştir. Böylece Provence, çeşitli kaynak ve yazarlara da atıfta bulunarak literatürdeki birçok genel kabulü çürütmüştür. Bu duruma, "*Arap Osmanlı subaylarının büyük bir çoğunluğu savaş boyu Osmanlı hizmetinde kalmıştı; ancak az sayıda Arap subay da vardı ki İngiliz veya Arap kuvvetleri tarafından ele geçirildikten sonra Faysal'ın isyanına katılmışlardı.*" (s. 174) sözleri örnek olarak verilebilir.

Dördüncü bölüm on dört alt başlıktan oluşmakta ve Osmanlı sonrası dönemde özellikle Suriye-Filistin'deki mücadelelere odaklanmaktadır. Emperyalizme karşı verilen mücadelelerde bir tek Anadolu mücadelesi başarıya ulaşmış ve 1923 tarihinde Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları eski Osmanlı bölgelerinden kopmuştur. Yazar, "*Musa Kazım ve Suriye-Filistin Kongresi'ni teşkil eden diğer tecrübeli siyasetçiler Osmanlı Devleti'ni hiçbir zaman terk etmemişlerdi, ancak Lozan'da öğrenmiş oldukları gibi Osmanlı Devleti onları terk etmişti.*" yorumunu yapmıştır. Ancak bu yorum, çok keskin olmakla beraber Anadolu dışındaki bazı eski Osmanlı subaylarının, mağlubiyeti kabul ederek manda devletleri içerisinde yer almalarının ifade edilmemesi bakımından eksik kalmıştır.

Sayfaların devamında, Fransa'nın etik olmayan yönetimi karşısındaki isyanlara dikkat çekilmiştir. Suriye isyanında Şekip Arslan öne çıkmış; Fransa'nın en başından beri Suriye'deki halkın çaresizliklerini Mandalar Komisyonuna iletmedeki engellemelerinin önüne geçmeye çalışmıştır. Arslan, Suriye-Filistin Kongresi aracılığıyla Mandalar Komisyonuna, Fransız hükûmetinin daha önce sunması gereken *katliamların* raporlarını sunmuştur. Kitapta, Levant Fransız Yüksek Komiseri Robert de Caix ve komisyon üyesi arasında şöyle bir konuşmaya yer verilmiştir:

“Söz konusu köyler manda kuvvetlerine saldırmakla da itham edilmiyorken de Caix neden seçimin hava bombardımanı ile asker sevki arasında olduğunu iddia ediyordu? Bu sorgulamaya de Caix'nin cevabı köylülerin yalancılığa alışagelmış olduklarını söylemek oldu. Üstelik Büyük Britanya'nın Irak'ta göstermiş olduğu gibi kabul gören isyan bastırma metodu uçaklardı. Kadınlar ve çocuklar öldürülebiliyordu, ancak başka yöntemler kullanılsa daha fazlası ölebilirdi ve uçaklar uzaktan duyulabildiklerinden köylülere kaçıp saklanma şansı da tanıyorlardı.” (s. 285)

Verilen bu konuşma aslında 21. yüzyıl *Batı medeniyetinin* bilinçaltını sunmaktadır. Diğer bir taraftan Suriye İsyanı'nda Sultan el-Atreş ve Doktor Şehbender gibi liderlerin sömürge yönetimlerine karşı izledikleri taktiklerin daha sonra Büyük Filistin İsyanı'na olan etkileri ele alınmış ve bu konu 5-6. bölümlerde işlenmiştir.

Beşinci bölüm on dört alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölüm, arka planda sömürgeci devletlerin çıkarlarını taşıyan anayasaları ve sözleşmeleri ihtiva etmektedir. Kudüs gibi özel idari bölge düzenlemeleri her ne kadar Avrupalı devletlerin buralara müdahalelerini engellemek için yapılmışsa da, savaş sonrası dönemde artık bu müdahaleler mümkün hâle gelmeye başlamıştır. Yazar özellikle, Filistin'de devlet yapısının olmadığı için burada savaştan sonra asker kadrosunun yokluğuna dikkat çekmiş ve 1918'den sonra İngilizlerin bu bölgeyi diğer bölgelere nazaran daha fazla pasifleştirdiğini belirtmiştir. Irak ise 1932'de İngilizlerin emperyalist gölgesi altında bağımsız olmuştur. Yazar, bu bağımsızlığı İngiliz kontrolünün hafifçe gevşetilmesi ve büyük ölçüde kozmetik bazı değişimlerden ibaret olacağı şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca Irak'taki eski Osmanlı siyasetçilerinden olan Yasin el-Haşimi'nin İngiliz varlığına silahlı muhalefet yerine, uzlaşma yollarını kullanarak mücadelesi anlatılmıştır. Ancak yazar, el-Haşimi'nin Irak'ın tam kontrolünü sağlamaya yönelik çabalarını, İngiliz yönetiminin *“asabi bir kıkırdamayla”* (s. 348) takip ettiğinin altını da çizmiştir.

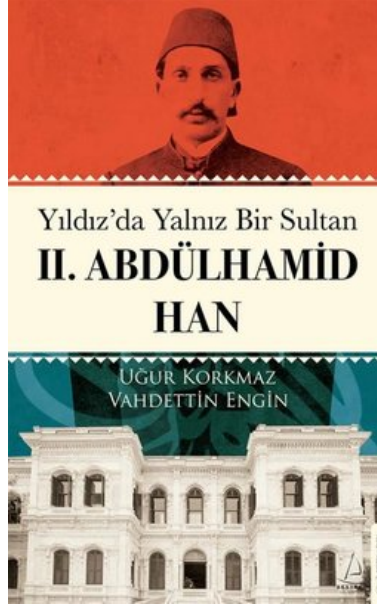
Eserin son bölümünde yazar, “Son Osmanlı Kuşağı'nın Son Günleri, 1936-38” başlığı altında Irak darbesi, Suriye bağımsızlığının başarısızlığı ve Filistin İsyanı'nın sona ermesi konularını incelemiştir. Yazar özellikle, Yasin el-Haşimi'nin Bağdat'taki başarılarının önemli sonuçları üzerinde durmuştur. Yasin el-Haşimi, Balkan Harbi'nden beri süregelen birlik-beraberlik, adalet, özgürlük umutlarının Suriye ve Filistin'de de yayılmasını sağlamıştır. Ayrıca yazar, “Yasin El-Haşimi'nin Ölümü ve Cenazesi” başlığı altında Haşimi ve ona yakın siyasilerin İngilizler açısından nasıl bir tehdit olduğunu analiz etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Haşimi'nin ölümü ve

ona yakın olanlara yapılan suikastlara değinen yazar, okuyucuya Orta Doğu'daki darbelerin ilk nüvelerini vermiştir.

Yazar, kitapta Suriye'yi azınlıklara göre parçalayan Robert de Caix ve Milletler Cemiyeti'ne eleştirel bir tarafsızlıkla katılan William Rappard'ın atışmaları üzerinden bazı mesajlar vermiştir. Özellikle dilekçe ve şikâyet mektupları üzerinden yapılan anlatımlar, Orta Doğu'daki İngiltere ve Fransa hamiliğinin meşru olmadığını göstermiştir. Fransa, Suriye'de mezhep çatışmaları ve iç savaşlardan beslenme gibi geçici çözümlere gitmiştir. Bu kitap aslında günümüz Orta Doğu olaylarına net bir şekilde bakmamızı sağlayan, Avrupa ile ilgili kafamızdaki sorulara cevap veren kapsamlı bir eserdir.

Kitapta Osmanlı subay kuşağından sadece Arap kuşağına değinilmiş ancak ordudaki etnik azınlığın rolüne değinilmemiştir. İngiltere'nin Filistin ve Lübnan'da etnik azınlığı yeğlemesi bakımından bu husus eksik kalmıştır. Sonuçta İsrail ve Lübnan'ın, yıllardır aralıksız süren bölge çatışmalarına sebep olması sömürgecilik mirasının bir parçasıdır. Aynı zamanda subaylar kuşağından Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'den bahsedilirken sadece Lozan Antlaşması ve İskenderun Krizi üzerinden "*Osmanlı Araplarının artık kendi başlarına olduğu*" (s. 403) çıkarımları daha da genişletilmeye muhtaçtır.

Yazar, kaynak kullanımında Suriye, Türkiye, Lübnan, İsviçre, Almanya, Fransa, Birleşik Krallık ve ABD arşivlerinden yararlanmıştır. Ayrıca verilen örneklerde sıkça basın kaynaklarından alıntılar yapılmıştır. Kitapta birinci elden kaynak kullanımına oldukça fazla yer verilmiştir. Provence, yaptığı eleştirilerde nesnellliğini korumaya son derece özen göstermiştir. Özellikle genel kabul gören yanlışlar hakkında, kitapta daha fazla araştırılacak meselelere yer verilmiştir. Geniş hacimli bir eser olmasına karşın son derece akıcı bir üslup ile kaleme alınmıştır. Son olarak bu eser, özellikle Orta Doğu alanında çalışmalar yapacak olanların baş ucu kaynağı vasfını taşımaktadır.

Yıldız'da Yalnız Bir Sultan II. Abdülhamid Han

Uğur Korkmaz, Vahdettin Engin

İstanbul, Destek Yayınları, 2023, 168 sayfa, ISBN: 9786254418600.

Yusuf Teoman İNCE*

Günümüzde, klasik-kült eserlerin tozlu raflarda unutulduğu, tarihin popülerleştiği ve dallara ayrılıp teferruat üzerinden spesifikleştiği bir dönemde yaşamaktayız. Herhangi bir konu hakkında malumat edinmek istediğimiz zaman büyük bilgi yığınlarıyla, çok sayıda ideolojik fikirlerle ve çeşitli kitaplarla karşılaşmaktayız. Tabii bu karşılaşmanın bir neticesi olarak kafamız karışıyor, nereden başlayacağımızı bilemiyoruz. Edinmek istediğimiz malumata karşı ya soğuyoruz veyahut da onu elde etmek için gayretimizden oluyoruz. Peki, büyük resim nasıl karşımıza çıkıyor? Tabii ki internet tarayıcımızın kâsır bilgisiyle yüzleşmek zorunda kalıyoruz. İşte tüm bunların yaşandığı bir dönemde bulunuyorsanız, hele ki bir de II. Abdülhamid gibi Türkiye’de sansasyonelleşmiş bir konu üzerinde malumat elde etmek istiyorsanız size bir yol haritası gereklidir. Bu yazıda söz ettiğim kitap ise bu yol haritasının işlevini görmektedir. Bu harita alan ve konu hakkında bazı yollar göstermekte, bazılarını göstermemektedir; bu konuyu yazının ilerleyen kısımlarında işleyeceğiz.

Kitabın başlığından da anlaşılacağı üzere bu kitap bize alan tanımlamasından ziyade bir şahıs tanımlaması ve portresi çiziyor. Bunun yanında elbette II. Abdülhamid Han’ın bulunduğu dönem üzerinden bilgiler veriyor. Ancak bu bilgiler de büyük II. Abdülhamid portresi çizilmesine yardımcı oluyor. Kitabı okuma sürecinde II. Abdülhamid hakkında bilgiler aldıkça dönemi, dönem hakkında bilgi aldıkça ise II. Abdülhamid’i seyrediyoruz. Bu durum ise kitabı

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, yusufteoman.ince@stu.fsm.edu.tr

nüktedanlaştırmakta ve kitaptan alınacak zevki arttırmaktadır.

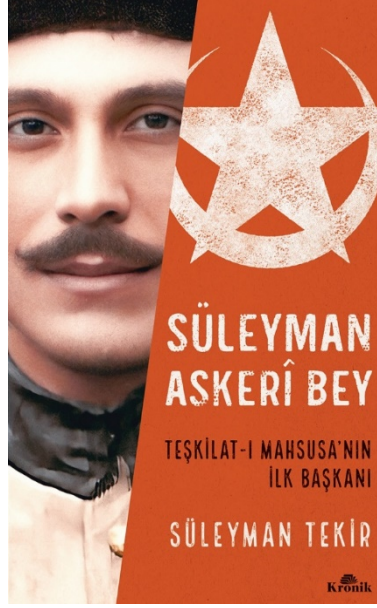
Kitap, soru ve cevaplar üzerinden ilerlemektedir. Başlarda kronolojik gibi ilerlese de daha çok II. Abdülhamid hakkında merak edilen veya tartışmaya sebep olmuş sorular yer almaktadır. Bunların yanı sıra dönem hakkında malumat isteyen sorular bulunmaktadır. Sorulara yeterli cevaplar verilse de kemali cevaplar edinemiyoruz. Zaten söyleşi tarzında geçen bir kitaptan bunu beklemek haksızlık olurdu. Fakat cevapların sonlarında okuyucu daha fazla kaynağa yönlendirilebilirdi. Bazı yerlerde yönlendirmelerle karşılaşılıyor ama bu, yeterli miktarda değildir. Yönlendirmelerin eksik olması, bu kitabın kitlesini daraltabilir ve akademik alanda ilerlemek isteyenleri kitaptan uzaklaştırabilir. Uğur Korkmaz, soruları sorarken çok net davranmış ve anlaşılmalıklara yer bırakmamıştır. Ancak sonlara doğru bazı sorular tekrar etmekte, bu ise okuyucunun canını sıkabilmektedir. Kitapta istihbarat, Marmaray, II. Abdülhamid'in kurduğu futbol takımı gibi merak-âver sorular bulunmaktadır. Bu merak-âver sorular, okuyucuyu kitaba bağlamakta ve okuma iştahını kabartmaktadır.

Cevaplar kısmında ise cümleler gayet kısa ve net tutulmuştur. Bence günümüzde, içinde kısa ve net cümleler bulunan daha çok kitaba ihtiyacımız var; en azından tarih alanında böyle olmalıdır. Çünkü felsefe ve düşünce alanında yığılan bilgiler okuyucunun kafasını karıştırmaktadır. Artık okuyucu biraz da kendisine şunun denmesini istiyor: Bu budur, bu değildir ama biraz daha bilgini arttırmak istiyorsan veya farklı düşünüyorsan bu kaynaklara bakabilirsin. Neticede Vahdettin Hoca'nın verdiği cevaplar hem anlaşılırdır hem de okuyucuyu kitaba bağlamaktadır. Dönem hakkında bilgi verilen cevaplara baktığımızda, bu kitap için uygun düşmekte ve kısmi bir doyum sağlamaktadır. Ama hususen bu dönemin derin ve kemiyetli parametrelere sahip olması dönem için daha fazla bilgi edinmeyi gerektirmektedir. Verilen cevaplar sadece bilgisel boyutta kalmamış, aynı zamanda metodolojik olarak da işlenmiştir. Bu anlamda hoca, belgelerin öneminden bahsetmiş, anıların önemli bir kaynak olduğunu fakat içlerinde çarpıtma bilgilerin de olduğunu anlatmıştır. Kaynaksal ve yaklaşımsal eleştirilerin neticesinde tartışmaların derûnunu ve arka planını açıklamıştır. Kitap bu bağlamda, okuyucuya alanda bir harita görevini üstlenmektedir. Sorulara cevap verilirken tarihsel kritikler yapılmış, eski dönemlere gidilmiştir. Böylelikle üzerinde konuşulan dönem daha iyi anlamlandırılmış ve okur, kitapta tutulmuştur. Cevaplar verilirken dönemin farklı parametreleri kullanılmıştır. Böylelikle dönem bir tanım kalıbına konulmaktan çok, anlaşılmasına gayret edilmiştir. Mesela *istibdat devri* işlenirken bu kavrama hem Jön Türklerin gözünden hem de II. Abdülhamid'in şahsiyeti üzerinden yaklaşım sağlanmıştır. Kimi yerlerde II. Abdülhamid uygun bir yaklaşımla eleştirilmiştir (Jön Türkleri anlamaya çalışmaması gibi). Bu da kitaptaki önemli hususlardandır. Çünkü böylece, çok renkli bir II. Abdülhamid portresinden kurtuluyoruz ve objektif bir yaklaşıma sahip oluyoruz.

Hoca, II. Abdülhamid dönemini açıklarken kendisinden önceki padişahları, ailesini ve onun şahsi hayatında geçirdiği süreçleri de masaya yatırıyor. Böylelikle II. Abdülhamid'in psikolojik

tahlilini yapıyor. Bu tahlilin neticesinde, döneme farklı bir perspektiften yaklaşabiliyoruz. Cevaplar arasında dönemin iktisadi ve toplumsal boyutları hakkında bilgiler de yer almaktadır. Vahdettin Hoca, cevaplarda kaynak olarak daha çok anıları kullanmıştır. İktisadi konulara değinirken de arşivden belgeler kullanmıştır. Ek olarak İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinden fotoğraflar da eklemiştir.

Sonuç olarak, elimizdeki kitap dönem hakkında genel bir bilgi vermekle birlikte II. Abdülhamid'in şahsiyetini irdeleyip anlamlandırmaktadır. Bunların yanı sıra hem dönemle hem de II. Abdülhamid'in şahsiyetiyle ilgili tartışmaya sebep olmuş konuları ele almaktadır. Konular ele alınırken tartışmaya sebep olan kaynaklar, olaylarla birlikte incelenmiştir. Bu yaklaşım, kitaba akademik bir hüviyet kazandırmıştır. Soru-cevaplar işlenirken hafif bir dilin kullanılması ve merak edilen konulara yer verilmesi ise kitabın daha geniş bir kitleye hitap etmesini sağlamıştır. Kitabın sade bir dile sahip olması, okumayı kolaylaştırırsa da bazı yerlerde soruların tekrar etmesi okuyucunun sıkılmasına sebep olmaktadır. Fotoğraflar, kitaba zenginlik katmış, aynı zamanda okuyucunun sırf yazıya boğulmasını önlemiştir. Kitapta II. Abdülhamid'i övücü bazı cümleler bulunsa da bu, objektifliği bozacak seviyede değildir. Kitap, bu konuyu merak edenler için tek başına yeterli olmamakla birlikte, ilgili alan üzerine araştırma yapmak isteyenlere önemli bir bakış açısı kazandıracaktır.

Süleyman Askerî Bey: Teşkilat-ı Mahsusa'nın İlk Başkanı

Süleyman Tekir

İstanbul, Kronik Kitap, 2022, 345 sayfa, ISBN 978-625-8431-87-2.

Işıl BAKKALOĞLU*

İncelediğimiz yayının sahibi Doç. Dr. Süleyman Tekir, Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde görev yapmaktadır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, Türk Jandarma Teşkilatı, Millî Mücadele, Musul Meselesi, salgın hastalıklar, Teşkilat-ı Mahsusa vb. konularda çalışmalar yapan Süleyman Tekir'in 2021 yılında Kronik Kitaptan çıkan *Beyaz Harp* isimli bir kitabı daha bulunmaktadır.

Süleyman Tekir, *Süleyman Askerî Bey: Teşkilat-ı Mahsusa'nın İlk Başkanı* adlı eserinde, Türk tarihine geçmiş komutanlardan Süleyman Askerî Bey'in hayatını arşiv, anı kitapları, fotoğraflar kullanarak derinlemesine incelemiştir. Tekir, kitabın yazımı aşamasında Süleyman Askerî Bey'in ailesinden bilgi ve belge konusunda yararlandığını belirtmiştir. Aile arşivinde bulunan Süleyman Askerî Bey'in Trablusgarp Harbi'ne ait günlükleri ilk kez bu kitapta kullanılmış ve aileden alınan bilgi ve belgeler kitabın, konuyla ilgili diğer kitaplara nazaran orijinalliğini ve önemini ortaya koymuştur.

Kitap beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar, "Kaynaklara Dair" başlığında kitapta kullandığı kaynaklardan kısaca bahsetmiş ve Süleyman Askerî Bey ile ilgili daha önce yapılan diğer çalışmalara değinmiştir. Genel hatlarıyla kitap, Süleyman Askerî Bey'in gençlik yılları ve eğitim hayatından başlanarak, hayatını kaybettiği 1915 yılında noktlanır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Sakarya, isilaybakkaloglu@gmail.com

İlk bölüm Süleyman Askerî Bey'in doğum yeri ve tarihiyle başlar. Askerî namının, dedesi ve babasının da askerlik mesleğine mensup olmalarından dolayı âdetâ ailenin soyadı hâline geldiğine bu bölümde yer verilmiştir. Harp Okulundan başarıyla mezun olmasından sonra Harp Akademisine devam eden Süleyman Askerî Bey, 5 Kasım 1905'te *mümtaz yüzbaşı* rütbesiyle eğitimini tamamlamıştır. Süleyman Askerî Bey'in erkân-ı harp olup olmadığı tartışmalarına yer verilen bölümde yazar, Süleyman Askerî Bey'in sicil dosyasından faydalanarak konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Süleyman Askerî Bey, ilk görev yeri olan İzmir'de amcası Cemil Paşa ve Dr. Nazım Bey sayesinde İttihat ve Terakki üyesi olarak cemiyetin en aktif isimlerinden biri hâline gelmiştir. Dönemle ilgili en popüler kehanetlerden biri olan, Süleyman Askerî Bey'in bir falcıya giderek orada hayatıyla ilgili acı bir kehaneti öğrenmesi, Ömer Seyfettin'in anlatısı esas alınarak kitaba aktarılmıştır. Manastır'a tayini ile birlikte Şemsi Paşa suikastında oynadığı önemli rol, Süleyman Askerî Bey'in İttihat ve Terakki içerisindeki konumunu kavrayabilmek açısından önemlidir. Birinci bölüm, Süleyman Askerî Bey'in 1909 yılında Bağdat'a atanmasıyla son bulur.

İkinci bölüm, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının anlatıldığı ve bu savaşlar sırasında Süleyman Askerî Bey'in hayatında önemli izleri olacak şahıslarla tanışmasından bahsedilen bölümdür. Bu bölüm özellikle, Süleyman Askerî Bey'in Trablusgarp harp günlüklerinden ziyadesiyle istifade edilmesi açısından önemlidir. Süleyman Askerî Bey ve arkadaşları, Trablusgarp Savaşı'na gönüllü olarak katılmış ve Bağdat'tan cepheye gidebilmek için kıyafet ve kılıçlarını satmışlardır. Süleyman Askerî Bey, Trablusgarp yolunda Beyrut'tan Mısır'a geçerken El-Ezher öğrencisi kılığına girmiş ve bu kılıkla bir fotoğraf çekirmiştir (s. 83) Oldukça zor ve maceralarla dolu olan yolculuk sonrası Süleyman Askerî Bey ve beraberindekiler, 19 Temmuz 1912'de Derne'ye ulaşmıştır. Burada Enver Bey, Mustafa Kemal Bey, Kuşçubaşı Eşref, Nuri (Conker) Bey gibi isimlerle bir araya gelmiştir. Süleyman Askerî Bey, muharebeler sırasında koltuk altından vurularak yaralanmış ve son derece acılı bir iyileşme süreci geçirmiştir. Süleyman Askerî Bey iyileşme sürecindeyken Balkan Savaşı patlak vermiş ve Trablusgarp Savaşı 18 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması ile bitmiştir.

Üçüncü bölüm, Balkan Savaşı ve Süleyman Askerî Bey'in devlet başkanlığı yaptığı *Garbî Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi* gibi önemli tarihî olayların ele alındığı bölümdür. Üçüncü bölümün başında Bâb-ı Âli Baskını'na yer verilerek, Süleyman Askerî Bey'in bu baskında rol alıp almadığı değerlendirilmiştir. Yazar, Süleyman Askerî Bey'in Bâb-ı Âli Baskını'ndan sonra yeni göreve atanmış olmasından, baskında etkin rol aldığı sonucunu çıkarmıştır. 11 Haziran 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa öldürülünce yeni kurulacak kabinede kimlerin görevlendirileceği tartışma konusu olmuş, Süleyman Askerî Bey bu tartışmalarda da aktif olarak rol almıştır. Süleyman Askerî Bey'in bir taraftan cepheye savaşırken bir taraftan da siyasi olarak baskın bir karakter olduğu gösterilmiştir. Balkan Savaşı sonucu Garbî Trakya topraklarının kaybedilmesi üzerine Süleyman Askerî Bey ve gönüllü müfrezesi sınırı geçerek Kırcaali,

Gümölcine, İskeçe, Dedeğaç'ı Bulgar ve Yunan çetelerinden kurtarmıştır. 25 Eylül 1913'te kurtarılan bölgeler birleştirilerek *Garbî Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi*'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Süleyman Askerî Bey, yeni kurulan bu hükûmetin başına geçerek devlet başkanı olmuş ve Ekim 1913'e kadar Batı Trakya'da asayiş tesis etmiştir. Garbî Trakya Hükûmeti'nin dağılmasının ardından bölgede kalan Süleyman Askerî Bey, Bulgarlarla anlaşma sağlayarak, I. Dünya Savaşı'nda Bulgar-Osmanlı ittifakının kurulmasına öncülük etmiştir.

Dördüncü bölüm, günümüz popüler tarihinin en merak edilen konularından biri olan Teşkilat-ı Mahsusa'yı ele almaktadır. Yazar bu bölümde, Teşkilat-ı Mahsusa'nın bir istihbarat örgütü olduğu kanısının aksine örgütün aslında gayrinizami harp birimi olduğunu açıklamıştır. Süleyman Askerî Bey de Enver Paşa tarafından bu örgütün ilk başkanı olarak görevlendirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Kafkas cephesi açılmış ve Teşkilat-ı Mahsusa, Kafkas cephesinde de faaliyet göstermiştir. Yine bu bölümde Süleyman Askerî Bey ile Kafkas cephesi Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri Bahaeddin Şakir ve Rıza Beyler arasında anlaşmazlıklar yaşandığının altı çizilmiştir. İki taraf arasındaki fikir ayrılıkları ilerleyen günlerde Süleyman Askerî Bey'in Teşkilat-ı Mahsusa başkanlığından ayrılmasına neden olacaktır. Başkanlık görevi sona eren Süleyman Askerî Bey, 1914 yılı sonlarında Basra'ya memur edilmiştir.

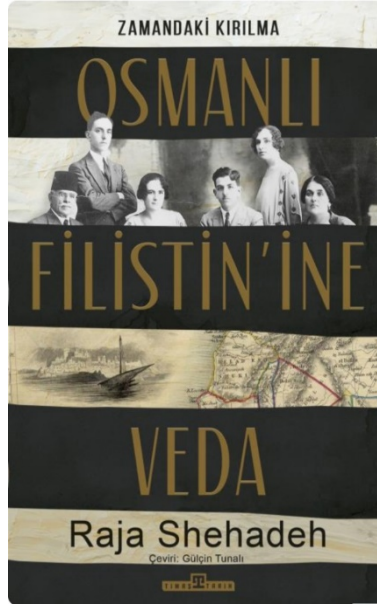
Kitabın beşinci ve son bölümünde, Süleyman Askerî Bey'in Basra valiliği, İngilizlerle yapılan mücadelesi ve nihayetinde intiharı anlatılmıştır. 3 Aralık 1914'te Basra Valiliği ve 38. Fırka Komutanlığına *Muhacirin ve İskân-ı Aşair Müdüriyeti Erkân-ı Harp Binbaşısı* namıyla tayin edilen Süleyman Askerî Bey, Irak cephesinde İngilizlerle cephe hattında göğüs göğüse mücadele etmiştir. Kendisinden önceki kumandanın komutası altında disiplinsiz ve dağınık vaziyette bulunan birlikleri düzene sokan Süleyman Askerî Bey, bölge halkını oluşturan aşiretlerden de faydalanmaya çalışmış fakat çoğunlukla başarılı olamamıştır. Ocak 1915'te Rota Muharebesi esnasında iki dizinden birden yaralanan Süleyman Askerî Bey, cepheden uzaklaşmış olması, şahit olduğu ihanetler ve genel mahallin kötü şartlarından kaynaklı olarak ruhsal çöküntüye uğramıştır. 3 Nisan 1915 günü sedye üzerinde cepheye dönen Süleyman Askerî Bey için birtakım gösteriler düzenlenmiştir. Süleyman Askerî Bey'in yaralı olmasına rağmen töreni ayakta izlerken çekilmiş bir fotoğrafı kitapta mevcuttur. (s. 306)

Irak cephesinde yapılması ve başarıya ulaşması planlanan son Türk taarruzunda pek çok Arap mücahit ve aşiretlerinin muharebeden kaçması ve Türk tarafının bozguna uğramasıyla, zaten son derece bozuk olan ruh hâli Süleyman Askerî Bey'i intihara sürüklemiştir. Süleyman Askerî Bey'in kitapta aktarılan son sözleri şunlardır: "*Kadınların bile muharebe etmesini beklediğim böyle bir zamanda harbe seyirci kalmaktan utanmıyor musunuz? Köpekler bile yabancıları mahallerine yaklaştırmazlar, onlar kadar bile olamadınız...*" (s. 317)

Bu sözlerden sonra arabasına bindirilmesini emreden Süleyman Askerî Bey, görgü tanıklarının

anlattıklarına göre arabada yakın mesafeden tek el ateş ederek intihar etmiştir. 15 Nisan 1915 günü Süleyman Askerî Bey'in naaşı defnedilmiştir.

Sonuç olarak 345 sayfadan oluşan ve Süleyman Askerî Bey'in 31 yıllık kısa ömrünü okuyuculara sunan bu eser, gerek yazarın akıcı ve sürükleyici anlatımıyla gerekse Süleyman Askerî Bey'in aile arşivinden alınan fotoğrafların kullanılmasıyla, okuyucuya keyif veren, zengin içeriğe sahip bir eserdir. Yazar, Türk tarihinin pek çok dönüm noktasında iz bırakmış olan değerli bir askeri, British Library, ATASE, BOA, TBMM, The National Archives, Millî Savunma Bakanlığı Arşivi ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi vb. ulusal ve uluslararası birçok kaynaktan yararlanarak tarihseverlere tanıtmıştır.

Zamandaki Kırılma: Osmanlı Filistin'ine Veda

Raja Shehadeh, Çev. Gülçin Tunalı

İstanbul, Timaş Yayınları, 2023, 240 sayfa, ISBN:978-605-08-4767-3.

Hikmet YURTERİ*

Değerlendirilen kitabın yazarı Raja Shehadeh, Ramallah'ta yaşayan, Londra'da eğitim görmüş Filistinli bir avukat ve yazardır. Uluslararası Hukukçular Komisyonunun bir üyesi ve insan hakları örgütü El-Hak'ın kurucusudur. Aynı zamanda uluslararası hukuk, insan hakları ve Orta Doğu hakkında çeşitli kitapların yazarıdır.

İncelediğimiz eserde yazar, Osmanlı döneminde Filistin coğrafyasında yaşananlara ışık tutmaktadır. Filistin, 1516 tarihinde Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve 1917 yılına kadar Osmanlı Devleti tarafından yönetilmiştir. 1917 yılında Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi sonrası bölgenin İngiliz mandasına geçmesi ve ardından 1948 yılında İsrail'in kurulmasıyla bölgede başlayan kargaşa, savaş ve çatışma günümüzde de tüm şiddetiyle devam etmektedir.

Raja Shehadeh, aile tarihini araştırırken büyük büyük amcası Necib Nassar'ın Filistin'de İngiliz mandası dönemi başlarında kaleme aldığı *Muhlef al-Ghassani* isimli anı kitabına ulaşmıştır. Osmanlı Devleti yönetiminde Filistin'de yaşayan ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesine muhalefet etmesinden dolayı Cemal Paşa'nın talimatıyla hakkında idam kararı çıkarılan Necib Nassar'ın zaptiyelerden kaçtığı yıllarda karşılaştığı insanlar, kimlerin ona kucak açtığı ve bu yıllarda neler yaptığı Raja Shehadeh'in *Zamandaki Kırılma: Osmanlı Filistin'ine Veda* isimli kitabının temelini oluşturmuştur. Yazar, kaleme aldığı kitabında hayatının on üç

* Doktora Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Tokat, ORCID: 0009-0005-1208-6088, hikmet.yurteri@gop.edu.tr

senesinin; Necib'in peşine düşmekle, hayatının detaylarına ulaşmakla ve büyük kaçışının rotasını çıkarmakla geçtiğini ifade ediyor.

Raja Shehadeh, amcasının idamdan kaçış yolculuğunu ele aldığı kitabını 9 bölüme ayırmıştır. Bu bölümler; "Tutuklamadan Kaçış", "Arbel Dağı'ndan Manzara", "Ürdün Nehri Boyunca", "Toprağın Sessizliği", "Son Osmanlılardan Biri", "Hur Hur Hau Hau", "Ayn-ı Anup", "Tutuklanma" ve "Nasıra'ya Hoş Geldin"dir. Yazar, kitabın giriş kısmında haritaya ve kitabın sonunda resimlere yer vererek anlatılarını görsellerle zenginleştirmiş, eşiyile birlikte amcasının izini sürerken Filistin'in tarihini de hikâyeleştirerek anlatmaya çalışmıştır.

Raja Shehadeh, kitabında, amcası Necib Nassar'ın kaçış yolculuğu esnasında geçtiği güzergâhları tekrarlamıştır. Nassar'ın yolculuğu boyunca konakladığı yerlerdeki bedevi kişilerin ve oralarda karşılaştığı yaşlı insanların anlatımlarına sık sık yer vermiştir. Kaçış sürecinde amcasının anlatımlarındaki bölgeleri kendi gezdiği zamanla karşılaştırmalar yaparak okuyucuyla paylaşmıştır. Yıllar içinde Filistin'de yaşanan siyasal ve toplumsal değişimlere de değinilen kitapta, o dönemdeki Filistin'in doğal ve kültürel zenginliği gözler önüne serilmiş, bölgenin geçirdiği evreler ve İsrail'in bölgedeki etkisi anlatılmaya çalışılmıştır. Yazar, bu yolculuğunda yıllar sonra Filistin topraklarının birçok yerinin İsrail'in kontrolüne geçtiğini gözlemlemiştir.

Kitapta öne çıkan önemli noktalardan biri, yazarın büyük büyük amcası Necib Nassar'ın Filistin'de kalmasında, Osmanlı padişahı II. Abdülhamid tarafından 1908 yılında yeniden ilan edilen II. Meşrutiyet'in etkisinin olduğudur. Yazar bu süreci kitabın ilk bölümünde şöyle anlatmıştır:

"Başlarda Necib amca, Meşrutiyet'in ilanını şüpheyle karşılamıştı. Halkın ve kamu çalışanlarının Meşrutiyet hükümlerine uygun hareket etmeye ve onun ihtiva ettiği özgürlüklere izin verip korumaya hazır olup olmadığından emin değildi. Buna rağmen umutlarını Meşrutiyet'e bağlayıp onu desteklemeye karar verdi. Olaylar beklenmedik şekilde gelişince böylesi bir devrimin kan akmadan gerçekleşmiş olmasından çok etkilendi ve göç etmeyi vatanında kalmaya karar verdi." (s. 18)

Meşrutiyet'le gelen özgürlük; çiftçilik ve çevirmenlik yapan Necib Nassar'ın bir gazeteciye dönüşmesine, El-Kermil isimli bir yayınevi kurmasına ve aynı adı taşıyan bir gazete çıkarmasına vesile olmuştur. Yazarın iddiasına göre, İngilizce eğitim almış bir Hristiyan olan Necib Nassar, çıkardığı gazetede düşüncelerini özgürce ifade ettiği ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı yönetiminin gözünde, Osmanlı'nın içinde yer aldığı İttifak Devletlerini değil, İtilaf Devletlerini destekleyen ve onlarla iş birliği yapan biri olarak görüldüğü için tutuklanıp susturulmak istenmiştir. Oysa kitabın birçok bölümünde, Necib Nassar'ın kendisini her daim sadık bir Osmanlı vatandaşı olarak gördüğü anlatılmaktadır. Hatta Osmanlı yönetiminden kaçmasına rağmen, kaleme aldığı eserinde Osmanlı'nın hep olumlu yönlerine dikkat çektiği ifade edilmiştir.

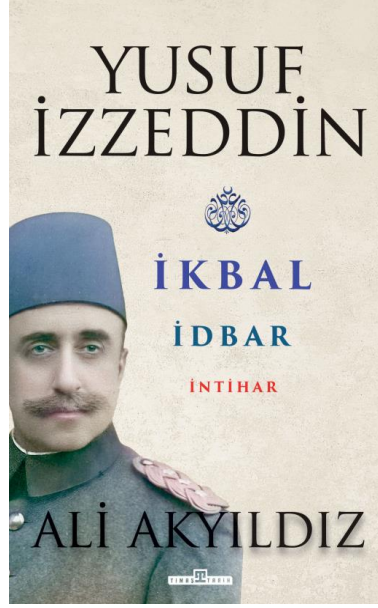
Kitapta dikkat çeken hususlardan bir diğeri ise, Hristiyan olan Necib Nassar'ın Müslüman Osmanlılardan ayrılmaya çalışmadığı, aksine Osmanlı vatandaşı olarak gördüğü Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerden oluşan Araplar için ademimerkeziyetçilik ve daha fazla özerklik

istediği vurgusudur. İngilizlerin desteğiyle Hicaz'da Arap isyanını başlatan Mekke şerifi Hüseyin ibn Ali'nin ve çağdaşlarının aksine Necip Nassar'ın mücadelesinin Osmanlı'ya karşı olmadığı, Necib'in Osmanlı'nın yıkılmasını istemediği ve Osmanlı rejimine sarsılmaz bir güven duyduğu ifade edilmiştir. Necip Nassar'ın, Filistin Arapları üzerinde Siyonizm tehlikesini ilk fark edenlerden biri olduğu ve I. Dünya Savaşı başlamadan önce yazdığı makalelerin çoğunda büyük toprak sahiplerini çiftliklerini kötü yönetmekle ve onlar için iş yapan ortakçaları yoksullaştırmakla suçladığı anlatılmıştır. Nassar ayrıca 1911 yılında *Siyonizm: Tarihçesi, Amaçları ve Önemi* adlı bir kitap yayımlayarak, Siyonist hareketin hem ulusal hem de politik amaçlarla ırksal bir temel üzerine inşa edildiğine, Siyonizmin ülkeleri ve geçim kaynakları üzerinde hâkimiyet kazanmak istediğine işaret etmiştir.

Raja Shahadeh, yolculuğu esnasında, Necib'in döneminde gelişmiş olan pek çok Arap köyü ve bedevi yerleşim yerinin yok edildiğini ve yerlerine yeni İsrail köyleri kurulduğunu gözlemlemiştir. 1948 öncesi Filistin'in bütün köylerini gösteren sadece bir tane resmî İsrail haritası bulabildiğini, çoğu köyün yanında da İbranice *horous* yani *yok edildi* yazdığını ifade etmektedir. Kitapta, Cemal Paşa'nın politikalarının Arap ve Türklerin arasını belirgin bir şekilde açtığı ve bu politikanın Arap isyanının temelini oluşturduğu ifade edilmiştir. Bu politikanın Arapları yabancılaştırdığı ve onları savaşta müttefiklerin safına ittiği savunulmaktadır. Sonrasında ise, Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi sonucu bölgeyi İngilizlerin işgal etmesi ve oluşturdukları manda yönetiminin yarattığı tahribat ele alınmıştır. Kitapta ayrıca, I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti'nin dağılmasının Necib'in dünyasının da sonunu getirdiği belirtilmiştir. Çünkü Necib'in, Osmanlı millet sistemini desteklediği, Filistin'deki üç dinî cemaatin mensuplarını tek bir çatı altında birleştiren Osmanlı'nın tebaası olmaktan gurur duyduğu ve kimliğini de Arap Osmanlısı olarak tanımladığı anlatılmıştır. Ayrıca kitabın birçok bölümünde, İngiliz mandası döneminde Filistinlilerin toprak satışlarından ve Necib'in, toprak satışlarını önlemek amacıyla yaptığı mücadelelerden bahsedilmiştir.

İncelenen kitap, tarihsel donelerden yararlanılarak hazırlanmış, biyografik ya da anı türünde bir roman olarak değerlendirilebilir. Yazar tarafından hikâyeleştirilen olaylar anlatılırken tarihe de ışık tutulmak istenmiş, yazarın ve ailesinin bakış açılarından tarihsel olaylar yorumlanmıştır. Tarihî bir perspektif ve dönem insanların olaylara yaklaşımını vermesiyle bir veri sağlamakla birlikte, tarih bilimi açısından düşünüldüğünde öznel bakış açıları ve hikâyeleştirmelerin olduğu, verilerin teyide muhtaç olduğu, tarihsel belgelere uygunluk açısından değerlendirilmesi gerektiği göz ardı edilmemelidir. Kitaba tarih bilimi kaynağı yerine tarihsel zeminde kurgulanmış bir roman olarak bakılması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca kitap, Filistin meselesini anlamaya yardımcı olmakla birlikte Filistin konusunda kapsamlı bir çalışma olarak değerlendirilemez. Benzer konudaki eserlerle kıyasladığımızda birincil ve ikincil kaynaklar yetersizken, mevcut kaynaklarda ise belirsizlikler vardır. Kitapta bölgesel terimler kullanılmış ve bunlar yeterli düzeyde açıklama yapılmadığı için kitabın anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bu açıdan kitap, farklı

okur kitlelerine hitap edecek bir dille yazılmamıştır. Filistin meselesini anlamak isteyen okuyucular için akademik bir eser olmamakla birlikte, konuya ilgi duyanlar için yardımcı bir eser olarak değerlendirilebilir.

Yusuf İzzeddin: İktidar, İntihar, İntihar

Ali Akyıldız

İstanbul, Timaş Yayınları, 2022, 560 sayfa, ISBN: 978-605-08-4538-9.

Samet YILDIZ*

Geleceğin hükümdarı mesabesinde olan veliaht, saltanatın devamlılığı için oldukça önemli bir mevkiye sahiptir. Yerli ve yabancı her kademedeki insanın, veliaht olan kimsenin hareketlerini takip etmesi ve onda birtakım liderlik emareleri görmek istemesi de bundan ileri gelir. Bu sebeple; devlet yönetimine bakış, iç ve dış siyaseti okuma, çağın gereklerini yerine getirme noktasındaki tutum, bürokratik ve askerî meselelere yatkınlık gibi *liderlik emareleri gösterecek* unsurlar, veliahtın kamuoyu tarafından incelendiği başat alanlardır. Tahta çıkmaya namzet olan şehzadenin meşruiyet sürecinin hızlanması, zikredilen alanlarda *parlatılması* ile mümkündür. İfade ettiğimiz durumun farkında olan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki veraset usulünü değiştirme fikrine kapılan Sultan Abdülaziz, oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi veliaht yapmak için büyük adımlar atacaktır.

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi, yukarıda zikretmiş olduğumuz hususlardan ötürü renkli bir ömür yaşamıştır. Vefatı da epeyce garipsenen veliaht; tarihçilerin, araştırmacıların ve okurların merakını celbetmiştir. Bu yüzden; veliahtın aldığı eğitime, yetişme şartlarına, faaliyetlerine ve diğer hususi hayatına dair ciddi bilgiler içermeyip, sadece *veliahtın ölümü* bahsine odaklanan ve kapsam itibarıyla da popüler mahiyette bulunan eserler¹ kaleme alınmıştır. Hâl böyle iken;

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir, ORCID: 0000-0003-4098-2718, sametyildiz.iletisim@gmail.com

¹ Mevzubahis eserler için bkz. İsmail Baykal, "Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi Nasıl İntihar Etti?", *Tarih Dünyası*, C. II, S. 12, 14, 15, 16 (1950); "Eski Osmanlı Veliahtının Ölümünde Esrar Yok!", *Kurun*, 1 Mayıs 1936, s. 6; Kevork Pamukciyan, "Veliaht Yusuf İzzeddin İntihar mı Etti, Öldürüldü mü?", *Zamanlar, Mekânlar, İnsanlar*, Yay. Haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul 2003, ss. 287-288; Süleyman Kâni, "Deli Şehzade Yusuf İzzeddin Öldürüldü mü İntihar mı Etti?", *Yeni Sabah*, 20 Birinci Teşrin 1940, s. 2; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Veliaht Yusuf İzzeddin

Yusuf İzzeddin Efendi'nin hayatını ve yaşadığı dönem içerisindeki yerini konu edinen bir monografi yazılması, dönemin aydınlatılması hususunda bir ihtiyaçtır. Zikrettiğimiz ihtiyacı hisseden Prof. Dr. Ali Akyıldız, bu ihtiyacı gidermek adına *Yusuf İzzeddin: İkbal, İdbar, İntihar* başlıklı eserini kaleme almış ve bu eser, çalışmamıza konu olmuştur.

Ali Akyıldız'ın çalışması, giriş ve sonuç haricinde altı ana bölümden oluşmaktadır. Eserin bünyesinde bulunan her ana bölüm, içerisinde münferit konuların aktarıldığı alt bölümlere sahiptir. Eserin birinci bölümü (s. 19-25); Osmanlı İmparatorluğu'nda şehzadelerin çocuk sahibi olmaları hususundaki yasağa ve bu yasağın birtakım şehzadeler tarafından ihmal edildiğine değinmektedir. Akabinde "İkbal Dönemi: Doğumu, Eğitimi ve Müşirliği" başlığını taşıyan birinci ana bölüme (s. 29-114) geçilmiştir. Yusuf İzzeddin Efendi'nin doğumuyla başlayan birinci ana bölüm; şehzadenin annesi ve hocaları, aldığı eğitim, askerlikle iştiğal etmeye başlaması, Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin Efendi'nin veliahtlık usulünü değiştirme çabaları, Avrupa ve Çanakkale gezileri minvalinde geçmektedir. Şehzadenin sarayda mı yoksa Eyüp'teki yalıda mı doğduğu (s. 30-31); belirli bir yaşa geldikten sonra Yusuf İzzeddin'in Şehzade Abdülaziz Efendi tarafından köle olarak saraya sokulduğu ve Sultan Abdülmecid'in de bu durumu idrak ettiği (s. 32); annesi Dürrinev Kadın Efendi'nin Abhaz prensesi olduğu ve Harem'e geldikten sonra da güzel bir eğitim aldığı (s. 34-35); hocalarından ve aldığı derslerden anlaşılacağı üzere, eğitimine oldukça ihtimam gösterildiği (s. 36-41); dönemin kroniklerinden neşet eden "*Mısır seyahatinden sonra Yusuf İzzeddin Efendi'nin kara subayı olarak orduya kaydedildiği*" görüşünün gerçek dışı olduğu (s. 41-44); askerî tören ve toplantılarda olduğu gibi sivil gösterilerde de göz önünde bulunduğu gibi anekdotlar, bölüm içerisinde mevcuttur.

Kitabın ikinci bölümü (s. 117-184), Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Yusuf İzzeddin Efendi'yi konu edinmiştir. Sultan Abdülaziz'e yönelik yapılan darbe ve tesiri hususunda bilgiler vererek başlayan bölüm, darbe süresince Yusuf İzzeddin'in durumuna dönük tespitler sunmaktadır.² Bu bağlamda; şehzade için ağzında bakla ıslanmayan, insanların arasını açmaktan zevk alan ve güvenilmemesi gereken bir şahsiyet profili çizilmiş ve şehzadenin darbeden haberdar olup olmadığı üzerinde durulmuştur (s. 118-119). Hemen akabinde ise asıl konuya geçilmiş ve II. Abdülhamid döneminde şehzadenin durumuna odaklanılmıştır. Darbe sonrasında, Yusuf İzzeddin Efendi başta olmak üzere Sultan Abdülaziz ailesinin mal varlığının tespit edilmesi (s. 130-137); Yusuf İzzeddin Efendi'nin bir *alternatif padişah* olma ihtimalinin iç

Efendinin İntiharı", *Resimli Tarih Mecmuası*, S. 54 (Haziran 1954), ss. 3150-3154; Ercüment Ekrem Talu, Ziya Şakir, *Şehzade Yusuf İzzeddin Öldürüldü mü? İntihar mı Etti?*, Yay. Haz. Tahsin Yıldırım, Selis Kitaplar, İstanbul 2005.

² İhtilal ile darbe, arasında pek çok fark bulunan iki kavramdır. İhtilal, genellikle halk hareketi olup ekseriyetle gücünü halktan alırken; darbe, komuta kademesi içinde ve belirli hiyerarşik düzene tabi olarak gerçekleşir. Aradaki farka rağmen yekdiğerinin yerine kullanılagelen bu kavramlar, tarihî meselelerin tam manasıyla algılanamamasına da zemin hazırlar. Bu sebeple, hemen belirtmeliyiz ki; Cumhuriyet'imizde meydana gelen 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 askerî darbeleri gibi 30 Mayıs 1876'da vuku bulan hadise de bir *askerî darbe* örneğidir. Zikrettiğimiz tarihî vakaların *ihtilal* olarak zikredilmesi ise, genellikle konuya hâkim olmayan *popüler* araştırmacıların düştükleri bir hatadır. 1876 Darbesi'ne temas eden Ali Akyıldız Hoca'nın ekseriyetle *ihtilal* tabirini kullanmış olması, tarihî bağlamda sorgulanması gereken bir durumdur.

ve dış kaynaklı akis ve tesirleri (s. 137-149, s. 172-179); veliaht ve Yusuf İzzeddin'in Sultan II. Abdülhamid'in hafiyelerinin ve jurnalcilerinin odak noktası olmaları (s. 159-163); Yusuf İzzeddin Efendi'nin İttihatçılarla ilişkisinin ne minvalde olduğu (s. 164-171) ve son olarak, Midhat Paşa'nın yargılandığı Yıldız Mahkemesi gibi tarihî hususlar, ikinci bölümde aktarılmıştır.

Eserin en hacimli kısmı olan üçüncü bölüm “Yıldızının Yeniden Parlaması: Veliaht” başlığını taşımaktadır (s. 187-300). Yusuf İzzeddin Efendi'nin veliahtlık sürecini aktaran bölümde, ilgi çekebilecek anekdotlara yer verilmiştir. Öyle ki, Yusuf İzzeddin'in tahta çıkacağı tarihi belirlemek için cifr uygulamalarının yapılması ve “*yakında hilafet makamına çıkıp 25 sene saltanat süreceği*” ifadesinin sarf edilmesi (s. 191), mevzubahis anekdotlar arasında en ilginçidir. Bir alt bölüm (s. 190-198) hâlinde irdelenen meseleden de anlaşılacağı üzere; cifr ve gelecekte haber verme meselesi hususunda, Yusuf İzzeddin'e ait pek çok vesika bulunmaktadır. “*Müşteri hazır olunca bu imkânı kullanmak isteyenler her zaman bulunur*” ifadesini sarf eden müellif (s. 192); Yusuf İzzeddin'i, bu gibi kötü ve batıl inanışların müsebbibi olarak görmektedir.

Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin (1909) ardından *veliaht-ı saltanat* olan Yusuf İzzeddin Efendi, önceki dönemde maruz kaldığı baskıdan kurtulmuştur. Kazanmış olduğu serbesti sayesinde resmî toplantılarda bulunuyor, tebaa ile buluşuyor, yurt içi ve yurt dışı seyahatlerine çıkıyordu. Eserin üçüncü bölümünün son kısımlarında, veliahdın yurt içi ve yurt dışı seyahatleri konu edilmiş ve Yusuf İzzeddin Efendi'nin tanınırlığındaki artış irdelenmiştir. Bu bağlamda; yurt içinde Hereke (1910), Bursa (1910), İzmit (1910), Edirne (1910, 1913, 1915), Çatalca (1912), Çanakkale (1915) gibi şehirlere; yurt dışında ise İngiltere, Fransa, Sırbistan, Bulgaristan, İtalya, Almanya, Romanya gibi ülkelere yapılan ziyaretlerden bahsedilmiştir.

“İntihara Doğru: Vehmi, Hastalığı ve Teminat Mektupları” başlığını taşıyan dördüncü bölüm (s. 303-370), veliahdın ömrüne ait trajik hususlara temas etmektedir. Sultan Mehmed Reşad döneminde devletin yönetiminde bulunan İttihatçılar, veliaht-ı saltanatı da kendi kontrolleri altında tutma gayesindeydiler. Zikredilen gaye ekseninde veliahdın her türlü adımından haberdar olmak isteyen İttihatçılar, veliahta yakın isimleri de kendileri atadılar. Bu yüzden, ruhi ve akli açıdan birtakım sorunlar yaşamakta olan veliaht, mevzubahis durumlardan ötürü evhamlanıyor ve sağlığı da günden güne kötüleşiyordu. Hâlihazırdaki durumun üzerine eşi Çehmiahu'nun aniden vefat etmesi, veliahdın durumunu perişan bir hâle sokacaktı. Eserin dördüncü bölümünde detaylıca irdelenen bu hususlar, veliahdın son yıllarına ışık tutması hasebiyle önemlidir. Zira kısa süre içerisinde *kanser olduğu* kanısına kapılan veliaht, devlet ricalinin paniklemesine sebebiyet vermiştir. Eserde oldukça ayrıntılı olarak işlenen bu konu (s. 314-338), içerisinde birtakım anekdotları da barındırmaktadır. Bunlar arasında en fazla dikkat çeken husus ise; kendisini tedavi eden doktorların tespitlerine kani olmayan veliahdın, kendisinde “kanser

olmadığına” dair türlü türlü söz ve yeminler istemiş olmasıdır (s. 338-351). Bölümde incelenmiş olan son konu, veliaht için oldukça önemli olan veliahtlık mevkisi ve ikinci veliahtlık meselesidir.

Eserin beşinci bölümü (s. 373-439) “Beklenen Son: İntihar ve Soruşturulması” başlığını taşımaktadır. Yazımızın başında da ifade ettiğimiz gibi; Yusuf İzzeddin Efendi hakkında kaleme alınan yazılar, genellikle veliahdın vefatı üzerinedir. Popüler bir konuya temas eden bölümün mevzubahis çalışmalardan farkı ise, çalışmada kullanılan kaynakların sahilhiği ve bu kaynaklar ekseninde bir sonuca varılmasıdır. Beşinci bölümde; veliahdın şehit edildiğine ilişkin iddialara değinen müellif, iddiaların *gerçeği yansıtmadığına* dönük açıklamalar yapmıştır. İddiaların akabinde veliahdın *intihar* ettiğine ilişkin bir alt bölümü kaleme alan müellif; veliahdın hâlet-i ruhiyesine temas etmiş ve hayatını kaybettiği günkü durumuna ilişkin tanıklıklardan bahsetmiştir. Hemen akabinde; veliahdın cenaze törenine, gelen taziyelere, hadiseye yönelik icra edilen soruşturmaya değinilmiştir. Zikredilen konular açıklandıktan sonra ise, veliahdın ruhî ve fizikî tahlili yapılmış ve bölüm, bu şekilde sonlanmıştır.

“Terekesi: Ailesi, Hane Halkı, Gelirleri ve Emlâki” başlığını taşıyan bölüm (s. 443-515), eserin altıncı ve son bölümüdür. Burada; Yusuf İzzeddin’in eşleri, çocukları, maddi varlıkları, vefatından sonra ailesinin durumu gibi konular ele alınmıştır. Her biri alt bölüm mahiyetinde olan kısımlar; fotoğraf, belge ve sair görsellerle desteklenmiştir. Bu kapsamda tamamlanan bölümün ardından, genel bir değerlendirmeyi ihtiva eden “Sonuç” kısmına geçilmiş ve eser nihayet bulmuştur.

Netice itibarıyla; Ali Akyıldız tarafından kaleme alınan *Yusuf İzzeddin: İkbal, İdbar, İntihar*, Osmanlı İmparatorluğu’nu yönetmeye namzet olan bir veliahdın hayatını irdelemektedir. Osmanlı’nın son zamanları ve bu süreçte yaşananlar, veliahdın aldığı eğitim ve popülaritesi, Sultan Abdülaziz’e yönelik icra edilen darbenin şehzade üzerindeki tesiri ve şehzadenin darbeye yönelik efkârı, Yusuf İzzeddin’in veliahtlığı ve bu süreçteki icraatı, veliaht şehzadenin vefatı ve bu husustaki tartışmalar gibi pek çok önemli mesele, mevzubahis eserde irdelenmiştir. Böylesine uzun soluklu ve girift meselelerin ele alınması hususunda gerekli olan hassasiyet ve araştırma safahatının sağlam bir şekilde yürütülmesi, bu eserde kendisini göstermiştir. Yerli arşiv belgeleri, dönemin yerli ve yabancı basını, devrin bizatihi tanığı olan şahsiyetlerin hatıratları başta olmak üzere kapsamlı bir literatür çalışmasının yapılması, bu hususu doğrular niteliktedir. Bununla birlikte; eser içerisine eklenen görsellerle vesikalar, esere renk katması açısından önemli bir husustur. Zikrettiğimiz hususlar değerlendirildiğinde; Prof. Dr. Ali Akyıldız tarafından kaleme alınan *Yusuf İzzeddin: İkbal, İdbar, İntihar* isimli eser, okunulması ve üzerinde düşünülmesi gereken mahiyette bir eserdir.

The Turkish War of Independence: A Military History, 1919–1923

Edward J. Erickson

Praeger, 2021, 399 pages, ISBN 978-1-4408-7841-1.

Mekki ULUDAĞ*

A retired US officer and history professor, Erickson's primary area of specialization lies within the domain of the Ottoman Army, and his scholarly contribution pertaining to the Turkish War of Independence may be regarded as pioneering in its nature. The author explicitly asserts the absence of a comprehensive English-language investigation on the military campaigns and operations during the War of Independence, highlighting a significant lacuna in the existing scholarly literature. Consequently, the author undertook this research endeavor with the explicit purpose of addressing and bridging this critical gap. Furthermore, according to the author, the extant literature in Turkish and Greek languages pertaining to the War of Independence falls short of offering in-depth tactical analysis or critical examination of the military campaigns conducted during this period. The author contends that military historians in Turkey are confronted with a dearth of proficiency in foreign languages and lack a comprehensive, rigorously structured education in the discipline of military history. The author, who states that the Allies did not offer a fair treaty to the Turks and therefore the Turks started a long-lasting war of independence, differs from many western historians with this statement.

Erickson explicates that his publication is dedicated to a comprehensive examination encompassing the strategic, operational, and tactical dimensions of the Turkish War of Independence. The sources utilized in the composition of the book are described as a synthesis

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Diyarbakır, ORCID: 0000-0001-6557-7917, mekki.uludag@dicle.edu.tr

of official military histories from Turkish, Greek, British, French, and Italian perspectives, along with various relevant scholarly works on the subject matter. The author states that the War of Independence initially emerged as resistance against occupation and a struggle to get rid of occupation, and ultimately resulted in the establishment of a new independent country.

Stating that the War of Independence was waged on different fronts, against different invaders and with different methods, the author calls this situation "hybrid war" in current terminology, inspired by NATO's definition of "hybrid threat" in 2020. According to the author's perspective, Mustafa Kemal Pasha and his adherents were engaged in a multifaceted campaign during the Turkish War of Independence. They conducted conventional warfare against the Greek and Armenian forces, employed irregular troops in the resistance against the French, and confronted internal uprisings stemming from various motivations. In addition to these efforts, they actively promoted and incited the populace to rise against both the Ottoman government and the allied occupation of Istanbul. In addition, various deterrent attacks against the British and French who occupied the straits, propaganda activities against the occupations and the sultan, organization with secret societies, arms smuggling, occupation of strategic points and cooperation with anti-allied forces such as the Bolsheviks were also part of the War of Independence.

The book consists of twelve chapters: The End of the World War I (contrary to the expectations of the Allies, the Ottoman army, although defeated, had a significant fighting capacity and was not disbanded), Call to Arms (nationalists organized, and led by Mustafa Kemal Pasha, the conditions of Mudros Claiming that they had been violated, they took up arms and started resistance against the occupation. The author makes an interesting claim in this section; According to him, the Sultan and his government tried not to fully fulfill the Mudros conditions and delayed the discharge of the army.), To the First İnönü Campaign (Although the political and military conditions were positive for the Greek government at the beginning of 1920, the views of the allies changed towards the end of the year), The Long War Against Insurgents (internal rebellions and their suppression), A Short War on the Eastern Front (the Turks, left alone with the Armenians as a result of the withdrawal of the allies, defeated the Armenian forces in a short time and closed the front, They largely shifted the troops there to the west), The Franco-Turkish War (the French took on the role of protecting the Armenians, but since the Cilicia region was not occupied during the war, first the British and then the French occupation of the region failed), Second İnönü and Kütahya-Eskişehir (the nationalists narrowly escaped extinction, Greek troops achieved great gains but could not reach a definitive result, İsmet Pasha emerged as a skillful commander), The Culminating Point at Sakarya (the Greek army attacking with all its strength was stopped, defeated and retreated), Operational and Strategic Pause (Greek troops, While looking for ways to get out of the impasse they found themselves in, Mustafa Kemal and Fevzi Pasha made all-out preparations for a trained army with offensive capacity), The Great Offensive and the Pursuit to Izmir (the nationalists were perfectly prepared, the

Megali Idea dream disappeared, the Greek army suffered a terrible defeat), The Advance to the Straits and the Armistice (the great powers were shocked by the magnificent victory of the nationalists, while the nationalist troops were rapidly moving towards the occupied straits, the allies began to seek ways of diplomatic negotiations with the nationalists, a rebellion broke out in Greece, the British government fell), the Treaty of Lausanne and the Establishment of the Turkish Republic (Lausanne). The Treaty met almost all the demands of the nationalists, the establishment of the Republic of Turkey was officially accepted, Mustafa Kemal had achieved all his goals, without him it would have been difficult for the nationalists to achieve such a great victory).

Erickson asserts that terminology like "Turks" or "Kemalists" found in English sources in reference to Mustafa Kemal and his supporters is inaccurate. Instead, he advocates the use of the term "Nationalists," which he believes better aligns with the historical context and accurately characterizes their identity and objectives. The author has used Turkish official military history sources published between 1962 and 2006. Author's only Greek source is "A Concise History of the Campaign in Asia Minor 1919– 1922" which has written in English based on official Greek sources. The works used by the author as sources of Armenian military history are four books by American historian Richard G. Hovannisian. Three books from official British history, one book from official French history, and one book from official Italian history were used.

The book highlights several significant points:

- The Turkish War of Independence involved the active participation of regions encompassing all of Anatolia, all of Armenia, and all of Greece.
- Both warring factions fully mobilized their resources during the conflict.
- The war concluded in a catastrophic manner for Armenia, Greece, and the Anatolian rebels, with the Nationalists emerging as the victors.
- Tragically, the conflict resulted in the loss of numerous civilians' lives, marked by brutality, murder, and atrocities on both sides.
- A substantial population exchange occurred as a consequence of the war.
- The Turkish War of Independence is characterized as a war primarily defined by maneuver, in contrast to World War I, which was largely characterized by trench warfare.

There exists a substantial literature regarding the Turkish War of Independence, with Turkish publications being particularly noteworthy for their comprehensive and detailed coverage of the entire era. Given this context, this book could be regarded as a condensed and narrative overview of the War of Independence period, providing a valuable summary of the historical events during that time. In this context, it can be argued that the book may not offer entirely new insights to Turkish readers, especially if they are already well-versed in the extensive Turkish literature on the subject. Additionally, since the book heavily relies on Turkish sources, its

content may be largely familiar to those with prior knowledge of the topic. Even though the author claimed that he has made an analytical evaluation based on the synthesis of official military histories, however his evaluations, -at least for me as someone who has been studying the period for a long time and most probably for other historians who have been doing research on the period- are inadequate and far from fulfilling expectations. The author's assertion that his study falls within the domain of military history is notable. However, a significant portion of the book consists of narrative content, repetition of well-known events, and information derived from secondary sources suggests that there may be room for more in-depth analysis and original research within the text, especially for those seeking a deeper exploration of the subject. For all that, while I may not consider this book suitable for professional historians seeking in-depth analysis, it could still serve as a valuable resource for general readers who want a broad and accessible overview of the period.

Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak

Hasip Saygılı

İstanbul, Timaş Yayınları, 2022, 380 sayfa, ISBN: 978-605-08-4532-7.

Umut ANIL*

Bu yazıda, Hasip Saygılı'nın *Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak* adlı eseri incelenecektir. Kitap dört bölüm, ekler ve kaynakça kısımlarından oluşmaktadır. İlk bölüm “Ermeniler, Mondros ve İngiliz İşgali”, ikinci bölüm “Savunma İçin Teşkilatlanma ve Fransız İşgali”, üçüncü bölüm “Antep Harbi Başlıyor”, dördüncü bölüm ise “9 Şubat’tan 25 Aralık’a” başlığını taşımaktadır.

Kitabın bölümlerine geçmeden önce, çalışmanın akademik etik kurallar dâhilinde yazıldığını ifade etmek gerekmektedir. Günümüzde her ne kadar bu tarz konular üzerine popüler eserler kaleme alınmış olsa da yazar, akademik üslubunu korumuştur. Kendisi kaynakların orijinal oluşuna çok dikkat ederken, kitabın önemli bir bölümünde kaynaklardan doğrudan alıntılar yaparak bunları okuyucusuyla buluşturmuştur. Sadece Türk kaynakları ile yetinmemiş, İngiliz ve Fransız kaynaklarını da kullanarak çalışmasının kalitesini yükseltmiştir.

Yazar, akademik kurallara bu kadar hassas ve ciddi yaklaşırken; Türkiye’de sıkça karşılaşılan, akademik eserlerin dil sorunu, eserinde görülmektedir. Genel olarak toplumun her tabakasından bireylerin, kitabı kolay ve keyifle okuyabileceği, anlaşılır bir dil kullanmıştır. Yukarıda üç farklı ülkenin kaynaklarının kullanıldığını ifade ettiysek de yazarın, Ermenilerle ilgili kullandığı bazı kaynakların, kendisinininkiyle farklı düşüncelere sahip yazarlardan olması, yazarın akademik açıdan etik kurallara ne kadar bağlı olduğunu ve objektif tutumunu bir kez daha göstermektedir. Eserin bir diğer önemli noktası ise kronolojiye uygun olmasıdır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul,
umut.anil@stu.fsm.edu.tr

Kitabın birinci bölümünün adı olan “Ermeniler, Mondros ve İngiliz İşgali” başlığında üç temel unsurdan söz edilmektedir. Sırasıyla *Ermeniler, Mondros Mütarekesi ve İngiltere'nin bu bölgeyi işgalinden* bahsedilmektedir. Konuya giriş olması sebebiyle bu kısımda, Antep şehrinde yaşayan etnik unsurlardan bahsederken, bu insanların hangi meslekleri icra ettiğine dair bir liste verilmiştir. Bu sayede, kitabın ilerleyen kısımlarında olayların akış sırasını anlamaya kolaylık sağlanmıştır. Yazar, şehirde Türkler hariç Ermenilerin önemli bir nüfusunun olduğunu ortaya koyarken, birkaç meslek haricinde bütün mesleklerde de Ermenilerin etkin olduğunu ifade etmiştir. Şehrin İngilizler tarafından işgal edilmesiyle birlikte kaderinin değişmeye başladığını da belirtmektedir.

Bu bölümde, şehrin Türkler için ne anlama geldiğini ifade ederken yazarın, Ermeniler açısından bu şehrin ve bölgenin değerini ifade etmemesi bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, kitabın dördüncü bölümünde şu cümlelerle bir örnek vermektedir:

“Fransa'nın kendi çıkarlarını önceleyen politikası Ermeniler arasında bir hayal kırıklığı da yaratmış. Dönemin Ermeni propaganda dergilerinden birinde Son Ermenistan Krallığı'nın toprakları olan Kilikya'yı Fransa'ya vermek için Ermenilerin Maraş ve Antep'te 20 bin kurban vermekle ödüllendirildikleri' dile getirilmiştir.” (s. 246)

Bir başka örnek ise kitabın son bölümünde yer almaktadır:

“Antep Harbi bittikten sonra Antep, Ermeni hafızasında Yahudilerin Kudüs için söyledikleri 'Eğer seni unutursam, sağ elim hünerini unutsun... Eğer seni anmazsam... dilim damağım yapışsın' misali bir yer edinmiştir dersek hata yapmış olmalıyız. Los Angeles'ta Union of the Armenians of Aintab (Antep Ermenileri Birliği) tarafından ilk cildi 1953'te, üçüncü cildi 1994'te yayımlanan, 3000 sayfa hacminde Ermenice Antep Ermenileri Tarihi adlı eser Antep'in Ermeni hafızasındaki önemine işarette yeterlidir, diyebiliriz.” (s. 295)

Kitapta sadece bu iki kısımda, Ermenistan için bu toprakların ne anlama geldiği ifade edilmiştir. Ancak kavram karmaşası ve kafa karışıklığına sebebiyet vermemek adına, bu paragrafların daha ayrıntılı hâli ilk bölümde aktarılabilirdi.

Bir diğer konu da, Antep şehrini önce İngiltere'nin işgal etmesi ve daha sonra Fransa'nın işgal etmesi arasındaki farktır. Bu konu üzerinde gerçekleşen akademik tartışmada, kimi yazarlar İngilizlerin Antep halkına karşı Fransızlara göre daha yumuşak ve sağduyulu yaklaştığını ifade ederken, Fransızların işgali ile Ermenilerin daha güçlü bir duruma geldiğini, bu sebeple de halk arasında silahlı mücadelenin başlamasına ve yayılmasına öncülük ettiğini iddia etmektedir. Kitapta her ne kadar “Fransız-İngiliz Rekabeti” alt başlığını taşıyan bir bölüm mevcutsa da, burada konu doğrudan değil, dolaylı bir şekilde ele alınmıştır. Öncelikle kendi düşüncelerini ifade ederken yazar, sadece birkaç çalışmada bu konu özelinde örnek vermiştir. Kanaatimce, mevzubahis tartışma bu bölümde enine boyuna ele alınabilirdi. Bunun yanında bir diğer kopukluk ise, yazarın bu konu özelinde kendi düşüncelerini sadece bir alt başlık yerine farklı bölümlerde dile getirmesidir.

Bir örnek vermek gerekirse:

“Ermenilerin İngilizleri kasıtlı yönlendirmeleri elbette mümkündür. Ancak hadiselere bir bütün olarak bakıldığında İngiliz işgal gücünün Türklerin uğradığı mağduriyetlerde bulunmadığı anlamına gelebilecek bir akıl yürütmenin isabetli olmayacağını düşünüyoruz. Ermenilerle önce İngilizler, daha sonra Fransızlar arasında maksat birliği olduğunu kabul etmeliyiz. Kanaatimizce İngiliz ve Fransızlar

arasında Ermeni yandaşlığı ve Türk karşıtlığında mahiyet farkı yoktur, belki derece ve üslup farkı olabilir.” (s. 55)

Bir başka örnek:

“İşgal sırasında Türklerin İngilizleri koleraya benzetmeleri ve Ermenilerin Türklere yaptıkları her aşağılamaya İngilizlerin göz yumup teşvik etmeleri dâhil benzeri yüzlerce referans gösterilecek örnek bulmak mümkündür. Bu yüzden İngiliz uygulamalarının zahiren Fransızlarınkine göre daha farklı olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu, Türklere anlayışla baktıklarından ötürü değil, işlerini bazen mağdurlarına özen gösteriyormuş gibi yapmayı tercih etmelerinden ve bunu çıkarlarına daha uygun görmelerinden kaynaklanıyor olmalıdır. Gaziantep savunması üzerine doktora yapan bir akademisyenin ifadesiyle ‘Bugün Gaziantep denilince akla Fransız işgali, Fransızlara karşı yapılan şanlı müdafaa gelmektedir. İngilizlerin yaklaşık on bir aylık işgalleri, baskı ve zulümleri hatırlanmamaktadır.’ Bu da şüphesiz İngiliz siyasetinin eseridir.” (s. 126)

Aktarılan iki örnek, anlatılmak istenen duruma örnek gösterilebilir.

Kitabın ikinci bölümünde ise genel olarak Antep şehrinin Fransız işgaline karşı nasıl savunulduğu, birçok farklı açıdan yorumlanmıştır. Örnek vermek gerekirse; Ankara hükûmetinin, Sivas Kongresiyle birlikte izlediği politikaları detaylıca ifade ederken, aynı şekilde İstanbul hükûmetinin bu konu özelinde verdiği kararları belirtmiş, bunun yanında şehrin ileri gelen isimlerinin çektiği telgrafları kaynak olarak kullanmıştır. Böylece, farklı otoritelerin işgal hakkında ne düşündüğünü ortaya çıkarmış ve bu düşünceler doğrultusunda faaliyetlerini belirtmiştir.

Yazar bunun yanında, aynı bölümde diğer bir önemli konu olan Kuva-yı Milliye üzerine çarpıcı ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Kuva-yı Milliye günümüzde her ne kadar popüler eserlerde sadece kahramanlıkları ile anılmış olsa da, gerçeğin sadece bu olmadığını ifade etmiştir. Dönem koşulları gereği ortaya çıkan bu grubun normal şartlarda düzenli ordunun yerini tutmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanında, grubun disiplinsiz olduğunu, masum halktan zorla ve yasal olmayan vergiler talep ettiğini, verilmediği takdirde dayak attığını ve askerî eğitimden yoksun olması sebebiyle yönetilmesinin çok zor olduğunu belirtmiştir. Yazar, bu yakıştırmaları bütün gruba yapmamış; sadece, sözü edilen popüler yaklaşımın doğru olmadığını ifade etmiştir. Kuva-yı Milliye içinde yapılmış birçok kahramanlıktan da kitabın birçok yerinde bahsetmiştir. Popüler tarih yazımında her ne kadar toptancı bir yaklaşım hâkim olsa da, akademik bir eserde böyle bir şeyin olması söz konusu değildir. O sebeple yazar, akademik etiğin içinde kaldığını bize bir kez daha göstermiştir. Bunun yanında yazar, Kuva-yı Milliye'nin o destansı mücadelesini “Antep Destanının Kahramanları” alt başlığını taşıyan bölümde ifade etmiştir.

Yazar, kitabın üçüncü bölümünde, şehrin nasıl işgal edildiğini ele almaktadır. Şehrin düşmesinin tek bir nedeni olmadığını, birçok nedenin birleşmesiyle bu kötü durumun ortaya çıktığını belirtirken, özellikle iaşe sorununun giderek büyümesini şehrin işgal edilmesinin ana sebebi olarak görmektedir. Bunun yanında, “Türk-Arap İş Birliği” alt başlığını taşıyan bölümde yazar, Antep şehrinin savunulmasına Suriye'nin kuzeyinde bulunan Arapların da katkı sunduğunu ifade etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen *Arap İsyanı* hem popüler hem de akademik tarih yazımında yerini almaktadır. Her iki tarih yazımında da karşılaşılan, sanki bu isyanın bütün

Arap coğrafyasında etkili olduğu ve bütün Arapların bu isyana destek verdiği tezi bu bölümde çürütülmektedir.

Kitabın dördüncü ve son bölümünde Antep şehrinin Fransızların işgalinden nasıl kurtarıldığı açıklanmıştır. TBMM'nin savaş meydanlarında gösterdiği başarılarından dolayı Fransa'nın TBMM ile Ankara Anlaşması'nı imzalaması ile Antep şehrinin işgalden kurtulduğunu açıklarken, günümüzde de savunulmaya devam eden *şehrin kendi kendine kurtulduğu* tezinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Kaynaklara bakıldığı zaman, TBMM tarafından şehrin işgalden kurtarılması için şehre subayların ve erlerin gönderildiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum da mücadelenin TBMM tarafından yürütüldüğünü kanıtlar niteliktedir.

Yazar, bu anlaşma ile Antep'in kurtulduğunu ifade ederken, bunun yanında Kilis'in bu anlaşma ile yaşadığı mağduriyeti de dile getirmiştir. Kitapta "Kilis'in Mağduriyeti ve İzziye'nin Kaybı" alt başlığı ile konuya açıklık getirilmiştir. Yazar bunun yanında, Antep şehri için sadece Antep'ilerin maddi ve manevi mücadele etmediğini, bu mücadeleye komşu şehirler başta olmak üzere birçok şehirden insanların destek verdiğini vurgulamıştır. Son bölümün sonlarında ise, Antep Harbi'nde kaç şehit verildiğine dair yapılan çalışmalardaki rakamlardan bahsederek değerlendirmede bulunmuştur. Değerlendirme kısmında, Ermeni halk ile Türk ve Müslüman halk arasındaki farktan bahseden yazar, şu cümlelerle konuya açıklık getirmiştir:

"1850'lerden itibaren Antep'iler de Ermeni hemşehrileri seviyesinde sosyal gelişme kaydedebilselerdi Antep Harbi'nde çok ağır bir can bedeli ödeme ve şehirlerinin harap olması gibi bir felakete karşılaşmayacaklardı. Bizim iddiamız, Ermeni tehcirinin de Antep Harbi'nin de derinlerde yatan ama pek yüzleşilmek istenmeyen sebebi iki toplum arasında sürdürülemez bir dengesizliğin ortaya çıkmasıdır." (s. 301)

Kitabın "Ekler" kısmında beş başlık bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; "Antep Savunmasının Başlangıcı ile İlgili Bir Mitoloji", "İngiliz İşgal Güçlerinin Antep Halkına Yayımladığı 8 Mart 1919 Tarihli Beyanname", "Ayıntap Heyet-i Merkeziye Reisi Ferit Bey'in TBMM Reisliğine 16 Eylül 1920 Tarihli Telgrafi", "Ankara Anlaşması Sonrası Fransızların Antep, Kilis ve Çukurova Halkına Yayımladığı Beyanname" ve "Antep İçin Söylenenler"dir.

İlk ekte tartışılan konu, Antep şehrinin savunmasını Mustafa Kemal Atatürk'ün daha Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olduğu sırada başlattığı iddiasıdır. Falih Rıfkı Atay, Yasin Kutluğ, Uluğ İğdemir, Kılıç Ali ve Andrew Mango gibi isimlerin bu iddiayı ileri sürmesinden bahseden yazar, öncelikle Mustafa Kemal Atatürk'ün mütareke öncesinde Yıldırım Orduları Komutanı olmadığını, bu göreve Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra tayin edildiğini ifade ederek, iddiaların doğru olmadığını ortaya çıkarmıştır. Yazının devamında, bazı iddialara kaynaklara dayanarak cevap verdikten sonra, Antep şehrinin savunmasında Ali Cenani ve Kılıç Ali gibi isimlerin başat rol oynadıklarına ilişkin iddiaların dayanaksız olduğunu göstermiştir.

POLİS AKADEMİSİ YAYINLARI

Cumhuriyet'in Emniyeti Ankara Polis Enstitüsü

Orçun İmga

Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2018, 343 sayfa, ISBN:978-605-4619-51-1.

Sena BAYKAL*

Asayiş ve inzibatı olmayan bir memlekette istihsal olamaz.

Şükrü Kaya (Dönemim İç İşleri Bakanı)

Cumhuriyet'in Emniyeti Ankara Polis Enstitüsü adlı çalışma, bugünkü Polis Akademisinin habercisi ve ilk adımı olan Ankara Polis Enstitüsünün kuruluş sürecini resmî belgelere dayanarak ele almaktadır. Polis Akademisi Öğretim Üyesi ve PAEM Müdürü Prof. Dr. Orçun İmga tarafından yayına hazırlanan kitap, Polis Akademisinin kuruluşunun 80. yılında okuyucuyla buluşmuştur. Söz konusu çalışmanın başında, Polis Akademisi Başkanı Prof. Dr. Yılmaz Çolak tarafından kaleme alınan “Takdim” ve Prof. Dr. Ali Birinci imzasıyla “Polis Akademisi Tarihi Yazılırken” başlıklı yazılar yer almaktadır. Yılmaz Çolak, Polis Enstitüsünün temel amacının “bilgi ile polisin niteliğini artırma” olduğuna vurgu yaparken Ali Birinci, *Cumhuriyet'in Emniyeti Ankara Polis Enstitüsü*'nü, Türkiye'deki yükseköğretim kurumları üzerine yapılan çalışmalara büyük katkı vereceği şeklinde değerlendirir ki Orçun İmga, ön söz bölümünde, bu çalışmanın ilham kaynaklarından birinin Ali Birinci olduğunu belirtir.

Kitap, “Ön Söz” dışında toplam altı bölümden mürekkeptir. Kapsamı, Enstitünün kuruluş ve ilk eğitim-öğretim dönemi olan 1937-1938 olarak belirlenen çalışmanın birinci bölümü “Ankara Polis Enstitüsü Kurulurken: Beklentiler ve Hazırlıklar” başlığını taşır. Burada odak; Enstitünün

* Öğr. Gör., Polis Akademisi Yabancı Diller ve Türkçe Öğretimi Bölümü, Ankara, sena.baykal@pa.edu.tr

kuruluş gerekçesi, Enstitüden beklentiler ve Enstitünün benimsediği eğitim-öğretim anlayışıdır. Bu bağlamda Enstitünün kuruluş amacı altı madde altında toplanabilir:

1. Polislik mesleğinin ilmî yollarla verilmesi,
2. Polislikle ilgili dünyadaki gelişmeleri takip etmek,
3. Kurumsallaşma,
4. Suç ve suçluyla mücadele,
5. Meslek itibarının kazandırılması/yükseltilmesi,
6. Alanda uzman kadro oluşturma.

İmga, Enstitünün kuruluş amacını şu şekilde belirtir: “[...] Enstitü, mesleki uzmanlık eğitimi verme ve adli bilimler alanında bilgi üretimi gerçekleştirme şeklinde ikili bir yapıda kurgulanmıştı.” (s. 32)

“Bina: İnşa Süreci ve Mimari Özellikleri” adı verilen ikinci bölümse Enstitünün vereceği eğitimin fiziki ortamının inşasına odaklanır. İlk zamanlar jandarma ile polisin ortak bir çatı altında eğitim görmesi kararlaştırılır ve bu amaçla inşa edilecek bina için bir yarışma planlanır. Birinciye 3.000 lira, ikinciye 500 lira ödül verilecek olan yarışma 1933 yılının sonunda düzenlenmiş ve bu yarışmaya 17 proje katılmıştır. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı proje 1937’de hayata geçirilmiş ve birinci olarak seçilen Mimar Edip Hikmet ile Ahmet Reşat Beylerle aynı yarışmada ikinci olan Mimar Celal Biçer Bey’in ortak bir çizimde bulunmaları konusunda mutabık kalınmıştır. *Cumhuriyet’in Emniyeti Ankara Polis Enstitüsü*’nün ikinci bölümü, çalışmanın derin bir arşiv ve süreli yayın araştırması sonucu ortaya çıktığını da kanıtlar niteliktedir. Özellikle görsel malzeme açısından zengin olan bu bölümde *Ulus, Hâkimiyet-i Milliye, Mimar, Kurun, Polis Dergisi, Arkitekt* gibi, dönemin önde gelen süreli yayınlarından yararlanıldığı görülür. Buna ek olarak “Ali Birinci Koleksiyonu, Ediz ve Coşkun Unan Koleksiyonu” ve “Yazarın Koleksiyonu” olmak üzere kişisel koleksiyonlar da kaynaklar arasındaki yerini alır. Nitekim İmga, çalışmasında yarışmada birinciliği kazanan ancak yapımına başlanamayan projenin planından şu an Anıttepe’de bulunan binanın ön cephesinin inşaatının devam ettiğini gösteren fotoğrafa, Enstitünün mutfağındaki kazanlara kadar çalışmasında birçok görsel malzemeye yer vermeyi ihmal etmemiştir.

Üçüncü bölüm, Enstitünün açılış töreni hazırlıklarına ve gününe ayrılmıştır. “Tören: Enstitü’nün Açılışı” başlığını taşıyan bu kısım; hazırlıklar, davetliler, açılış konuşmaları gibi hususların yanında polisler tarafından yapılan canlandırmaları anlatması ve görsel malzemeyle desteklemesinden dolayı çalışmadaki en ilginç bilgileri içeren bölümdür. Yazar, o gün polislerin hazırlıklarına dair şu bilgilere yer verir:

“Bu ziyaret esansında, üniformalı polis memurlarından bazıları kıyafet değiştirmek suretiyle, ‘kadın garson’ ve ‘hasta bakıcı’ kılıklarına girmiş, makyajlarının başarısı sayesinde, ziyaretçiler tarafından tanınmamışlardı. İstanbul Polis Okulu makyaj muallimi Galip Arcan tarafından planlanan bu sürpriz, davetliler üzerinde hoş bir etki bırakmıştı. İstanbul kadrosu polis memurlarından Niyazi, davetliler

arasında kadın rolünü; Enstitü kadrosundan Hulusi, revirdeki doktor rolünü; Samsun kadrosundan İhsan, hastabakıcı kadın rolünü; Eskişehir kadrosundan Nazmi, kütüphane memuru ihtiyar rolünü ve Ankara kadrosundan Rıza da postacı rolünü başarıyla canlandırmıştı.”

Burada yer alan bilgiler ışığında Enstitünün açılışı Cumhuriyet'in 14. yılı kutlamalarını takip eden günlerde yapılmıştır. Davetliler arasında Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk, Başbakan Celal Bayar, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak gibi isimlerin olduğu ancak Ankara dışında olmaları sebebiyle açılışa katılmadıkları belirtilen çalışmada, tören günü bina içinde yapılan gezinin planı sırasıyla verilmiş ve bu bağlamda binanın içinde yapılan bölümlerin Enstitünün kuruluş amacına uygun yapıldığı göz önüne serilmiştir. Ayrıca “Tören: Enstitü'nün Açılışı” adlı bölüm, çalışmanın birincil kaynaklardan yararlandığını da kanıtlar niteliktedir. Bu bağlamda Enstitünün ilk müdürü Dr. Salih Adil Başer ve Enstitüde öğretmenlik yapan Derviş Okçabol'un yazıları, yazar tarafından yapılan açıklamalarda kaynak gösterilmiştir.

İmga, *Cumhuriyet'in Emniyeti Ankara Polis Enstitüsü*'nde, ilgili kurumun eğitim-öğretim içeriğine dair bilgi vermeyi de ihmal etmemiş ve “Enstitü'nün Eğitim, Öğretim ve Yayın Faaliyetleri” başlıklı kısmını bu çerçeveye bağlı kalarak şekillendirmiştir. Rütbelere göre değişen eğitim sistemi ve içeriğine burada değinilmesinin yanında, dersler ve müfredat hakkında ayrıntılı bilgi de verilmiştir. Müfredat, Türk dili ve edebiyatından hukukun neredeyse bütün alt dallarına kadar geniş bir yelpazede planlanmış ve bu amaca uygun bir akademik kadro oluşturulmuştur. Müfredatın zengin bir içeriğe sahip olmasının yanında İmga'nın çalışmasında yer verdiği şu satırlar, eğitim-öğretimde hangi ilkenin belirlendiğine de ışık tutar: “*Teoriyle pratiğin bir diğerine paralel ve birbirini tamamlayıcı mahiyette aktarılması düşüncesinden hareketle, öğrenciye soyut kavramlar öğretmekten ziyade, güncel ve gerçek polislik vakalarına dönük uygulamalara önem vermek, temel ilke olarak tespit edilmişti.*” (s. 18) Hangi derse hangi hocanın girdiği, “Ankara Polis Enstitüsü Kurulurken: Beklentiler ve Hazırlıklar” isimli birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. (s. 61) Buna ek olarak, bir polis üniversitesi olmanın ilk basamağını teşkil eden Enstitünün kendine belirlediği kurumsal kimlik inşasında nasıl bir kadronun oluşturulduğunu göstermek amacıyla İmga, bazı insanların öz geçmişiyle de çalışmasını destekleyerek, Enstitünün kendisine belirlediği amaçlara sağlam ve emin adımlarla ilerlediğini okuyucusuna hissettirir. Nitekim Enstitünün ilk müdürü Dr. Salih Adil Başer, yurt dışında eğitim almış ve “*Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Rusça, İspanyolca ve Latince olmak üzere yedi dil*” bilmektedir. (s. 54)

Kitabın son bölümü “1937-1938 Ders Yılı Mezuniyeti” adını taşır. Burada yer alan bilgilere göre 22 Temmuz 1938'de ilk mezunlarını veren Ankara Polis Enstitüsü, açılışında öğrencilerini nasıl görkemli bir törenle karşıladıysa onları aynı şekilde uğurlar. Bu bölümde, dönemin İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya başta olmak üzere mezuniyet törenine katılan davetlilerin konuşma metinlerine yer verilir.

Çalışmada bu bölümler dışında ekler ve araştırmacıların işini kolaylaştırmak amacıyla bir de dizin bölümlerine yer verilmiştir. Ekler bölümünde eğitime, öğretmenlerin resmine, Enstitüde

okutulan kitaplara ve sınav sorularına, Enstitünün yayın organlarına ilişkin belgeler ve fotoğraflar/resimler yer almaktadır.

Cumhuriyet'in Emniyeti Ankara Polis Enstitüsü, söz konusu kurumun açılış sürecini, gerekliliğini, benimsediği ilkeleri kronolojik bir sıra takip ederek ele almış ve bugünkü Polis Akademisinin temelini atıldığı yıllara ışık tutmuştur. Tür olarak araştırma-inceleme sınıfına dâhil edilebilecek çalışma, derin bir süreli yayın, arşiv ve alan yazını taramasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Kitabın yazarı Orçun İmga, çalışma boyunca objektif bir tutum benimsemiş, gerekli gördüğü yerde eleştirilere de yer vermiştir. Bu duruma en iyi örneklerden biri, Enstitünün eğitim-öğretim faaliyetlerinin anlatıldığı dördüncü bölümdedir. Yazar, akademik kadrodaki çeşitlilikten bahsederken Ankara'daki diğer yükseköğretim kurumlarındaki sivil öğretim üyelerinin de Enstitüye derse gelmesinin bazı olumsuz durumlara sebebiyet verdiğini, bunların başında "kurumsallaşmama"nın geldiğini ve bunun gerekçelerini objektif bir şekilde açıklamaktadır.

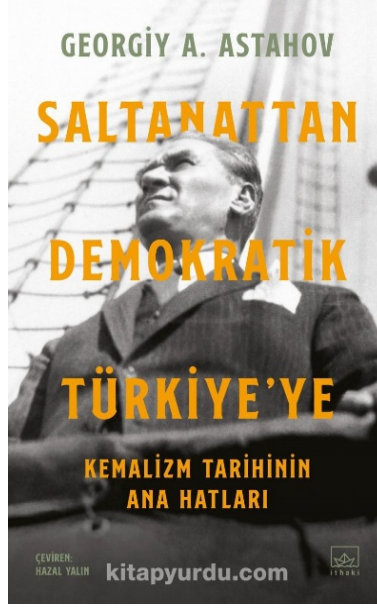
Söz konusu çalışma, Ankara Polis Enstitüsünün millî bir şuurla kurulduğunu gösterirken, aynı zamanda Türk siyasal, toplumsal ve eğitim hayatına ilişkin birtakım bilgileri de okuyucusuyla paylaşması açısından önemlidir. Bunun en iyi örneği, açılış töreninde Enstitü binasındaki kıyafet müzesinin, davetliler tarafından gezildiği sahnedir. Yeniçeri, İstibdat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine ait polis kıyafetlerinden oluşan bu müzede bir de *tarikat köşesi* ile Dersim İsyanı temalı *irtica köşesi*¹ oluşturulmuş, davetliler Enstitüyü gezmeye buradan başlamış; ardından *polis siyantifik oda ve laboratuvarları, daktiloskopi, makyaj, mulaj, fotoğraf, trafik, telefon, telgraf ve telsiz odaları* gibi kısımlara geçilmiştir. Bu, bir nevi Türk polisinin keskin zekâsını da göz önüne sermektedir. İmga, böyle bir gezi rotasının bilinçli bir şekilde oluşturulduğunu şu sözlerle açıklamaktadır:

"Esasen, Enstitü ziyaretinin bu sıralamayla gerçekleşmiş olmasının sembolik bir anlamının bulunduğu da düşünülebilir. Kıyafet Müzesi ve sonrasında 'irtica köşesi' bir yönüyle de eski/geleneksel olanı temsil etmekteydi. Burada, Cumhuriyet rejiminin kuruluş yıllarının 'köhne geçmiş' retoriğine ilişkin unsurlar teşhir edilip birer 'müze malzemesi' olarak kullanılmıştır ki, bu aynı zamanda, bir daha dönülmeyecek olan 'eski Türkiye'yi temsil eden simgesel bir anlatıdır. Daha sonrasında gezdirilen siyantifik polislik alanları, modern bir rejimi inşa etme iddiası taşıyan 'yeni Türkiye'yi temsil ederek, ziyaretçilere propagandist bir karşılaştırma imkânı sunulmuştur." (s. 115)

Sonuç olarak, Prof. Dr. Orçun İmga tarafından okuyucuyla buluşturulan *Cumhuriyet'in Enstitüsü Ankara Polis Enstitüsü*, baştan sona kronolojik bir sıra takip etmiş, böylelikle Enstitünün kuruluş sürecine bütüncül bakılmasına imkân yaratılmıştır. Çalışmanın kaynağını ise arşiv belgeleri, dönemin ileri gelen süreli yayınları ve bizzat kuruluş sürecinde yer alan şahısların yazıları/çalışmaları/kitapları oluşturmuş, ayrıca istatistiksel verilerden de yararlanılmıştır. Dolayısıyla bu durum, hem gelişim sürecinde herhangi bir noktanın atlanmamasını sağlamış hem de çalışmayı güvenilir, geçerli ve objektif kılmıştır. Bununla birlikte çalışma, sadece Ankara Polis Enstitüsünün kuruluş sürecini ele almamış; kurumun varoluş gerekçelerini

¹ O sıralarda Dersim İsyanı devam etmektedir.

açıklarken dönemin sosyal, mimari, siyasal ve eğitim geçmişi hakkında da aydınlatıcı bilgiler vererek alan yazınına katkıda bulunmuştur.

Saltanattan Demokratik Türkiye'ye Kemalizm Tarihinin Ana Hatları

Georgiy A. Astahov, Çev. Hazal Yalın

İstanbul, İthaki Yayınevi, 2022, 171 sayfa, ISBN: 978-625-8327-22-9.

Necmi ÇELİK*

Saltanattan Demokratik Türkiye'ye Kemalizm Tarihinin Ana Hatları, Yazar Georgiy A. Astahov tarafından kaleme alınan bir kitaptır. Kitap, Türkiye'nin modern tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Kemalizmi ele almaktadır. Astahov'un kitabı, saltanat döneminden Cumhuriyet'in ilanına, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve kültürel evriminin ana hatlarını sunmayı amaçlamaktadır. Kemalizmin ortaya çıkışı, Atatürk'ün liderliği ve reformları, laiklik, ulusçuluk, modernleşme ve demokrasi gibi temel kavramlar kitapta incelenen konular arasında yer alır.

Kitap, Türkiye'nin yakın tarihini anlamak isteyen okuyuculara, Kemalizmin gelişim sürecini ve ideolojinin etkisini anlatan bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Yazarın araştırmalarına ve analizlerine dayanan kitap, Kemalizmin Türk toplumunda ve siyasetinde nasıl kök saldığını anlamak isteyenler için bir kaynak olabilir.

Astahov, kitap boyunca Kemalizmin gelişim sürecini izleyerek, siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümleri detaylı bir şekilde inceler. Kemalizmin, Türk toplumu ve siyaseti üzerindeki etkisini değerlendirirken, bu ideolojinin Türkiye'nin demokratik dönüşümüne nasıl katkıda bulunduğunu da açıklar. Kitap, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve kültürel evrimini anlamak isteyenler için genel bir bakış sunarken, Kemalizmin ideolojik temellerini ve uygulanışını incelemektedir. İmgelemeleri bol, dili akademik dilden ziyade halk diline yakındır ve bu yönüyle okuru sıkmayan bir eserdir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Samsun, necmi.clk@hotmail.com

Eser toplamda 11 bölüme ayrılmıştır. Fakat biz kitabı 2 bölümde inceleyeceğiz. 1. bölümde Millî Mücadele yıllarından bahsedilmiştir. Bu bölümün bize anlatmak istediği, dönemin meclis hayatı, Ankara'nın görünümü ve Rus-Türk ilişkileridir. Buna göre yazar, Çarlık Rusyası ve Sovyet Rusyası'nın Türklerin gözünde bambaşka algılandığından bahsetmiştir. Yazarın imgelemesine göre Boğazların hayalini kuran Çarlık'tan, Kapitülasyonlardan, borçlardan hatta bazı topraklarından vazgeçen Yeni Rusya'nın farkı, gerek Türk vatandaşlarınca gerekse mecliste anlaşılmıştır. İki ülke de ortak amaç uğruna iş birliğine gitmiştir; bu ortak amaç, emperyalizmi yenmektir. Bu bağlamda meclis yapısına bakıldığında Rusya'daki komünistler gibi Ankara'da da Türkiye Komünist Partisi'nin varlığını görmekteyiz. Sadece bir komiteye sahip olan bu parti, haftalık *Yeni Hayat* gazetesini yayımlamaktaydı. Fakat bu partinin iktidar üstünde hiçbir etkisinin olmadığı, yazar tarafından fark edilmiştir. Hatta bu dönemde mecliste etkin role sahip olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubunun ağırlığını koymasıyla meclis hayatında yavaş yavaş partileşmelerin izleri görülmüştür. Bunun üzerine bu gruba karşı çıkan, İkinci Grup ismini verdiğimiz muhalifler türemiştir. Bu grubun sayıları yaklaşık olarak 70 kişiyi bulmaktaydı ve ideolojik olarak her ne kadar kendilerine *Batıcı* deseler de grubun *muhafazakâr* ve *dinci* oldukları fark edilmişti. Yazar tarafından bu grup olumlu karşılanmamıştır. Bu noktada kendine has, başkansız, yürütme ve yasamanın mecliste cisimleştiği bir cumhuriyetin varlığından söz edebiliriz.

Rus diplomatın Ankara ve Türk toplumu için çizdiği portre şu şekildedir:

“Çölü andıran tuzlu bir plato. Türkler hoşgörülü insanlar, bir Avrupalı geldiğinde ve ona üstten, kibirli konuşmadığı sürece keyifli bir şekilde sohbet eder ve misafirperverlik gösterir. Halkının eğitim seviyesinin ne kadar düşük olduğundan, tıbbi hizmetlerin özellikle uzak köylerde olmadığından, fabrikaların, demir yollarının ve kara yollarının zayıflığının hayatlarına ne denli etki ettiğini anlatmaktan çekinmezler. Batılıların düşündüğü üzere Türkler peçe takmazlar, kadınları esmer güzel yüzlerini gösterirler. Bu çorak arazide hayvancılık ilkel düzeyde. Koyun peyniri ve çökelek yaygın ama onları da kendileri için yaparlar, buranın sütçülüğü bundan ibaret. Tarım ise yaygın. İşlenmiş bir bağ-bahçe görmek neredeyse mümkün değil. Atölyelerden ve değirmenlerden bahsetmeye ise hiç gerek yok. Çıplak, kaba taşlardan yapılmış ve çamurla sıvanmış alçak evlerden oluşan küçük köyler var. Bu ıssız köyler ise kendi hayatlarını yaşıyor. Yok hilafet makamıdır, Ankara siyasetidir pek konuşulmaz. Başlıca konuşulan konular ise hasat, pazar fiyatları, büyükbaş hayvanlardaki salgınlar. Önderlerden en çok kimi sevdiğini sorduğumda ise hep bir ağızdan Mustafa Kemal diyorlardı. Onun peşine İsmet Paşa, Kazım Paşa gibi ordu komutanlarının isimlerini sayıyorlardı. Sivil memurların isimleri neredeyse hiç duyulmuyordu, halk kendisini kurtaran ordu kumandanlarını sayıyorlardı, meclisteki siyasi çatışmalardan uzaklardı. Enver

Paşa'dan ise tek kelime bahsedilmiyordu. Padişahlık konusunda ise padişahlık makamını destekleyenler de vardı desteklemeyenler de. Destekleyenlerin argümanı ise genellikle 'Esaret altındaki padişah ne yapabiliirdi ki, onu da zorladılar' şeklinde oluyordu. Desteklemeyenler ise 'Padişahı sadece sarıklı mollalar ister' diye bir argüman ortaya koymuştu. Netice olarak bakıldığında ordu, şehir burjuvazisi ve entelektüel topluluk padişahı istemiyordu, köylüler ise tereddüt içerisindeydi.'" (s. 42-47)

Yazar, Kürtler ve Çerkezler hakkında da yorum yapmıştır. Yazara göre Kürt toplumunun pek çoğu Millî Hareket'e katılmamışlar, hatta tam tersine TBMM'ye karşı İngiliz desteği alarak isyan girişimlerinde bulunmuşlardır. Yine yazara göre Kürtlerde şeyhlik, ağalık gibi iktidar sahibi kimseler vardır, tarım yerine hayvancılık yaparlar, dağlarda ve verimsiz meralarda yaşarlar; Türkler ise hayvancılık yerine tarımı tercih ederek aşiret hayatını geride bırakmış, gelişkin devletlilik duygusuna sahip bir halktır. Türk arabacıların Kürt köylerinde konaklamak yerine 10-20 km ileriye gitmeyi tercih ettiklerinden bahsedilmiştir. İç Anadolu'daki pek çok Kürt köyünün ise vadilerde kurulduğundan, Millî Hareket'e katılmaktan kaçınınsalar da sakin bir hayat sürdürdüklerinden söz edilmiştir.

Çerkezlerin ise Millî Hareket'te ayrı bir rolü olduğundan bahsedilmiştir. Millî Mücadele başladığında Yunanlara karşı mücadeleye girişen ilk yurtsever çeteler Çerkezlerden oluşmaktadır. Bu çetelerin başında da Ethem, Eşref, Mehmet Ali gibi Çerkez beyleri vardır. Ama bu hareket, gerillalıktan çıkıp iç savaş eğilimi taşımaya başlamıştır. Bundan dolayı Mustafa Kemal, çeteleri dağıtıp düzenli orduya geçme teşebbüsüne girişince bazı çeteler bundan uzaklaşmış, bazıları da isyana girişmiş, sonra da Yunan saflarına katılmışlardır. Fakat bu söylenenler tüm Çerkezleri kapsamamaktadır. Pek çok Çerkez, Ankara'ya sadık kalmıştır. Ordunun içinde ve önemli mevkilerde Çerkezler görev almıştır.

Astahov, saltanatın kaldırılmasını da yakından görmüştür. Astahov'un anlattığına göre Sadrazam Tefvik Paşa Lozan'a katılmak üzere bir heyet göndermek istediğini TBMM'ye telgrafla bildirmiş, bunun üzerine 30 Ekim 1922'de mecliste saltanatın kaldırılmasına dair görüşmeler başlamıştır. Astahov'un deyiimi ile "Yıldız Sarayı'nın ruhsuz bedenine kavak kazığı" saplanmıştı. Mustafa Kemal'in ve I. Grubun esas isteği ise direkt olarak Osmanlı hanedanlığını ortadan kaldırmaktır. Lakin ilk aşamada, 1 Kasım'da sadece İstanbul hükûmeti yok sayılmış ve hilafet makamına TBMM tarafından Osmanlı hanedan üyelerinden bir üyesini atamakla yetinilmiştir.

Astahov, İzmir İktisat Kongresine de katılarak ortamı gözlemlemiş ve eserde kongrenin genel havasından da bahsetmiştir. Astahov'un aktardığına göre İktisat Kongresi zor şartlar altında toplanmıştır. İstanbul ve Musul henüz işgal altındadır, üstelik İzmir Körfezi'nde İtilaf Devletlerinin donanmalarından birkaç parça durmaktadır fakat buna rağmen eski incir

fabrikasında toplanmışlardır. Kongrede temelde beş farklı sınıfın varlığından söz edilmektedir. Bu sınıflar; işçi temsilcileri, sanayi temsilcileri, tarım temsilcileri, banka temsilcileri, tüccarlar ve ticari-sınai ve mali teşkilatın temsilcileridir. İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un her bir sınıf için örgütlenme çağrısında bulunduğundan sık sık bahsedilmiştir. Mustafa Kemal'in *sabanın tüfeği yeneceği* tezinin üstünde durularak, kongrede üniformasını çıkarmış subaylardan bahsedilmiştir. Bahsi geçen sınıfların temsilcilerinin portreleri çizilerek detaylandırılmıştır. Yabancı sermayeye karşı yerli sermayenin nasıl kullanılacağına yol haritası çizilmiştir; İngiliz menşeli Wells kömürlerinin ithali yasaklanarak Zonguldak kömürlerinin kullanılması gibi. Kongrede aynı zamanda Sovyet sempatisi gözlere çarpmaktadır. Kongreye geç kalan Büyükelçi Semyon Aralov'u beklemek için kongreye 2 gün geç başlanmış, Sovyet heyeti gelince de ayakta dakikalarca alkışlanmıştır.

Astahov'un farkına vardığı bir diğer önemli şey ise Türkiye'de henüz bilinçli bir burjuvazi ve işçi sınıfının bulunmamasıdır. Bunun yanı sıra Astahov'un vurguladığı diğer husus, burjuvazinin tarihî misyonunu henüz yerine getirememiş olmasıdır. Buna göre burjuvazi ilk olarak feodalitenin işini bitirmeli ve millî bir sanayi yaratmalıdır. Dolayısıyla Halk Fırkası'nın feodalizmin yok edilmesi ve millî bir sanayinin kurulması için burjuvazi ve işçi sınıfını kendi içinde birleştirme sorumluluğu olduğunu Astahov belirtmiştir.

Astahov, Türk devrimini üç aşamada yorumlamıştır: Sultanı Avrupa'nın esareti altından kurtarma, Misak-ı Milli'de formüle edilen millî bağımsızlık mücadelesi ve zaferden sonra iktisadi hedefleri formüle etmek. İç siyasette ise mutlakiyetin tasfiyesi ve nihayetinde demokratik bir cumhuriyetin kurulması. Bu hedefler doğrultusunda sadece dış değil, iç cephe de yerli karşı devrimle mücadele edilmesi durumunda kalınmıştır. Neticede Cumhuriyet karşıtları ve hilafet yandaşları tasfiye edilerek İstiklal Mahkemesi kurulmuş, Astahov bunu *Türkiye'nin Çeka'sı*¹ diye adlandırmıştır. Ve "... değil 5 yıl öncesi, 1,5 yıl öncesinde bile böyle bir devrimin yapılmasına ve devasa boyuta gelmesine dair kimse kehanette bulunamaz" demiştir.

Kitabın 2. bölümü ise Cumhuriyet'in ilanından sonrasına ayrılmıştır. Ağırlıklı olarak Astahov'un Ziya Gökalp'ten duyduğu şekilde, *radikal ve gerici* olanlarla *liberal ve muhafazakârların* koalisyonlarından, mücadelelerinden ve Türkiye'nin ekonomik yapısından bahsedilmiştir. Örneğin; Gazeteci Ali Şükrü'nün 1923 baharında öldürülmesi üzerine I. Grubun II. Grubun üstüne baskı kurması ve II. Grubun nasıl ortadan kaldırıldığı detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Osman Ağa, Ali Şükrü cinayetinin azmettiricisi olarak yakalanmış fakat teslim olmamış, bunun üzerine çatışma çıkmış ve Osman Ağa ölü olarak ele geçirilmiş, ibret-i âlem olsun diye Ankara sokaklarında gezdirilmiştir. Hükûmetin bu konuyla herhangi bir alakası olmadığı ortaya çıkınca, bu durum II. Grubun üstüne atılmıştır. Bunun üzerine birkaç gün sonra I. Grup seçim kararı

¹ Çeka: Sovyet Rusya'da karşı devrim ve sabotajla mücadele komisyonu.

arak II. Grubu hazırlıksız yakalamış, tüm listeler merkezde hazırlanarak seçime girilmiştir.

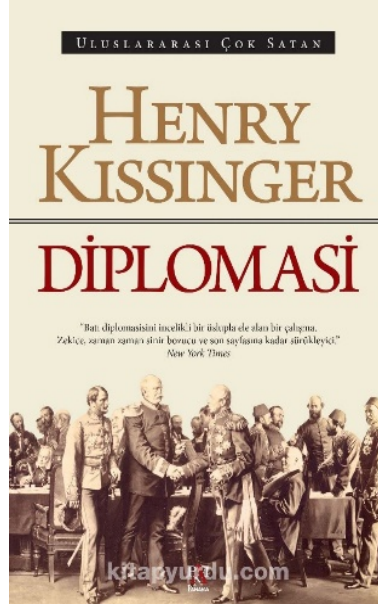
II. Grup tasfiye edildikten sonra geriye I. Grubun içerisindeki muhaliflerin tasfiye edilmesi kalmıştır. Rauf Bey'in "*Cumhuriyetin erken ve alelacele ilan edilmesine dair*" verdiği mülakat üstüne TBMM'de sert ve ateşli konuşmalar yapılarak Rauf Bey'in üstüne gidilmiştir. Lakin herhangi bir sonuç çıkmamış ve Rauf Bey, Halk Fırkası'nda kalmaya devam etmiştir. Bunu bir başarı olarak gören muhalif medya, Rauf Bey'le ortak görüş içerisinde bulunan Kazım Karabekir, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi büyük paşaların isimlerini yayımlamışlardır. Bunun üzerine mecliste, *radikal ve gerici* grubun ezilmesinden sonra *liberal ve muhafazakârlar* arasında bir mücadele baş göstermiştir. O ezilen gruptaki radikaller liberallerin tarafında, gericiler ise muhafazakârların yanında saf tutmuşlardır.

Kitapta, Türkiye'yi yabancı kapitalistlerin ziyaretinden de bahsedilmiştir. Ağırlıklı olarak Fransızlar, Amerikalılar ve İtalyanlar Türkiye'ye gelmiş, her bir ülkenin temsilcileri Ankara'da bakanlarla konuşmalar yaparak Türkiye'yi kendileriyle dost olduğuna ikna etmeye ve Astahov'un tabiriyle "*Türkiye'yi kapitalizmin kucağına çekmeye*" çalışmışlardır. Kimileri kara yolları, kimileri demir yolları, kimileri de kibrit fabrikaları kurmak istemiştir. Fakat Türkiye'yi toptan ve perakende olarak satmaya niyeti olmayan Ankara'nın inadı kırılmamış, pek çok temsilci elleri boş hâlde ülkelerine geri dönmüştür.

Hilafetin kaldırılmasını da yakından takip eden Astahov, bu süreci, yazdığı makalelere de başvurarak açıklamıştır. Astahov'a göre devasa vakıf mülkleri (toprak, bina, arazi gibi) ruhban sınıfına aitti ve bunu devletin eline almasının en iyi yolu hilafet makamının ortadan kaldırılmasıydı. Böylelikle mart başında kararlılıkla bu da gerçekleştirildi. Türkiye, yarı sömürge olmaktan çıkıp devlet kapitalizmi eğilimine sahip, kendine yeterli bir millî burjuva devleti hâline gelmeyi hedefleyen devrimin yeni bir aşamasını simgeliyordu.

Bir diğer önemli konu olan aşar vergisine de kitapta yer verilmiştir. İlk olarak İzmir İktisat Kongresinde kaldırılması görüşülen aşar, yapılan muhalefetin neticesinde, Türkiye'nin henüz hazır olmadığı kanaatiyle 1925'e kadar ertelenmiş, sonuçta ortadan kaldırılmış ve köylünün sırtındaki yük alınarak üretimin artırılması ve pazarın genişlemesi amaçlanmıştır.

Rus diplomatın, Millî Mücadele dönemi Türkiye'si ve Cumhuriyet'in ilk yılları için yaptığı yorumlar ve gözlemler, yerli yerinde olmuştur. Eser, o dönemin Türkiye'sine Sovyetlerin gözüyle bakmak için okunabilir lakin tek başına yeterli gelmeyebilir. Bu eserle beraber Semyon İ. Aralov'un *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları* eseri okunursa, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı bakış açıları daha net anlaşılabilir.

Diplomasi

Henry Kissinger, Çev. Elif Berktas

Ankara, Panama Yayıncılık, 2018, 872 sayfa, ISBN: 978-975-458-111-9.

Mücahit DİZMAN*

Yazar Henry A. Kissinger, 1923 yılında doğmuş olup, 1938 yılında yaşanan Nazi soykırımında Amerika'ya taşınmıştır. Harvard Üniversitesinde lisans ve bütünlük doktora eğitimlerini tamamlayan Kissinger, aynı üniversitede uzun yıllar akademisyen olarak çalışmıştır. 1969-1975 yılları arasında Ulusal Güvenlik Danışmanlığı ve 1973-1975 yılları arasında da hem Ulusal Güvenlik Danışmanlığı hem de Dışişleri Bakanlığı görevlerini aynı anda yürütmüştür. Görev süresinde Sovyetler Birliği ile yumuşama politikasını geliştirmiş olup ABD-Çin ilişkilerinde üçgen diplomasisi yöntemini geliştirmiştir. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı döneminde Vietnam Savaşı esnasında ABD'nin bölgeden çekilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu bağlamdaki katkılarından dolayı 1973 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Mısır-İsrail ve Filistin-İsrail arasında aracılık rolü şeklinde yaptığı görüşmelerin, tarzı itibarıyla *mekik diplomasisi* kavramının uluslararası ilişkiler alanına kazandırılmasına katkı sağlamıştır. Hâlâ hayatta olan Kissinger, sahip olduğu özel bir şirkette danışmanlık yapmaya devam etmektedir.

Henry A. Kissinger'ın, *Diplomasi* kitabının yanı sıra benzer konular hakkında yazdığı ve katkıda bulunduğu 42 adet kitabı bulunmaktadır. *Diplomasi* kitabı, Kissinger'ın en önemli eserleri arasında yer almakta olup, ülkemizde basımı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından ilk olarak 2006'da yapılmıştır. Kitap 31 bölümden oluşmaktadır. 872 sayfa olan kitap, Türkiye'de 17'nci baskısını gerçekleştirmiştir. Kissinger, *Diplomasi* kitabında, 16'ncı yüzyıldan itibaren

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Bölümü, Ankara, mucahitdizman@gmail.com

özellikle Avrupa-ABD-Sovyetler Birliği arasında geçen önemli diplomatik olayların neredeyse tümüne değinmektedir. İlk bölüm ve son bölüm “Yeni Dünya Düzeni” başlıklarıyla okuyucuya sunulmaktadır. Burada okuyucunun kitaba başlamadan önce sahip olduğu bakış açısı ile okuduktan sonraki kazanımlarını kıyaslayabilmesi amaçlanmıştır.

Kissinger’a göre Amerika’nın kuruluş felsefesinin temel taşı *özgürlük* teması oluşturmaktadır. İlk bölümlerden de anlaşılacağı üzere, Amerika dünyada özgürlük anlayışını geliştirmek amaçlı birçok mücadele vermiştir. Bu bağlamda demokrasi kavramına birçok katkısı olduğu gibi, demokrasiyi yayma çabaları içerisinde birçok başarısız girişimlerinin olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu konuda Kissinger da bazı bölümlerde Amerika’yı eleştirmektedir. (s. 11) Amerika, Avrupa’daki *güç dengesi* sistemine uzun yıllar boyunca zıt bir duruş sergilemiştir. Hatta bazı dönemlerde bu görüşünü açık bir şekilde ifade etmenin yanı sıra, hiçbir zaman bu güç dengesi sistemine dâhil olmadığını da öne sürmektedir. Ancak ilk bölümdeki “Yeni Dünya Düzeni” başlığından anlaşılacağı üzere Kissinger bu konuda farklı düşünmektedir. Kissinger, yeni dünya düzeninin yeniden güç dengesi sistemine doğru evrileceğini iddia etmektedir.

Kissinger’a göre, devlet adamı ve entelektüel düşünce birbirinden çok farklı kavramlardır. Devlet adamının verdiği kararlar bir devletin varoluşuna bile etki edebilecek nitelikteyken, entelektüel düşünceyse “*sahip olunan sosyal durumları iyileştirmenin ötesine geçememektedir.*” Bu bağlamda ABD, bir devlet olma çabası içerisinde 20’nci yüzyıla kadar dış politikasını deniz aşırı işlere odaklanmaktan kaçınmıştır. Yani Avrupa’nın, Sovyet Birliği’nin ve ABD’nin kendi işleriyle ilgilenmesi hususuna odaklanılmıştır. Monroe Doktrini bu konuda ABD için milat olmakla birlikte, Amerikalıları kıtalarından uzaklaştıran doktrin olarak da bilinmektedir. Bu dönemden sonra Amerika uzun yıllar yalnızlık politikası ile siyasetini sürdürmüştür. Bu politikanın sonuçları 20’nci yüzyıl itibarıyla dünya siyasetine yön verecek şekilde ortaya çıkmıştır.

Amerika’nın uluslararası alanda dikkat çeken en önemli liderlerinden biri F. Roosevelt’tir. Amerika’nın artık büyük devlet olması gerektiğine inanmış bir lider olan Roosevelt, güç odaklı bir diplomasi benimsemiştir. Aynı zamanda bazı komşu ülkelerin iç işlerine karışarak, o ülkeler üzerinde hegemonya sağlamaya çalışmıştır. Silahsızlanmayı reddeden Roosevelt, güç dengesinden ziyade dünyada *hegemon* bir güç olma hayali kurmaktadır. Roosevelt’in 1904’te Japonya’nın Rus donanmasını yok ettiği zaman yaptığı memnuniyet açıklamaları, bu duruma verilebilecek en iyi örneklerdendir. Çatışmaların sonunda Japonya ve Rusya’yı barıştırdığı için, Nobel Ödülü alan ilk Amerikalı olan Roosevelt, güç dengesinden ziyade hegemonik güç olmanın daha önemli olduğunu başkanlığı süresince birçok olayda ifade etmiştir. Her ne kadar Roosevelt başarılı olsa da Amerikan düşüncesine şekil veren liderlerin en başında Woodrow Wilson gelmektedir.

Wilson, Amerika’yı *barış polisi* olarak nitelemiştir. Wilson’ın Amerika’ya kazandırdığı

demokrasi götürme kavramı, ilerleyen yıllarda birçok hatalı kararın da sebebinin oluşturmuştur. (s. 40) Ancak bu durum, günümüzde birçok ülkenin Wilson'ın vizyonundaki demokrasi anlayışıyla yaşadığı gerçeğini değiştirmemektedir.

Kissinger, modern devlet sisteminin kurucusu olarak gördüğü Kardinal Richelieu'yu önemsemektedir. Richelieu başarıya ulaşma konusunda her yola başvurabilecek liderlik özelliklerine sahiptir. Richelieu'nun, uluslararası ilişkiler literatüründe yer alan güç dengesi yani *raison d'etat* kavramının ilk mimarlarından olduğu düşünülmektedir. Richelieu yönetim süresi boyunca uyguladığı taktikleriyle Almanya'nın uzun yıllar kaderini belirlemiştir. Kissinger'ın anlattıklarıyla bir değerlendirme yapıldığında, Richelieu'nun dönemin en iyi diplomatı olduğu söylenebilir.

Fransa'da 14. Louis döneminde uluslararası sistemde yükselişte olan liderlerden diğeri de Hollanda (Habsburg) kralı Wilhelm'dir. (s. 67) İngiltere kraliçesi Marry ile evlenen Wilhelm, dolaylı şekilde İngiltere kralı da olmuştur. Yaşadığı döneme şekil veren liderlerden biri olarak anılan Wilhelm, Birleşik Prusya'nın kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Wilhelm, Kissinger'ın, kitabının büyük bölümünde de üzerinde durduğu *güç dengesi* kavramının öncüleri arasındadır. Güç dengesini tanımlarken Kissinger'ın dikkat çektiği en önemli nokta, büyük devletlerin oynadığı rollerdir. Büyük devletler arasında bir devlet belirgin şekilde yükselişe geçtiği zaman, diğer devletler doğal olarak kendi varlıklarından endişe ederek birleşme ihtiyacı duymaktadır. Bu bağlamda güçlü devlete karşı güç dengesi oluşturmak için birçok devlet bir araya gelebilmektedir.

Kissinger, güç dengesi (*raison d'etat*) kavramının Bismarck döneminde *realpolitik* kavramına dönüştüğünü düşünmektedir. (s. 99) *Realpolitik*, güç hesabı ve ulusal çıkar üzerine odaklanmaktadır. Günümüzde *realpolitik*, amaca ulaşırken ne gerekiyorsa yapılmasını ifade etmektedir.

Almanya'nın birleşmesi ile birlikte Avrupa'nın ortasında çok güçlü bir devlet ortaya çıkmıştır. Uzun zamandır endişe edilen Almanya sonunda birleşerek güç dengesinin merkezine yerleşmiştir. Ancak Almanya her ne kadar güç dengesinin merkezinde yer alsada Rusya daima terazinin diğer tarafını dengeleyen bir devlet olarak varlığını korumaktadır. Rusya bu dönemde güvenlik terimini *yayıma* ile aynı anlamda kullanmaktadır. (s. 134) Bu bağlamda Kissinger'a göre Ruslar, kendilerini 3'üncü Bizans Devleti olarak nitelemektedir. (s. 141)

Kissinger, kitabında İngiltere'ye değindiği noktalarda, bazı lider değişimleri üzerinden yorumlar getirmektedir. Örneğin Disraeli'nin yerine gelen Gladstone, İngiltere'nin dış politikasını realist perspektiften uzaklaştırmıştır. Dindarlığı ile ön plana çıkan Gladstone, ılımlı ve barış yanlısı politikaları nedeniyle Wilson ile benzerlik göstermektedir. (s. 154) Ancak Wilson'ın aksine Gladstone, Hristiyan birliği kavramı üzerine de yoğunlaşmıştır. *Diplomasi* kitabında ifade edildiği üzere Gladstone, "*Müşterek hareket, bencil istek için ölümcüldür*" sözünü birçok kez

gündeme getirmiştir. (s. 155) Bu bağlamda değerlendirildiğinde, liderlerin ülkelerin vizyonlarını belirleme konusunda çok önemli olduğu bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Fransa, gidişatın savaşa doğru evirildiğini düşünerek, uluslararası bir ittifak için birçok girişimde bulunmuştur. Ancak birçok ülke bu durumu ciddiye almamıştır. Çünkü Fransa ile Almanya'nın komşu ülkeler olması, Fransa'nın sorunlarıyla baş başa kalmasına sebep olmuştur. Burada jeopolitik durumun önemi ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak birçok devlet, tehdidi fark ediyor olsa bile kendisine uzak olduğu düşüncesiyle göz ardı etmeyi tercih etmektedir.

20'nci yüzyılda ülkelerin benimsediği en önemli hedef, hem nükleer silahlardan korunmak hem de bunları kullanmaktan kaçınmaktır. Bu dönemde Almanya'dan ziyade Fransa'nın tavırları Almanya'nın savaş açmasına sebep olmuştur. (s. 164) Fransa'nın Almanya hakkında artan endişesi, Fransa'nın tüm sınır hatlarına yığınak yapmasına ve komşularının da kendi güvenliklerinden endişe eder hâle gelmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda Kissinger'ın da söylediği gibi, "*Fransa'nın güvenlik arayışı, güvenlikten yoksun olmasının nedeni hâline gelmiştir.*" (s. 164) Elbette Almanya'nın tehdit edici ittifak diplomasisi de bu konuda etkindir. İngilizlerle yapılmak istenen deniz ittifakı çabası sonuçsuz kalınca, Almanya'nın deniz yatırımlarını artırması da İngilizlerin tehdit algısını yükseltmiştir. (s. 180) Ayrıca Almanya'nın sömürgecilikte geç kalmışlık saplantısı da İngiltere ve Fransa'nın Afrika'daki sömürgeleri hakkında endişe duymasına sebep olmuştur. Tüm bu süreçlerin sonunda, İngiltere ve Fransa doğal müttefik hâline gelmiştir. 1913'te Kaiser'in Osmanlı Devleti'nin ordusunu yapılandırmak için asker göndermesi süreci ise Rusya'nın endişesine sebep olmuştur. Kaiser'in tehdit edici diplomasisi arttıkça İngiltere-Rusya-Fransa niye ittifak içinde olduklarını bile tam olarak idrak edemeden kendilerini bir ittifak içinde, savaş alanında bulmuşlardır. (s. 188) Birinci Dünya Savaşı öncesi döneme girilirken Almanya birleşmiş, Fransa huzursuz hâlde ve Rusya ise iç karışıklıklarla dolu hâlde dikkat çekmektedir. Bahsedilen bu durumlar güç dengesinin, *realpolitik* ile iç içe geçmiş hâline önemli bir örnektir.

20'nci yüzyıla gelindiğinde, ülkeler realizmin doruk noktalarında politikalar uygulamaktadır. Birçok ülke için temel hedef sınırsız silahlanmadır. Kissinger, Fransa'nın başlıca hedefinin Alsas-Loren olduğunu ve hem ekonomisini güçlendirmek hem de Almanya'nın ekonomik kaynağını kesmek amacıyla saldırı düzenlediğini değerlendirmektedir. (s. 197) Rusya'nın ise içerisinde yaşadığı olaylardan ötürü nefreti Almanya'dan tarafa dönmüştür. Bu durum hakkında Kissinger, Rusya'nın yok edilmiş bir Almanya görmek istediğini düşünmektedir. Almanya'nın Belçika'yı işgal etmesinin, İngiltere'de bu kadar büyük tepkiye yol açacağını muhtemelen değerlendirmemiştir. Çünkü İngiltere bu işgalden sonra doğrudan savaşa dâhil olmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere, güç dengesi ortamı bozulmaya başladığında ortaya çıkan yangın, etrafta bulunan her şeyi etkilemeye başlamaktadır.

Tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Almanya ve Rusya'nın bölgesel savaşını haklı gösterecek hiçbir neden yoktur. Ancak *realpolitik* anlayışın hâkim olduğu bir yüzyılda, savaşın kaçınılmaz hâle gelmesi normal olarak değerlendirilmektedir. Savaştan önce savaşın olumsuz sonuçlarının önemi hakkında konuşan bazı devlet adamları da mevcuttur. Bu konu hakkında Rusya İçişleri Bakanı ve sonradan Devlet Konseyi üyesi olan Peter Durnova'nın söyledikleri önemlidir. Durnova, Şubat 1914'te Rus çarına yazdığı memorandumda şöyle bir varsayımda bulunmaktadır:

“İngiltere'nin bir kıta savaşında önemli bir görev alma yeteneğinin olmaması ve insan gücü zayıf Fransa'nın, olasılıkla katı savunma taktiklerine başvuracağı gerçeği karşısında, askerî tekniğin bugünkü durumu göz önüne alındığı takdirde çok büyük kayıplar verileceği de düşünülürse, savaşın esas yükü kuşkusuz bizim üzerimizde olacaktır. Çok güçlü Alman savunmasında gedik açacak vuruş, bizim vuruşumuz olacaktır.” (s. 201)

Durnova'ya göre, yapılan fedakârlıklar boşuna olacaktır. Zafer kazanılsa dahi Rusya aleyhinde son derece büyük bir mali yükün oluşacağını düşünmüştür. Ayrıca Almanya'nın savaş tazminatı ödeyecek durumda olmamasını da kaçınılmaz olarak nitelemektedir. Durnova'nın savaşa karşı olmasının en önemli nedeni, *“savaşın kaçınılmaz olarak sosyal devrime neden olacağı”* şeklindeki tahminidir ki *“bu ilk önce, yenilen ülkede olacak ve oradan da yenen ülkeye sıçrayacaktır”* ifadesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. (s. 202) Nitekim Durnova, bu konuda haklı da çıkmıştır. Lenin'in Rusya'da gerçekleştirdiği devrim bunun en net göstergesidir.

28 Haziran 1914'te Franz Ferdinand, Bosna-Hersek'i işgal etmenin bedelini ağır ödemiştir. Sonrasında da kaçınılmaz süreç patlak vermiş ve Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Yaklaşık 20 milyon insan hayatını kaybederken, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da dâhil, İngiltere hariç hanedanlıkların tümü yok olmuştur. Aslında Birinci Dünya Savaşı'nda asıl belirleyici bazı faktörler de mevcuttur. Rusya'daki Bolşevik Devrimi (1917-1922) sonrası, Rusya'nın Brest-Litovsk Anlaşması yaparak askerlerini geri çekmesi bunlardan biridir. Tarihin tekerrür ettiği noktalardan biri de Versay Anlaşması'nın imzalanmasıdır. (s. 218) Bismarck'ın daha önce Fransa'yı işgal ettiğinde savaşı durduran anlaşmayı imzalattığı yerde sıra Fransızlara geçmiştir. Fransızlar da tarihi tekerrür ettirerek, aynı tren vagonunda Versay Anlaşması'nı Almanya'ya imzalatmıştır.

Savaştan sonra Amerikan başkanı Woodrow Wilson, dünya barışını sağlamak üzerine yoğun çaba sarf etmiştir. Bu bağlamda self-determinasyon ve barış kavramlarını dünyaya duyurmaya çalışmıştır. Wilson'ın çağrısına İngiltere'den yanıt gelmiştir. Milletler Cemiyetinin kurulum süreci bu şekilde başlamıştır. Milletler Cemiyetinin kurulması sürecinde Wilson bizzat çalışmalara katılmıştır ki bu da Wilson'ın sonraki seçimleri kaybetmesine sebep olmuştur. *Wilson Prensipleri* denilen kavramlar, bu sürecin sonunda dünyaya duyurulmuştur.

Kissinger, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra güç dengelerinin yeniden yerine oturmaya başladığını ifade etmektedir. Almanya'nın, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde bu kadar hızlı toparlanmasındaki en önemli etken, G. Stresemann'ın *realpolitik* diplomaside çok etkin olup Versay Anlaşması'nı göz ardı eden birçok sanayi girişimi gerçekleştirmesidir. Kissinger, Locarno Paktı ile yeniden dünya düzeninin kurulduğunu ve Almanya'nın batıda yenilmesine rağmen, doğuda Rusya'ya karşı galip geldiğini ifade etmektedir. (s. 269) Bunun sonucunda Almanya, Milletler Cemiyetine katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda İkinci Dünya Savaşı'na giden sürecin analizini yapabilmek için liderlerin bireysel açıklamalarına odaklanmakta fayda vardır. Çünkü en belirgin durumlardan biri, liderlerin, Birinci Dünya Savaşı'ndaki kazanımlarını ve kayıplarını şahsileştirmeleridir. Bu durum uzun vadede olumsuz sonuçların temellerini atmıştır.

Milletler Cemiyetinin uzun süreli devam etmeyeceğinin ilk işaretini Mançurya'yı işgal eden Japonya göstermiştir. 1933'te Adolf Hitler, Almanya'da iktidara gelmiştir. Hitler 18 ay içerisinde parlamentodaki kendine rakip olan üyeleri etkisiz hâle getirerek, liderliğini çok kısa süre içerisinde ciddi şekilde pekiştirmiştir. Aynı zamanda Hitler, özgürce silahlanabilmek için 1934 yılında Milletler Cemiyetinden ayrılmıştır. Stresemann ile aşamalı olarak delinen silah ambargolarına, Hitler iktidara geldikten sonra iyiden iyiye dikkat edilmemeye başlanmıştır. (s. 280-286) Hitler bu girişimleri karşısında oluşan tepkilere, uluslararası arenada yaptığı etkili konuşmalarıyla karşılık vermiştir. Hitler'in siyasetini belirlerken en önemli *realpolitik* hamlelerinden biri, Rusya ve İngiltere ile çatışma ortamı oluşturmamak üzerine gösterdiği çabalarıdır. Stratejik bir güç dengesi uygulayan Hitler, savaşın sonuna kadar bu sayede ülkesinin önünü açmıştır.

Hitler, İngiltere ile savaşmak istememesinin yanı sıra, dönemin İngiltere başbakanı Chamberlain de benzer düşünceler sahiptir. Kissinger, Hitler ile Stalin'in anlaşmasını, çalışmamızın ilk bölümlerinde bahsettiğimiz Richelieu ile Türk sultanının el sıkışmasına benzetmektedir. Avrupa'nın bunu engellemek amaçlı yaptığı girişimleri fark eden Hitler, 1939 yılında Rusya ile saldırmazlık anlaşması imzalamıştır. Ancak Hitler, Majino Hattı'nı 13 günde geçerek Fransa'yı işgal ettiğinde, savaş kaçınılmaz şekilde başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda anlaşılması zor konulardan biri de *casus belli*'nin (savaş sebebi) ne olduğudur. (s. 307-317)

İkinci Dünya Savaşı'na değinmek gerekirse, savaşın sonunda Rusya küresel bir güç hâline gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel güç olması endüstrinin gelişimiyle ilgiliyen, Rusya'nın küresel güç oluşu Stalin'in ve askerî kabiliyetlerinin manevraları ve başarılarıyla bağdaştırılmıştır. Kissinger'a göre Hitler'in tek planlamadığı konu, savaşı nasıl sonlandıracağı sorunsalıydı. (s. 336) Kissinger; Hitler ve Stalin arasındaki stratejik savaşı şu şekilde değerlendirmektedir: “*Stalin, Hitler'in mantıklılığı üzerine kumar oynadı ve kaybetti; Hitler, Stalin'in hemen çökeceği varsayımı üzerine kumar oynadı ve o da kaybetti. Ancak Stalin'in*

hatası düzeltilebilir nitelikteyken, Hitler'in hatası öyle değildi." (s. 348)

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte uluslararası sistem yeniden şekillenmiştir. Bu bağlamda çift kutuplu hâle gelen dünyada, Amerika ve Rusya arasında fiziki olduğu kadar siyasi anlamda da güç mücadelesi meydana gelmiştir. Aslında Soğuk Savaş, Kissinger'a göre, Amerika ve Rusya'nın doğal farklılıklarının olduğu gerçeğini kabul etmeleri ile başlamaktadır. (s. 407) Amerika, barış ve demokrasi söylemleri üzerinde dururken, Stalin ise "*gerçek komünist inancını dile getirerek savaşın sebebinin Hitler değil, kapitalist sistemin kendisi olduğunu*" söylemektedir. (s. 421)

Amerika bir yandan Rusya'yı sınırlandırma politikası gereği Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik yardımlarda bulunurken, diğer taraftan Avrupa'nın Rusya'ya karşı kendini savunamayacağı endişesiyle Kuzey Atlantik Antlaşması'nın (NATO) kurulmasına öncülük etmiştir. (s. 438) Kissinger'a göre NATO, Amerikan politikasının ciddi şekilde güçlenmesini sağlamıştır.

Kissinger, Kore Savaşı'nı, sınırlandırma politikasının çıkmazı olarak nitelemektedir. Üç yıl boyunca etkili şekilde devam eden sınırlandırma politikasında, Marshall Planı ekonomik anlamda etkili olmuştur. Ayrıca Atlantik İttifakı'nın da Sovyet yayılcılığına karşı askerî bir güç dengesi oluşturduğu söylenebilir. Türkiye'ye yapılan yardımlar Doğu Akdeniz'in güvenliğini sağlarken, Batı Almanya'ya yapılan *havadan ulaşımın geliştirilmesi* fikri, Amerika'nın gerektiğinde savaşa hazır olduğu mesajını vermekte etkili olmuştur. (s. 454-472) Kore Savaşı, ABD'nin Çin'den sonra Kore'nin de Sovyetler Birliği ideolojisinin etkisi altında kalması endişesinden dolayı meydana gelmiştir. Ancak ABD, Kore'de Çin'den beklemediği şekilde güçlü bir askerî karşılık almıştır. Bunun sonucunda Kore 17'nci enlemden bölünerek, Güney Kore ve Kuzey Kore hâlini almış ve savaş sonlanmıştır.

Soğuk Savaş döneminin en önemli olaylarından bir diğeri de Süveyş Krizi'dir. Bu krizin temelinde Sovyetlerin, Orta Doğu bölgesine açılımı yer almaktadır. Mısır'da etkili bir lider olan Nâsır'ın başa gelmesi, Amerika ve Sovyetleri birçok yönden yeniden karşı karşıya getirmiştir. Sovyetlerin Çekoslovakya üzerinden dolaylı yöntemlerle bu bölgeye silah satması Amerika'nın tepkisini çekmiştir. Nâsır'ın, Mısır'ın uzun zamandır ihtiyacı olan Nil Nehri üzerine inşa etmek istediği Asuan Barajı, tansiyonu iyice yükseltmiştir. (s. 507) ABD ve Sovyetler Birliği hegemonik güç mücadelesi verirken, Nâsır da bu durumdan faydalanarak ülkesinin menfaatine bazı kazanımlar elde etme çabası içerisine girmiştir. Aslında Kissinger'a (2006) göre, Amerika'nın kendini Avrupa'dan koparması "*dünyanın her yerindeki olaya müdahale etmesi gerektiği*" hissini Amerika'ya sağlamıştır. (s. 529)

Kissinger, Amerika'nın Vietnam Savaşı'na girdiği dönemde Ulusal Güvenlik Danışmanlığı ve Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Bu bağlamda kendi döneminin olumlu nitelikteki olaylarına daha çok değinmektedir. Nitekim R. Nixon yönetimi Watergate Skandalı ile birlikte görevden

alındığında, dönemin kaynakları araştırıldığında Kissinger, Watergate Skandalı olmasaydı çalıştığı dönemin iyi bir dönem olduğunu savunmaktadır.

Kissinger'ın döneminde, Başkan L. Johnson döneminden devredilen Vietnam sorunu mevcuttur. Vietnam'da ne yapılacağı konusunda kararsız kalan Amerikan yönetimi, bu sorunsalı çözemeyerek yeni başkan R. Nixon'a devretmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı olan Kissinger, Vietnam sorunuyla ilgili ne yapılacağı hususunda, *onurlu bir çekilme* ifadesiyle Amerikan askerinin çekilme sürecini başlatmıştır. Bu sürecin sonunda Kissinger, Nobel Ödülü'ne layık görülmüştür. Doğal olarak *Diplomasi* kitabında da, çekilme sonrası yaşanan olumsuz olaylar göz ardı edilerek, konunun başarılı taraflarına dikkat çekilmiştir.

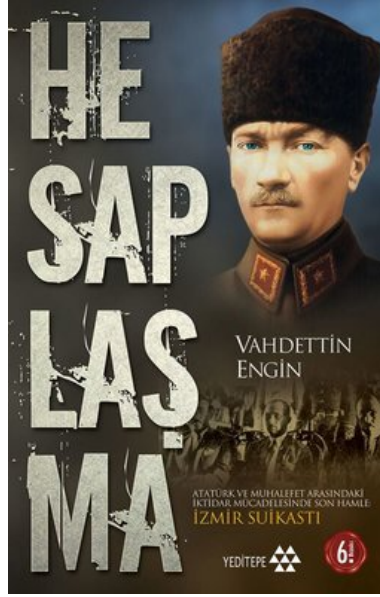
Soğuk Savaş döneminde nicelikler, yerini niteliğe bırakmıştır. Bu dönem, devletlerin diplomasi gücünün etkin ve yüksek olduğu dönemdir. ABD ve Rusya doğrudan çatışmaya girmeden, günümüze kadar bu sürecin devam etmesi, kuşkusuz bir diplomasi ve güç dengesi içerisinde mümkün olmuştur. Bu dönemde ABD ve Rusya'nın yanı sıra dolaylı yoldan etkilenen ülkeler de diplomasi sanatını etkin şekilde kullanmıştır. Diplomasi sanatı, elindeki az kaynaklarla/imkânlarla kendi devletin için elde edebileceğin en fazla faydayı elde edebilme sanatıdır.¹

Kissinger'ın kitabından anlayacağımız bir başka önemli konu ise *realpolitik* dengenin, uluslararası düzeni şekillendirmesidir. Çalışmada bahsedildiği üzere, uzun yıllar uluslararası düzeni idare etmiş bir durumun günümüzde nasıl evrildiği ya da yeniden gerçek anlamıyla uluslararası sisteme hâkim olup olamayacağı, önemli tartışma konuları arasındadır. Bu bağlamda Lenin'in *Emperyalizm* eserinde bahsettiği, "*sömürgecilik eski anlamıyla bitti, yeni dünyanın sömürgecilik anlayışı; yabancı ülkede faaliyet gösteren şirketler, markalar veya ülken adına gelir getirecek değerlerdir*"² ifadesinin tartışılması gerekmektedir.

Kitap, uluslararası ilişkiler alanıyla ilgilenenlere yararlı bilgiler sunmaktadır. Ancak ABD dış politikasını öğrenmek ve öngörebilmek için bu kitaba bağlı kalınmaması önemlidir. Okuyucuda, Kissinger'ın yöneticilik dönemine daha fazla odaklanılan bir çalışma beklentisi olsa da, Kissinger kendi dönemiyle ilgili detaylardan kaçınmıştır. Avrupa ve Rusya politikaları hakkında eleştirel yaklaşımını korumuş olan Kissinger, ABD dış politikası hakkında aynı özveriyi göstermemiştir. Tüm bunların yanı sıra kitap, dış politika yapıcılarını için bir baş ucu eseri niteliğindedir.

¹ Tanımlama yazar tarafından yapılmıştır.

² Vladimir İlyiç Lenin, (2003), *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Ankara: Eriş Yayınları, s. 111.

Hesaplaşma

Vahdettin Engin

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2020, 320 sayfa, ISBN: 978-605-4052-79-0.

Ömer KARABAYIR*

1926 yılının haziran ayında gerçekleştirilmesi planlanan, tarihe İzmir Suikastı olarak geçen girişim, henüz yeni sayılabilecek Türkiye Cumhuriyeti'nde incelenmesi gereken önemli bir tarihî evre olarak kayda geçmiştir. İnkıpların hayata geçirilmesi sürecinde yaşanan bu olay, yalnız girişim düzeyinde kalsa da Türk siyasi yaşamı açısından önemli sonuçları doğurmuştur. Bu dönemde tabii ki İstiklal Mahkemelerinin etkinliği de yadsınamaz. Suikast girişimine sebep olan faktörleri ve sonuçlarını, ayrıca İstiklal Mahkemelerinin süreç içindeki etkinliğini iyi anlayabilmekse devamındaki siyasal süreci yorumlayabilmek adına önemlidir.

Prof. Dr. Vahdettin Engin'in *Hesaplaşma* kitabı, suikast girişimi öncesinde ve sonrasında yaşananların tek bir yerde toplanmasıyla önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Yeditepe Yayınevi tarafından neşredilen kitapta; suikastı planlayan ana simalar tanıtıldıktan sonra girişimin hazırlık planlarına, sorgulamalara ve yargılama sonuçlarına yer veriliyor. Yazar, kitaba ön söz ve "26 Ağustos" başlıklı bölümlerle giriş yapıyor. Bu kısımlar, okuru kitaba hazırlaması adına bir temel oluşturuyor. Kitabın son bölümünde kaynakça ve dizinle beraber, İzmir Suikastı'na dair bir kronoloji de paylaşılmış. Kitap okunduktan sonra kronoloji tekrar incelendiğinde, sürecin ilerleyişi hakkında taşlar daha rahat yerine oturuyor.

Kitabın üç ana bölümünden biri görünümündeki "Yol Ayrımı" bölümünde, Halk Fırkası'nın kuruluşu hakkında malumat veriliyor. Bu bölümde, Atatürk'ün "yol ayrımı"na girdiği eski

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, omerkarabayir@marun.edu.tr

dostları hakkında *Nutuk*'taki eleştirilerine de değiniliyor. Büyük Taarruz'un hazırlıklarının yapıldığı dönemde, Afyon Cephesi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın Halide Edip'le diyalogu sırasında söylediği “*Yunanlılardan sonra birbirimizle kavga edeceğiz, birbirimizi yiyeceğiz*” (s. 6) sözleri, Paşa'nın da yol ayrımı beklediğini ve bunun şiddetini gözler önüne seriyor.

Kitapta, İzmir Suikastı girişiminden önce, suikastın önde gelen isimlerinin Atatürk'e Ankara ve Bursa'da planladığı suikastın detaylarına da değiniliyor. Bu noktada, Atatürk'ü ortadan kaldırmak konusunda hayli kararlı görünen bir grubun varlığından söz edebiliriz. Grubun bir kısmı İttihat ve Terakki'nin bazı mensuplarından oluşsa da, kimileri de girişime dolaylı yoldan müdahil olmuş durumda. İçteki sosyal gerilimleri yüzeye çıkaran, iktidara yönelik eleştirilerin ve huzursuzlukların sonucunda patlak veren bu olayın devamında, yazarın *hesaplaşma* diye nitelendirdiği dönemde İstiklal Mahkemelerinin etkinliği göze çarpıyor

“Mustafa Kemal Paşa Suikast ile Ortadan Kaldırılmak İsteniyor” başlıklı bölüm, kitabın bir diğer ana başlığı görünümünde. Bu bölümde yazar, Atatürk'e yapılması planlanan suikast girişimlerinin önceden bilindiğine dair tespitlerini sıralıyor. Misal İzmir'deki suikast girişimi henüz gerçekleşmeden önce İstiklal Mahkemelerinin görev süresinin altı ay daha uzatıldığına yönelik çıkan karar, yazarın ifadelerine göre, olası idam kararlarının meclis onayı olmadan hemen uygulanabilmesine zemin hazırlıyordu.

Kitapta, suikastın öncülerinin yakalanması da tafsilatıyla aktarılıyor. Yakalandıktan sonra Ziya Hurşit ile Atatürk'ün görüşmesi hayli dikkat çekici. Atatürk'ün Ziya Hurşit'e siteminin ardından onun cevabı, hem girişimin sebeplerine dair fikir veriyor hem de olayın açıklığa kavuşturulması yönünde bir kapı aralıyor. (s. 55) Bu meşum olayın sonucunda halkın tepkileri, düzenlenen çeşitli mitingler ve gazete haberlerine de kitapta değiniliyor. Ali Fuat ve Kâzım Karabekir Paşaların anıları da zaman zaman başvurulmuş kaynaklar arasında.

İstiklal Mahkemelerinin ve mahkeme başkanı Ali Çetinkaya'nın verdiği beyanata göre bu girişim yalnızca Atatürk'ün ortadan kaldırılması değil, bir hükûmet darbesine yol açılması yönündeydi. Aslında sorgulamaların da bu minvalde ilerlediğini ve gizli bir komitenin var olup olmadığının sorgulandığını görmek mümkün. İstiklal Mahkemelerinde sorgulamalardaki diyaloglara yer verilmesi, iddianameler ve savcı mütalaaları okura olayın içyüzünü daha iyi anlama olanağı sunuyor. Eğer suikast gerçekleşseydi ülkenin içine gireceği kaosu ne boyutta olacağı, bu sayede daha iyi anlaşılıyor. Savcı mütalaası sırasında, İttihat ve Terakki dönemine yönelik eleştirilerin mahkeme salonunda açıkça yapılabilmesi (s. 106) de dikkat çekici bir ayrıntı olarak göze çarpıyor.

Yargılamalar sonucunda on beş kişi hakkında idam kararı veriliyor. Daha sonra intihar edecek Kara Kemal ve henüz kaçak durumunda olan eski Ankara valisi Abdülkadir dışındakilerin infazı vakit kaybedilmeksizin uygulanıyor. Kâzım Karabekir, Ali Fuad, Cafer Tayyar, Refet ve Mersinli Cemal Paşalar beraat ediyor. Bu noktada, yazarın Ali Fuad Paşa'nın anılarına

başvurmasıyla, onun ve diğer paşaların Ali Fuad Paşa'nın hatırına Atatürk tarafından affedildiği sonucuna –bizzat Atatürk'ün sözlerinden- ulaşıyoruz. Öte yandan mahkeme, eski İttihatçıların yargılamalarının Ankara'da devam etmesine karar veriyor ve bu yargılamaların sonucunda da dört kişi idam ediliyor. Devamında yazar, İstiklal Mahkemelerinin taraflı hareket ettiği yönündeki eleştirilere karşı Kılıç Ali'nin savunmasına yer veriyor.

İzmir Suikastı, eski İttihatçıların bir kısmının devleti ele geçirmek üzere kurguladığı girişimlerden biri olarak tarihte yerini almıştır. Bu, onlar için çetin bir yoldu ve tek çıkışı Atatürk'ü ortadan kaldırmakta görüyorlardı. Dönemin şartları içinde düşünürsek, girişimin sonucunda başarısızlığa uğramaları durumunda başlarına geleceklerin de elbette farkındaydılar. Diğer taraftan, İstiklal Mahkemelerinde yargılanıp beraat edenlerin de, idam sehvasından kurtulsalar da hayatları boyunca yaşadıklarını tahmin etmek zor değil. İstiklal Mahkemelerinin hakkaniyetli kararlar alıp almadığı tartışılmaya devam edecektir lakin suikastın başarılı olması durumunda yaşanması muhtemel olaylar da dikkatle düşünülmelidir. Atatürk'ün millet nezdindeki itibarı da göz önüne alındığında, henüz kurulan Cumhuriyet'in içine düşeceği kaos ortamı belki de çok uzun yıllar etkisini sürdürecekti.

Suikast yargılamalarının ve infazların ardından Atatürk'ün millet nezdindeki itibarının daha da arttığını düşünebiliriz. Bu olay sonucunda, bir anlamda muhalefete de gözdağı verilmiştir. Yazarın da defaatle ifade ettiği gibi, henüz gerçekleşmeden olay hakkında fikir sahibi olunmuş ve muhtemelen girişimin olgunlaşması beklenmişti. Yazar bu görüşünü çeşitli kanıtlarla temellendirmektedir. Böylece muhalif unsurlar bir arada yakalanarak, bir anlamda suçüstü yapılacaktı. 15 Temmuz 2016'da ülkemizde girişilen ve başarısızlıkla sonuçlanan kalkışmada da kanaatimizce benzer bir süreç yaşanmış, olayın olgunlaşması beklenmiş ve ardından malum kesime önemli bir darbe vurulmuştur. İki olay arasında pek benzerlik olmasa da süreçlerin benzer şekilde geliştiği şahsi kanaatimizdir.

Yazıyı nihayetlendirirken, yazarın şu önemli tespitini aynı şekilde aktarmak yerinde olacaktır:

“Atatürk gerçek anlamda millete dayanmayı tercih eden ve darbe yaparak iktidara gelmeyi hiçbir zaman aklından bile geçirmeyen çok büyük bir liderdi. Nitekim tek başına hareket etmesi pekâlâ mümkünken, bütün Millî Mücadele'yi Meclis'le beraber yürütmesi bunun en somut delilidir. Öyleyse, Atatürk'ten sonra, Cumhuriyet Türkiye'si'nde, onun adına yapılan darbelerin ne kadar Atatürkçü olduğu gerçekten izaha muhtaçtır.” (s. 287)

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayımlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayımlar. Başka bir yayın organında yayımlanmış yazıların çevirileri yayımlanabilir. Çevirilerin özgün metni gönderilmelidir.

2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayım kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayım kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayımlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapılabılır.

3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.

4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.

5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,

a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,

b. Özet kısmında kitabın esas argümanı ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,

c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve

ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e- posta adresi yazılır (□ Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).

8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.

9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.

10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, ikiyanadaya olmalıdır.

11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir. Üç satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.

2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon aproval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.

3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.

4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.

5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall

- a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
- b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
- c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
- d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book

6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (□ Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 line spacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİKDERGİSİ
Journal of HistoryCritique

*Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book
Review and Review Essays* Yıl/Year 10 • Sayı/Issue 1 • Ocak/January 2024 • e-
ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Prof. Dr. HasipSAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin BULUT
Funda TEKİN

YAYIN KURULU/Editorial Board

Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. KemalGÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ

REDAKTÖR/Redactor
Ömer KARABAYIR

tarihkritik@gmail.com